

PM 47 – Koncessionsrenskötsel

Renmarkskommitténs uppdrag är att lämna ett förslag till en ny renskötellag som ska ersätta den nuvarande rennäringslagen (1971:437), vilken bland annat innehåller regler för koncessionsrenskötsel (85–89 §§).

I denna promemoria görs en genomgång av dessa regler, deras rättsliga bakgrund och av de sakförhållanden som kan antas ha rått och som råder i de olika koncessionssamebyarna.¹

Promemorian inleds med en beskrivning av nuvarande lagstiftning. Därefter beskrivs koncessionssamebyarna och renskötseln där. Sedan följer ett avsnitt om de historiska förhållanden som är av betydelse för förståelsen av den nu gällande regleringen. Detta avsnitt följs av en analys av frågan om en rätt till renbete i koncessionsområdet eller delar av det kan grundas på sedvana. Detta följs av en redogörelse för vad tidigare utredningar har föreslagit i fråga om koncessionsrenskötsel, komparativrättsliga jämförelser med Finland och en redovisning av olika intressenters synpunkter på det nuvarande systemet. Mot bakgrund av sekretariatets slutsatser i frågan om sedvana anges avslutningsvis hur gällande regler skulle kunna förändras för att möta de olika intressen som har artikulrats.

¹ Sametinget har i en hemställan till regeringen begärt att en av dessa koncessionssamebyar, Muonio sameby, inte längre ska vara beroende av koncession för att bedriva renskötsel. Regeringen har överlämnat hemställan till kommittén för ett ställningstagande. Sekretariatet har i sin promemoria *PM 43 – Muonio sameby* presenterat ett underlag för kommitténs överväganden i denna del.

Innehåll

PM 47 – Koncessionsrenskötseln	1
Innehåll	2
1 Den nuvarande regleringen	5
1.1 Rättsgrund.....	6
1.2 Koncessionsbeslutet	7
1.3 Koncessionsrenskötselns organisation.....	12
1.4 Sanktionsmöjligheter.....	15
2 Renskötseln i koncessionsområdet	16
2.1 Muonio sameby	20
2.2 Sattajärvi sameby	21
2.3 Tårendö sameby.....	22
2.4 Korju sameby	24
2.5 Ängeså sameby.....	25
2.6 Pirttijärvi sameby.....	27
2.7 Kalix sameby	28
2.8 Liehittäjä sameby	30
3 Koncessionssystemets framväxt	33

3.1	1886 års renbeteslag	33
3.2	1898 års renbeteslag	34
3.3	Lagändringarna år 1917.....	35
3.4	1928 års renbeteslag	37
3.5	1971 års rennäringslag.....	41
4	Sedvana till renbete i Torne och Kalix älvdalar	44
4.1	Sedvanerätten som privaträttsligt institut	44
4.2	Om gränser, koncessionsområden och socknar	49
4.3	1882 års lappkommittés betänkande.....	57
4.4	Utlåtande från riksdagens särskilda utskott år 1886.....	59
4.5	1895 års lappkommittés betänkande.....	61
4.6	1919 års lappkommittés betänkande.....	63
4.7	Förarbetena till 1928 års renbeteslag	72
4.8	1964 års rennärings-sakkunnigas betänkande.....	74
4.9	1982 års utredning om koncessionsrenskötseln	75
4.10	Gränsdragningskommissionen för renskötselområdet	77
4.11	Slutsatser i frågan om sedvana.....	79
5	Förslag från tidigare utredningar	98
5.1	En ny rennäringspolitik - öppna samebyar och samverkan med andra markanvändare (SOU 2001:101)	98
5.2	Vissa samepolitiska frågor (Ds 2009:40)	100
5.3	Som om vi aldrig funnits – exkludering och assimilering av tornedalningar, kväner och lantalaiset (SOU 2023:68)....	101
6	Kort om likheterna med Finland.....	103
7	Synpunkter på det nuvarande systemet.....	106

7.1	Allmänningsskogarna i koncessionsområdet.....	106
7.2	Koncessionssamebyarnas intresseförening.....	109
7.3	Lantbrukarnas riksförbund.....	117
7.4	Länsstyrelsen i Norrbottens län.....	120
7.5	Muonio sameby.....	121
7.6	Samebyar med sedvanerätt till renbete i koncessionsområdet.....	121
7.7	Sametinget.....	124
7.8	Skogsindustrierna.....	125
7.9	SSR.....	126
7.10	STR-T.....	127
8	Möjliga vägar framåt	132
9	Referenser	135
9.1	Litteratur.....	135
9.2	Praxis med mera.....	135
9.3	Offentligt tryck.....	136
9.4	Övrigt.....	137

1 Den nuvarande regleringen

Enligt rennäringslagen är det endast fjäll- och skogssamebyar samt medlemmar i dessa som har renskötselrätt. I det geografiska område där koncessionssamebyarna finns – det vill säga i Norrbottens län nedanför lappmarksgränsen där renskötsel ”av ålder” förekommer under hela året – bygger den nuvarande lagregleringen inte på förekomsten av en rättighet. I stället kan renskötsel få bedrivas med stöd av tillstånd (koncession) som meddelas av staten genom länsstyrelsen till en enskild person (koncessionshavaren) avseende ett visst område (koncessionsområdet). Koncessionshavaren är i regel skyldig att ta emot och sköta renar som ägs av andra (skötesrenar). En koncession kan innehålla villkor som tillåter koncessionshavaren att till exempel bygga stängsel och anläggningar för renskötseln, men medför ingen befogenhet att utöva jakt eller fiske. Reglerna finns i 85–89 §§ rennäringslagen.

För att en koncession ska kunna ges måste koncessionshavaren tillhöra en association som kallas koncessionssameby, vars medlemmar består av koncessionshavare, vissa personer med anknytning till koncessionshavaren och dem som äger skötesrenar i området. Beträffande organisationen gäller samma regler som för samebyar med vissa avvikelser.²

Nu gällande särreglering av koncessionsrenskötseln går i huvudsak tillbaka på de överväganden som gjordes vid införandet av 1928 års renbeteslag (se avsnitt 3.4).

² 86 § rennäringslagen (1971:437).

1.1 Rättsgrund

Av rennäringslagens bestämmelser följer alltså ingen rätt till markanvändning för renskötsel i det geografiska område där koncessionssamebyarna finns, utan befogenheten till renskötsel grundas på ett statligt tillstånd. Tillståndet kan innefatta en befogenhet att för renskötseln anlägga stängsel, uppföra byggnader och ta virke i koncessionsområdet.³ Några befogenheter till markanvändning i övrigt finns inte, men befogenheten att utöva renbete kan påverka förutsättningarna för annan pågående markanvändning och vice versa.

1.1.1 Skogsbruk

Förutsättningarna att nyttiggöra sig en koncession kan påverkas av skogsbruksåtgärder.

Samrådsplikt enligt skogsvårdslagen gäller på renskötselns åretruntmarker, det vill säga för fjäll- och skogssamebyar.⁴ Eftersom området för koncessionsrenskötsel inte utgör en del av åretruntmarkerna gäller inte samrådsskyldigheten för skogsägare i ett koncessionsområde.⁵ Däremot gäller skogsvårdslagens regler om hänsyn till rennärigen vid planering och genomförande av olika skogsbruksåtgärder även i förhållande till koncessionssamebyarna.⁶ Även utanför åretruntmarkerna bör, enligt Skogsstyrelsens allmänna råd, motsvarande form av samråd hållas årligen mellan samebyar och större skogsägare med återkommande skogsbruksåtgärder.⁷

På marker där skogsbruket är FSC-certifierat anses en koncessionssameby vara en berörd intressent enligt FSC-standarden princip 4. Det ställs därför krav på samverkan vid skogsbruksåtgärder och samråd ska äga rum inför skogsbruksåtgärder på särskilt viktiga platser. Hänsynstagandena

³ 88 § 4 rennäringslagen.

⁴ 20 § skogsvårdslagen (1979:429).

⁵ Renskötselns åretruntmarker definieras i 3 § rennäringslagen.

⁶ 31 § skogsvårdslagen.

⁷ Skogsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd till Skogsvårdslagen, SKSFS 2011:7 s. 27.

grundas då på synen att koncessionsrenskötseln är en lokal ekonomi eller övrig näringsverksamhet.⁸

1.2 Koncessionsbeslutet

Frågor om koncession prövas av länsstyrelsen i Norrbottens län.⁹ Koncessionsbeslutet ska ange bland annat koncessionsområdet, flyttningvägs sträckning och det högsta tillåtna antalet renar som koncessionshavaren får hålla i området.¹⁰ Koncessionen ges till en enskild person.¹¹ Koncession kan ges till mer än en koncessionshavare inom en och samma koncessionssameby. En koncession innefattar en befogenhet för koncessionshavaren att bedriva renskötsel även med skötesrenar, det vill säga renar som tillhör andra enskilda personer som har viss anknytning till koncessionsområdet.

Koncessionen innebär inget eget tillstånd för koncessionssamebyn och inte heller för ägare av skötesrenar.

En koncession ska vara tidsbegränsad och får ges för högst tio år i taget.¹² Enligt länsstyrelsens praxis beviljas koncession för fem år i taget, men det förekommer att koncession ges för kortare perioder än så.

För att koncession ska få ges måste vissa krav vara uppfyllda både vad avser koncessionshavaren och de som har skötesrenar i koncessionsområdet.

⁸ FSC-standarden ger fjäll- och skogssamebyar en starkare ställning genom att de har rätt att delta i en vidare gående samplaneringsprocess baserat på att renskötselrätten på åretruntmarkerna utövas av företrädare för ett urfolk. Den folkrättsliga FPIC-principen gäller då med krav på ett på förhand givet, fritt och informerat samtycke. Jämför FSC-standard för skogsbruk i Sverige, FSC-STD-SWE-03-2019 SW, s. 8.

⁹ 87 § rennäringslagen. Före år 1990 var lantbruksnämnden koncessionsmyndighet, se prop. 1990/91:27 om vissa lagstiftningsåtgärder till följd av beslutet om ny regional statlig förvaltning, s. 10.

¹⁰ 88 § rennäringslagen.

¹¹ 85 § rennäringslagen.

¹² 85 § tredje stycket rennäringslagen.

1.2.1 Etnicitetskrav

Koncessionshavaren måste vara same.¹³ Övervägandena bakom att koncessionshavaren behöver vara same beskrivs i avsnitt 3.4, och har att göra med att befolkningen i koncessionsområdena när koncessionssystemet infördes så gott som uteslutande satte sina renar i vård hos samer, samt att renskötseln bedömdes vara ett samiskt privilegium.

1.2.2 Krav på nytta och ändamålsenlighet

Koncession får ges endast om fortsatt renskötsel i området bedöms vara till övervägande nytta för orten.¹⁴ Koncessionsbeslutet är avsett att föregås av en sakligt underbyggd avvägning mellan renskötselns fördelar och eventuella olägenheter för motstående intressen. Som motstående intressen anges i förarbetena jord- och skogsbruket, samebyar med sedvanerätt till vinterbete i koncessionsområdet och berörda kommuner. Om motstående intressen, såväl enskilda som allmänna, bedöms vara av större styrka får intresset av koncessionsrenskötsel vika.¹⁵

Koncession kräver också att det ska kunna antas att sökanden kommer att bedriva renskötseln på ett ändamålsenligt sätt.¹⁶

1.2.3 Krav om högsta antal renar

Koncessionsbeslutet ska ange det högsta antal renar som koncessionshavaren får hålla i området och det högsta antal skötesrenar som varje koncessionshavare i området får ta emot.¹⁷ Bestämmelsen innebär att länsstyrelsen fördelar renantalet inom koncessionssamebyarna. För fjäll- och skogssamebyar gäller att länsstyrelsen beslutar om det högsta renantalet, men sedan är det

¹³ 85 § första stycket rennäringslagen. Kravet kan spåras tillbaka till 1928 års renbeteslag där det i 57 § angavs att sökanden av koncession skulle vara ”lapp”. Med detta åsyftades att personen var renskötselberättigad enligt 1 § samma lag, se prop. 1971:51 Kungl. Maj:ts proposition med förslag till rennäringslag, m. m, s. 195.

¹⁴ 85 § andra stycket rennäringslagen.

¹⁵ Prop. 1984/85:226 om ändring i rennäringslagen (1971:437), s. 9.

¹⁶ 85 § andra stycket rennäringslagen.

¹⁷ 88 § 3 rennäringslagen.

renskötarna i respektive sameby som fördelar renarnas antal internt.¹⁸

För skötesrenägare gäller att de (tillsammans med dem som ingår i samma hushåll) får ha högst ha 30 skötesrenar i vinterjord hos en koncessionshavare.¹⁹ Syftet med en begränsning till 30 renar i vinterjorden (inklusive kalvar oavsett ålder) var att möjliggöra för koncessionshavarna att själva utöka sitt renantal och möjliggöra för både fler koncessionshavare och skötesrenägare.²⁰

1.2.4 Krav om huvudsaklig sysselsättning och andra koncessionsvillkor

Länsstyrelsen beslutar om både allmänna villkor som gäller samtliga koncessioner och särskilda villkor som är riktade mot en viss koncessionssameby.²¹ De särskilda villkoren ska beskrivas för var och en av koncessionssamebyarna i kapitel 2. De allmänna villkoren som gäller samtliga koncessioner från den 1 januari 2023 är följande.

- En koncessionshavare ska ha sin huvudsakliga sysselsättning i renskötseln. Av underlaget för länsstyrelsens beslut framgår att kravet har framförts av olika markägarorganisationer.²² Markägarorganisationerna menar att länsstyrelsen inte utövar tillräcklig tillsyn och att kravet därför behövs för att möjliggöra en bättre kontakt mellan koncessionshavaren och markägaren för att skador ska kunna förhindras eller avhjälpas.²³
- Koncessionssamebyn ska tillsammans med koncessionshavaren kontrollera och hålla uppsikt över att såväl nuvarande som kommande medlemmar uppfyller rennärlagens bestämmelser generellt och villkoren för rätten att hålla skötesrenar specifikt.

¹⁸ 15 § andra stycket och 35 § första stycket rennärlagen.

¹⁹ 88 § andra stycket rennärlagen.

²⁰ Med 58 § i 1928 års renbeteslag infördes en begränsning till 20 skötesrenar per hushåll. I detta inräknades inte års- och fjolårskalvar. Begränsningen togs bort vid införandet av 1971 års rennärlag, men återinfördes sedan genom en lagändring år 1985, se prop. 1984/85:226 s. 11–13.

²¹ 88 § rennärlagen.

²² Sekretariatet bedömer att kravet knappast kan upprätthållas fristående utan lagstöd, men att det möjligen kan härledas ur eller vara en fråga om en tolkning av kravet i 85 § andra stycket rennärlagen på att koncessionshavaren ska kunna antas komma att bedriva renskötseln på ett ändamålsenligt sätt.

²³ Synpunkter från expert utsedd av LRF, dnr Komm2024/00011/N 2021:02-82.

- En koncessionshavare ska som utgångspunkt avveckla sitt rennehav inom skälig tid efter att ett tillstånd har upphört, om inte länsstyrelsen efter hörande av koncessionssamebyn medger rätt för personen att som före detta koncessionshavare inneha renar i samebyn.
- Koncessionssamebyns fastställda gränser utgör dess koncessionsområde och flyttningsvägarna följer av Sametingets redovisning av samebyarnas utpekade riksintresseområden.
- Renskötseln ska utövas med hänsynstagande till andra näringar. Det handlar särskilt om att hindra renarna från att komma utanför samebyns betesområde eller på annat sätt vålla skada eller olägenhet.
- Länsstyrelsen kan återkalla koncessionen eller besluta om nya villkor om förutsättningarna för koncessionen har ändrats. Det anges särskilt att en sådan ändring kan innebära en revidering av gränserna för koncessionsområdet.²⁴

1.2.5 Krav om skötesrenar

En koncession innefattar som nyss påpekats en befogenhet för koncessionshavaren att bedriva renskötsel även med skötesrenar, det vill säga renar som tillhör andra enskilda personer som har viss anknytning till koncessionsområdet. I koncessionsbeslutet kan också anges att koncessionshavaren är skyldig att ta emot ett visst antal skötesrenar.²⁵

Möjligheten att kombinera tillståndsbeslutet med en sådan skyldighet infördes år 2006 och innebär en skillnad gentemot fjäll- och skogsamebyarna, vilka i princip själva bestämmer om de vill ta emot skötesrenar.²⁶ Bakgrunden till att kravet infördes var att Regeringsrätten i rättsfallet RÅ 2003 ref. 69 hade uttalat att länsstyrelsen inte kunde meddela tvingande villkor om att ta emot skötesrenar eftersom det saknades lagstöd för det. Muonio sameby,

²⁴ 89 § fjärde stycket rennäringslagen. Länsstyrelsen i Norrbottens län, bilaga med allmänna villkor som gäller samtliga koncessioner från 2021-01-01, dnr 611-10371-22 med flera. Jämför underlag för Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut den 21 april 2021, dnr 611-4305-21 med flera, s. 3 och 4.

²⁵ 88 § 5 rennäringslagen.

²⁶ 36 § rennäringslagen.

Sametinget och SSR motsatte sig lagändringen. De anförde att skyldigheten att ta emot skötesrenar innebar en rättighetsförskjutning som missgynnade samerna. Regeringen bedömde dock att möjligheten att kunna uppställa ett sådant villkor behövdes för att koncessionsrenskötseln skulle fungera på avsett sätt och för att markägarna skulle ha det inflytande över renskötseln som var nödvändigt för att de skulle vara villiga att upplåta sina marker till renbete. För att medge en flexibel tillämpning ansåg regeringen att villkoret i förekommande fall skulle tas in i länsstyrelsens beslut.²⁷

Länsstyrelsen i Norrbottens läns bild av hur skötesrenssystemet fungerar i dag framgår av avsnitt 7.4.

1.2.6 Krav på ägare av skötesrenar

Det finns vissa krav rörande anknytning till koncessionsområdet för dem som vill äga skötesrenar i en koncessionssameby.²⁸ Skötesrenägaren ska vara en person som:

1. äger eller brukar en jordbruksfastighet som helt eller delvis är belägen i den del av länet där koncessionsrenskötsel får bedrivas och vara bosatt på fastigheten eller i området,
2. tidigare har haft koncession i området, om personen är bosatt i den del av länet där koncessionsrenskötsel får bedrivas och inte har övergått till annat huvudsakligt förvärvsarbete eller
3. är efterlevande make eller efterlevande underårigt barn till koncessionshavare eller person som anges i punkt 2 förutsatt att personen vid tidpunkten för dödsfallet ägde skötesrenar och den efterlevande är bosatt inom den del av länet där koncessionsrenskötsel får bedrivas.

Ett bosättningskrav infördes genom 58 § i 1928 års renbeteslag. Kravet följde inte med till 1971 års rennäringslag men infördes sedan på nytt genom en lagändring år 1985. På den tiden pågick en

²⁷ Prop. 2005/06:86 Ett ökat samiskt inflytande, s. 73. Innan villkoret infördes uttalade Regeringsrätten att möjligheten för fastighetsägare i området att ha skötesrenar kan få betydelse vid prövningen av om renskötseln är till övervägande nytta för orten och om den som söker koncession kan antas komma att driva renskötseln på ett ändamålsenligt sätt, RÅ 2003 ref. 69 s. 7.

²⁸ 85 § första stycket rennäringslagen.

utflyttning från koncessionsområdet och lagstiftaren ville att möjligheten att lämna renar i vård hos en koncessionshavare skulle förbehållas ortsbefolkningen, eftersom det där fanns behov av renarna som ett försörjningstillskott. Renskötselns samlade positiva effekt för bygden bedömdes dessutom bli större om skötesrenägarna var bosatta och verksamma där.²⁹ År 1993 förändrades bosättningskravet på så sätt att det nu, för vissa i personkretsen, räcker att vara bosatt i den del av länet där koncessionsrenskötsel får bedrivas. Avsikten var att de många skötesrenägare som på grund av arbetsmarknaden har behövt flytta till centralorter ändå skulle kunna behålla sina renar.³⁰

För en tidigare koncessionshavare gäller, utöver bosättningskravet, att personen inte får ha övergått till annat huvudsakligt förvärsarbete. Förvärsarbetskravet infördes genom en lagändring år 1985 samtidigt som det blev möjligt för före detta koncessionshavare att fortsätta med renskötseln. Tanken med en sådan möjlighet var att yngre renskötare skulle kunna ta över koncessionsrenskötseln tidigare, varför bestämmelsen skulle träffa samer som av ålders- eller hälsoskäl hade avstått från att söka fortsatt koncession.³¹

1.3 Koncessionsrenskötselns organisation

Renskötseln i koncessionsområdet är organiserad i samebyar.³² Samebyarna får inte bedriva annan ekonomisk verksamhet än renskötsel.³³

Bestämmelserna om samebyarnas organisation kommer att beskrivas mer ingående i en kommande promemoria. Här ska bara översiktligt nämnas vilka särregler som gäller för koncessionssamebyar, eller som i övrigt behövs för förståelsen av de synpunkter som framförs i kapitel 7.

²⁹ Prop. 1984/85:226 s. 9 och 10.

³⁰ Prop. 1992/93:32 om samerna och samisk kultur, s. 119 och 120.

³¹ Prop. 1984/85:226 s. 17 och 18.

³² 86 § rennäringslagen.

³³ 9 § tredje stycket rennäringslagen.

1.3.1 Medlemskapsregler

Koncessionshavaren, med dennes make och hemmavarande barn, annan same som biträder koncessionshavare i renskötseln och ägare av skötesrenar i koncessionsområdet får vara medlem i koncessionssamebyn.³⁴ En skillnad gentemot fjäll- och skogssamebyar är att även en ägare av skötesrenar uppfyller medlemskriterierna.³⁵

Förvärvsarbetskrav

För den som är same och biträder en koncessionshavare i renskötseln uppställs kravet att personen inte ska ha annat huvudsakligt förvärvsarbete.³⁶ Kravet gäller alltså bara om personen inte själv är koncessionshavare. Ett motsvarande krav gäller för fjäll- och skogssamebyar.³⁷

Kravet infördes genom en lagändring år 1985. Avsikten var att uppmuntra aktivt deltagande i renskötseln och främja rekryteringen av såväl renskötselberättigade biträden som koncessionshavare. Ändringen syftade också till att avskaffa medlemskapet för den tillfälliga arbetskraft som inte hade några intressen att bevaka i koncessionssamebyn.³⁸

Krav på att barn ska vara hemmavarande

För att ett barn till koncessionshavare ska kunna vara medlem i en koncessionssameby är det ett krav att barnet är hemmavarande.³⁹ Detta krav har följt med från 1928 års renbeteslag när koncessionssystemet infördes. Motsvarande krav gäller barn till renskötande medlemmar i skogs- och fjällsamebyar.⁴⁰

³⁴ 86 § första stycket rennäringslagen.

³⁵ 86 § 1 rennäringslagen.

³⁶ 86 § första stycket rennäringslagen.

³⁷ 11 § 2 rennäringslagen.

³⁸ Prop. 1984/85:226 s. 14.

³⁹ 86 § första stycket rennäringslagen.

⁴⁰ 11 § 3 rennäringslagen.

1.3.2 Styrelse

Varje sameby ska ha en styrelse.⁴¹ Styrelsen ska ha en ordförande och en eller flera ledamöter.⁴² För koncessionssamebyarna gäller att minst en koncessionshavare ska vara ledamot av styrelsen och leda renskötseln samt anställa erforderlig arbetskraft.⁴³

1.3.3 Röstningsregler

I en koncessionssameby har koncessionshavarna en röst för varje påbörjat tjugotal renar. Skötesrenägare har en röst, oavsett antalet skötesrenar.⁴⁴ I fjäll- och skogssamebyar gäller att renskötande medlem har en röst för varje påbörjat hundratal renar, men bara i frågor som inte gäller val av ordförande, revisor, beviljande av ansvarsfrihet för styrelsen och ändringar i vissa föreskrifter i stadgarna.⁴⁵

Tidigare gällde att renskötande medlemmar (det vill säga i koncessionssamebyarna även skötesrenägarna) hade en röst per varje påbörjat tjugotal renar i ekonomiska frågor. Avsikten var att ställa koncessionshavarnas röstinflytande i bättre relation till deras renantal. På så sätt kunde koncessionshavarnas ställning stärkas, samtidigt som markägarnas möjlighet att påverka renskötseln bibehölls.⁴⁶ År 1993 ändrades rösträttsreglerna på så sätt att ägare av skötesrenar bara gavs en röst, oavsett renantal. Avsikten var att ytterligare stärka koncessionshavarens ställning i koncessionssamebyn.⁴⁷

⁴¹ 48 § rennäringslagen.

⁴² 49 § rennäringslagen.

⁴³ 86 § andra stycket 3 rennäringslagen.

⁴⁴ 86 § andra stycket 2 rennäringslagen.

⁴⁵ 59 § 1 och 2 rennäringslagen.

⁴⁶ Prop. 1984/85:226 s. 15 och 16.

⁴⁷ Prop. 1992/93:32 s. 119–121.

1.4 Sanktionsmöjligheter

1.4.1 Samebyarnas sanktionsmöjligheter

Rennäringslagen ger inte samebyarna några sanktionsmöjligheter som kan användas internt mot de egna medlemmarna.⁴⁸ Samebyarna är därmed hänvisade till domstolar och olika myndigheter för att komma till rätta med eventuella medlemsproblem. Om en renägare har fler renar än tillåtet och inte följer en uppmaning att minska sitt renantal kan samebyn ansöka om att länsstyrelsen ska besluta om slakt och försäljning av renägarens övertaliga renar.⁴⁹ Bestämmelsen infördes genom en lagändring år 1993 mot bakgrund av att koncessionssamebyarna behövde en möjlighet att reglera renantalet eftersom koncessionsrenskötseln bedrivs under hela året på marker där renskötsel av hänsyn till jordbruket annars får bedrivas endast vintertid.⁵⁰

1.4.2 Länsstyrelsens sanktionsmöjligheter

Länsstyrelsen är tillsynsmyndighet i förhållande till koncessionssamebyarna. Om en sameby eller en koncessionshavare bryter mot villkor som gäller för verksamheten får länsstyrelsen vid vite förelägga byn eller koncessionshavaren att vidta rättelse.⁵¹ Om en koncessionshavare eller en skötesrenägare har fler renar än tillåtet enligt lag, koncessionsbeslut eller samebyns eget beslut får renägaren föreläggas att vid vite minska renantalet till det tillåtna. Som nämnts ovan får länsstyrelsen på ansökan av en sameby besluta om slakt och försäljning av de övertaliga renarna, om renägaren inte efter uppmaning själv låter minska renantalet. Kostnaden för slakten och försäljningen ska tas ut ur köpesumman, medan återstoden av köpesumman tillfaller renarnas ägare. Om förutsättningarna för koncessionen ändrats kan länsstyrelsen återkalla koncessionen eller besluta om nya villkor.⁵²

⁴⁸ Jämför däremot med vad som gäller om möjlighet till uteslutning av medlem enligt 4 kap. 8 § lagen (2018:672) om ekonomiska föreningar.

⁴⁹ 89 § andra stycket rennäringslagen.

⁵⁰ Prop. 1992/93:32 s. 119 och 121.

⁵¹ 89 § första stycket rennäringslagen.

⁵² 89 § fjärde stycket rennäringslagen.

2 Renskötseln i koncessionsområdet

Koncessionsområdet omfattar Pajala, Överkalix, Övertorneå, Haparanda och Kalix kommuner.

Renskötseln i koncessionsområdet är i dag organiserad i åtta koncessionssamebyar. Samtliga är belägna nedanför lappmarksgränsen i Torne och Kalix älvdalar. Sattajärvi, Tarendö, Korju, Ängeså, Pirttijärvi, Kalix och Lihittjä samebyar har tillsammans bildat Koncessionssamebyarnas intresseförening. Muonio sameby är i stället medlem i Sámiid Riikkasearvi (Svenska Samernas Riksförbund, SSR). Som framgår i avsnitt 7.6 finns det även några fjäll- och skogssamebyar som har vinterbete grundat i sedvanerätt i delar av koncessionsområdet.

Vissa koncessionssamebyar bedriver en renskötsel som liknar skogssamebyarnas, med fribetande renar och årstidsbundna beten, medan andra bedriver en mer stationär renskötsel där renarna har tillgång till foder som stöd till naturbetet och återkommande vistas i hägn. Renhjorden samlas inför kalvmärkning, slakt och skiljning/räkning. Flera koncessionssamebyar bedriver fortfarande traditionell sarvslakt, vilket innebär att tjurarna samlas för slakt innan brunsten infaller och kroppsvikten är som högst.

Renskötseln i koncessionsområdet har anpassats efter att markerna i hög grad är exploaterade. Renarna strövar fritt och betar i naturen, men utfodras vid behov som ett komplement till naturbetet. Vissa byar utfodrar sina renar mer än andra. Om renarna hålls i hägn under vissa perioder eller inte skiljer sig från by till by. I de byar där hägn används beror det på att det finns konkurrerande markanvändning. Det finns geografiska variationer i hur renskötseln bedrivs. För renskötarna i koncessionssamebyarna är renskötseln,

precis som i fjäll- och skogssamebyarna, en livsstil som de lever med året runt. Människorna i koncessionsområdet har dock tidigare ofta kombinerat sin renskötsel med småjordbruk.

Till skillnad från i fjäll- och skogssamebyarna omhändertas koncessionssamebyarnas skötesrenar i regel kollektivt mot en skötselavgift som betalas av renägaren till samebyn. Detta gäller dock inte i Muonio sameby där renskötarna har personliga skötesrenar och därför betalar ägaren skötselavgiften direkt till respektive renskötare i stället för till samebyn.⁵³

På nästnasta sida finns en karta över koncessionsområdet. Därefter följer en beskrivning av koncessionssamebyarna i geografisk ordning, från norr till söder. Först presenteras vissa sifferuppgifter om koncessionsrenskötseln och markägarstrukturen i koncessionsområdet i tabellformat.

Tabell 2.1 Koncessionsrenskötseln i siffror

Koncessions- sameby	Antal koncessionshavare	Antal renar	Varav skötesrenar	Antal aktiva renmärken
Muonio	9	3 900	1 600	80
Sattajärvi	1	1 400	1 000	71
Tärendö	2	2 200	1 850	118
Korju	2	2 800	2 500	258
Ångeså	3	1 500	550	85
Pirttijärvi	3	1 200	700	51
Kalix	3	1 900	1 300	102
Liehittäjä	1	1 200	1 000	97
Summa	24		10 500	862

Källa: Sametinget.

Anmärkning: Det kan finnas fler renmärken i respektive sameby men det behöver inte finnas renar i alla märken. Antal renmärken som det finns renar i är det samma som antalet renägare. Det kan dock även finnas underåriga (husfolk) som är registrerade på ett renmärke.

⁵³ Minnesanteckningar från mötet med koncessionssamebyarna i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr Komm2023/00063/N 2021:02–81, s. 3. Jämför PM 43 – Muonio sameby, dnr komm2023/00061/N 2021:02–152, s. 5.

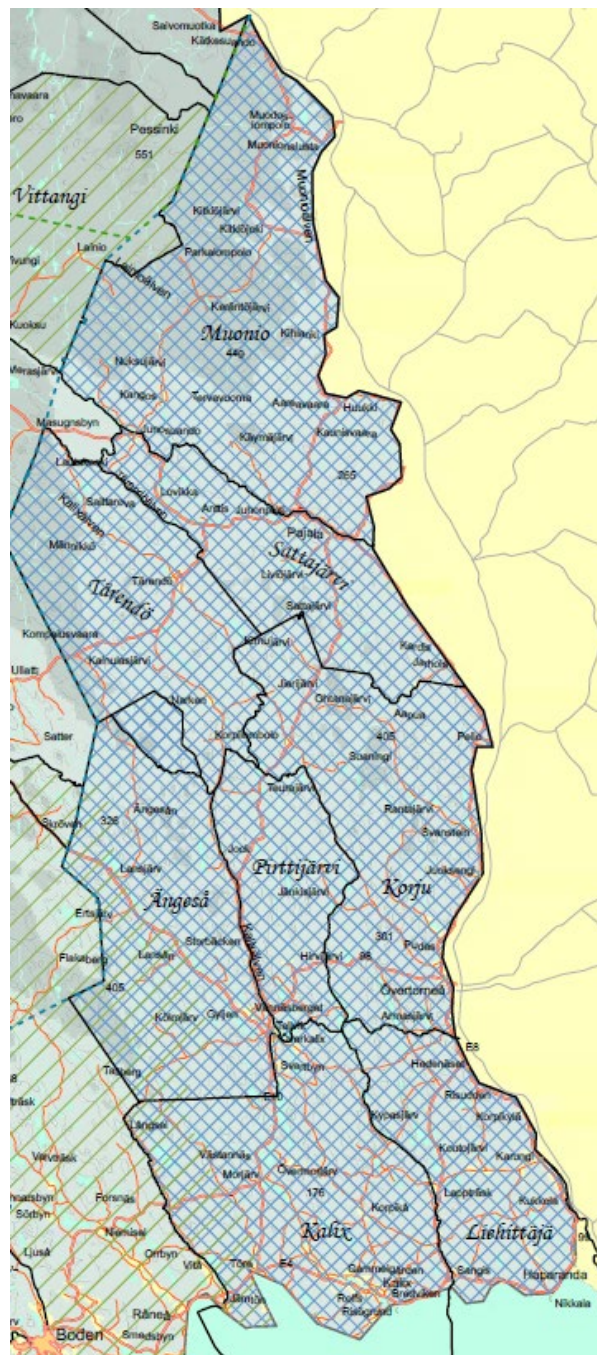
Tabell 2.2 Markägarestruktur per kommun i koncessionsområdet år 2020

Markägare	Pajala	Överkalix	Övertorneå	Haparanda	Kalix
Offentlig sektor	19 545 (2,5 %)	5 679 (2,0 %)	1 972 (0,8 %)	7 413 (8,0 %)	9 657 (5,3 %)
Svenska aktiebolag	296 155 (37,4 %)	187 719 (67,3 %)	72 162 (30,3 %)	822 (0,9 %)	53 892 (29,6 %)
Privata	377 334 (47,7 %)	83 463 (29,9 %)	159 103 (66,7 %)	78 958 (84,9 %)	112 706 (61,9 %)
Okända och övriga	97 994 (12,4 %)	2 057 (0,7 %)	5 241 (2,2 %)	5 854 (6,3 %)	5 711 (3,1 %)
Samtliga	791 028 (100 %)	278 918 (100 %)	238 478 (100 %)	93 047 (100 %)	181 966 (100 %)

Källa: Statistiska centralbyrån (SCB).

Anmärkning: Markstorleken anges i hektar. Offentlig sektor inkluderar svenska kyrkan. Privata markägare består av fysiska personer, dödsbon och bostadsrättsföreningar. Därutöver kan svenska aktiebolag ägas av offentliga och privata aktörer. Sveaskog ingår i kategorin svenska aktiebolag. Allmänningsskogarna ingår i kategorin övriga.

Figur 2.1 Karta över koncessionsområdet

Källa: Sametinget

2.1 Muonio sameby

Detta avsnitt bygger vidare på den beskrivning av Muonio sameby som finns i PM 43.

Muonio sameby är den nordligaste och största av koncessionssamebyarna. Den gränsar i väster till fjällsamebyarna Könkämä och Lainiovuoma och till skogssamebyn Vittangi. I öster ligger riksgränsen mot Finland och i söder Sattajärvi koncessionssameby.

Byområdet har en yta på 3 460 kvadratkilometer. Betesmarkerna ligger i Pajala kommun.⁵⁴ Det finns för närvarande nio koncessionshavare i Muonio sameby. Tre av dem tar emot skötesrenar. Det högsta tillåtna antalet renar i vinterhjorden är 3 900, varav 1 600 skötesrenar.⁵⁵

För koncessionshavarna gäller de allmänna villkor som har beskrivits i avsnitt 1.2.4. Därutöver gäller ett särskilt villkor som innebär att den del av Muonio samebys koncessionsområde som ligger i Skaitelandet mellan Torne och Lainio älvar inte får användas för renbetning under tiden 1 oktober–30 april. Det finns inget villkor om att skötesrenarna ska skötas gemensamt.⁵⁶

På sommaren håller renarna till i myrområdena mellan Kaunisvaara i öster och Kangos i väster. Där utförs kalvmärkningen runt midsommar. På hösten rör sig renarna norrut mot marker som är torrare och bergigare. Det är även då brunsten infaller. När vintern kommer samlas renarna längre norrut i lavhedsområdena kring byarna Kitkiöjärvi och Merasjärvi. Där har samebyn sin huvudsakliga anläggning för räkning, skiljning och slakt. Vanligtvis delas hjorden sedan upp i två vinterbetesgrupper. Den ena flyttar västerut mot Lainioälven och den andra håller till mot gränsen till Finland med Muonioälven söderut.⁵⁷

I Muonio sameby har det bedrivits skogssamisk rensköttsel sedan mycket lång tid tillbaka, åtminstone sedan mitten av 1700-talet. Vid en fältinventering i Junosuando och Pajala år 2005 hittades ungefär 150 forn- och kulturlämningar, varav 12 anses vara gamla samiska visten. Renskötarna i Muonio sameby lever i dag som bofasta, men

⁵⁴ Sametingets webbsida <https://www.sametinget.se/8768>, besökt den 30 november 2023.

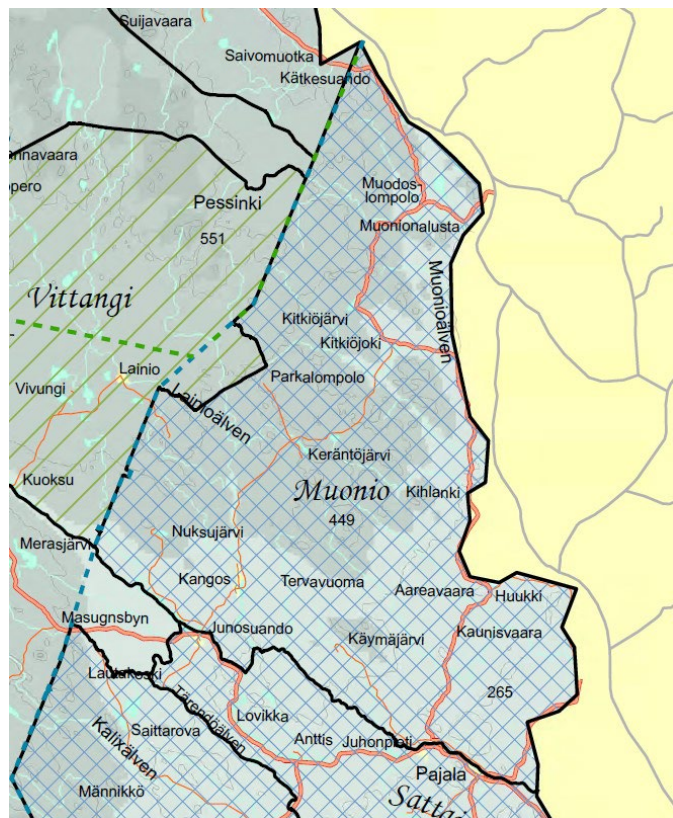
⁵⁵ Underlag för Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut från den 21 april 2021, dnr 611-4336-2021 med flera, s. 10.

⁵⁶ Underlag för Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut från den 21 april 2021, dnr 611-4305-21 med flera, s. 10.

⁵⁷ PM 43 – Muonio sameby, dnr komm2023/00061/N 2021:02–152, s. 3 och 4.

äldre visten bebos sporadiskt i samband med kalvmärkning, slakt, renskiljningar och rensamlingar. De flesta av renskötarna har slutat med gårdsbruk och kreatur.⁵⁸ Se mer om den historiska renskötelsen i Muonio sameby i kapitel 4, särskilt avsnitt 4.3.1, 4.5.1, 4.6.1 och 4.7.1.

Figur 2.2 Karta över Muonio sameby

Källa: Sametinget

2.2 Sattajärvi sameby

Sattajärvi samebys betesmarker ligger i Pajala kommun och omfattar 1 367 kvadratkilometer. I öster gränsar Sattajärvi sameby mot

⁵⁸ PM 43 – Muonio sameby, dnr Komm2023/00061/N 2021:02–152, s. 24. Se även Kulturspår i Muonio sameby, delrapport 2005, Katarina Sevä och Tanja Sevä, dnr Komm2023/00061/N 2021:02-159, s. 4, 5 och 7.

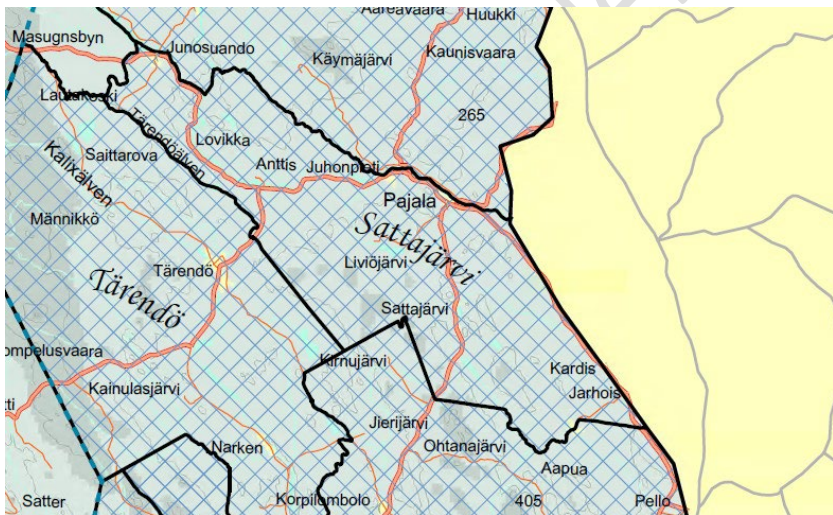
Finland. I norr delar den gräns med Muonio, i väster med Gabna och Tärendö och i söder med Korju.⁵⁹

Samebyn har i dag endast en koncessionshavare. Det högsta tillåtna antalet renar i vinterhjorden är 1 400, varav 1 000 skötesrenar.

För koncessionshavaren gäller de allmänna villkor som har beskrivits i avsnitt 1.2.4. Det finns inga särskilda villkor för Sattajärvi sameby.⁶⁰

Sattajärvi sameby utfodrar 90 procent av sin vinterhjord. Renarna kommer själva till hägnet där det finns foder när betet är dåligt. Renskötarnas arbetsinsats för att samla renarna blir därmed begränsat.⁶¹ Den historiska renskötseln i Sattajärvi sameby beskrivs i kapitel 4, särskilt avsnitt 4.3.1, 4.5.2, 4.6.2 och 4.7.2.

Figur 2.3 Karta över Sattajärvi sameby

Källa: Sametinget

2.3 Täreendö sameby

Täreendö sameby är belägen nordväst i koncessionsområdet. Den gränsar till såväl fjällsamebyarna Gabna, Laevas och Girjas som koncessionssamebyarna Muonio, Sattajärvi, Korju, Pirttijärvi och

⁵⁹ Sametingets webbsida <https://www.sametinget.se/8840>, besökt den 1 december 2023.

⁶⁰ Länsstyrelsen i Norrbotten läns beslut den 16 december 2020, dnr 611-7563-2020, s. 1.

⁶¹ Minnesanteckningar från mötet med koncessionssamebyarna i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr komm2023/00063/N 2021:02-81, s. 4.

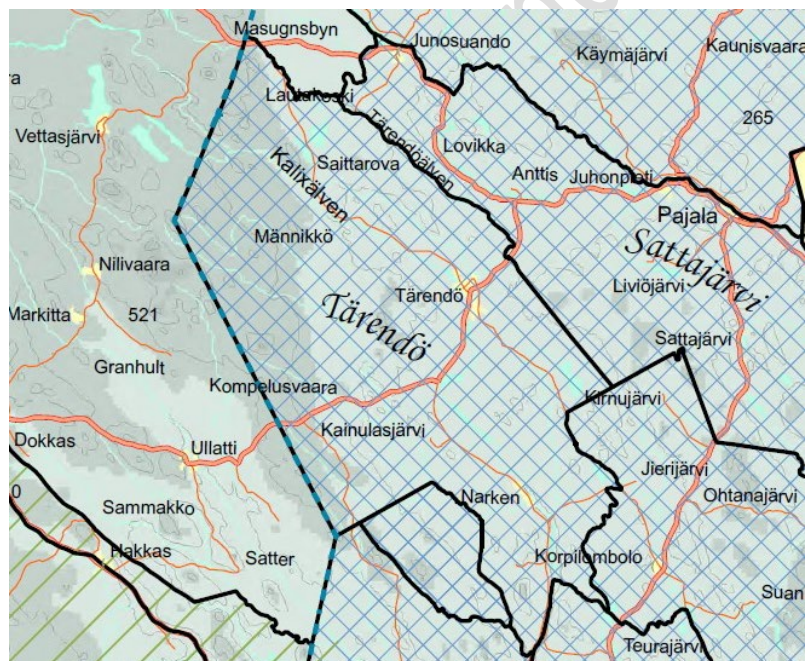
Ängeså. Betesmarkerna ligger i Pajala kommun. Byområdet är 2 011 kvadratkilometer stort.⁶²

I dag har Täreändö sameby två koncessionshavare som båda tar emot skötesrenar. Det högsta tillåtna renantalet är 2 200 renar i vinterhjorden, varav 1 850 skötesrenar.

För koncessionshavarna gäller de allmänna villkor som har beskrivits i avsnitt 1.2.4. Därutöver gäller ett särskilt villkor som innebär att det betesområde som är gemensamt med Ängeså sameby endast får användas under tiden 1 oktober till och med 30 april. Det anges också att skötesrenarna ska skötas gemensamt.⁶³

Täreändö sameby har fyra eller fem platser med foder där renarna kan äta om de vill. Hägn används inte längre.⁶⁴ Hur renskötseln i Täreändö sameby har sett ut historiskt redovisas i kapitel 4, särskilt avsnitt 4.3.1, 4.5.2, 4.6.3 och 4.7.3.

Figur 2.4 Karta över Täreändö sameby

Källa: Sametinget

⁶² Sametingets webbsida <https://www.sametinget.se/tarendo>, besökt den 1 december 2023.

⁶³ Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut den 16 december 2020, dnr 611-7363-2020 och 611-10886-2020, s. 1.

⁶⁴ Minnesanteckningar från mötet med koncessionssamebyarna i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr komm2023/00063/N 2021:02–81, s. 4.

2.4 Korju sameby

Korju samebys östra gräns sammanfaller med riksgränsen mot Finland. I övrigt sammanfaller dess gränser med koncessionssamebyarna Sattajärvi, Tärendö, Pirttijärvi och Liehittäjä. Byområdet uppgår till 2 370 kvadratkilometer. Betesmarkerna ligger i Övertorneå och Pajala kommuner.⁶⁵

Antalet koncessionshavare är två. Båda tar emot skötesrenar. Korju sameby får ha högst 2 800 djur i vinterhjorden, varav 2 500 skötesrenar.

För koncessionshavarna gäller de allmänna villkor som har beskrivits i avsnitt 1.2.4. Därutöver gäller ett särskilt villkor om att skötesrenarna i Korju sameby ska skötas gemensamt.⁶⁶

Korju sameby har 270 renägare varav många är aktiva i renskötseln.⁶⁷ Till samebyn hör ett stort antal gårdar som används under olika tider på året. Under sommaren används gårdarna för att samla in renarna för kalvmärkning. Den mest intensiva perioden i renskötselarbetet är från midsommar och ungefär en månad framåt. Beroende på väder börjar samebyn ibland samla renarna ett par veckor före midsommar. Som längst pågår kalvmärkningen fram till mitten av juli. Höst- och vintergårdarna används för att kunna skilja ut renar till slakt men också för att märka kalvar som inte blivit märkta på sommaren.

Det har blivit vanligare i samebyns renskötsel att vissa renar stödutfodras i privata hägn nära renskötarnas hem. Många renägare väljer också att låta vajorna kalva hemma, för att kunna skydda dem mot rovdjur under den känsligaste tiden. På grund av modernt skogsbruk och ett högt rovdjurstryck har samebyn också i allt högre grad koncentrerat de renar som inte tas till privata hägn vintertid till några få gemensamma utfodringsplatser.⁶⁸ Även om det är ganska många renägare som tar hem sina renar under vissa perioder och har dem i hägn så är den största delen av renhjorden frigående. När renarna är på naturbete får de på egen hand söka och gräva efter betet, men de kan även komma tillbaka till hägnet för att äta renfoder

⁶⁵ Sametingets webbsida <https://www.sametinget.se/8864>, besökt den 30 november 2023.

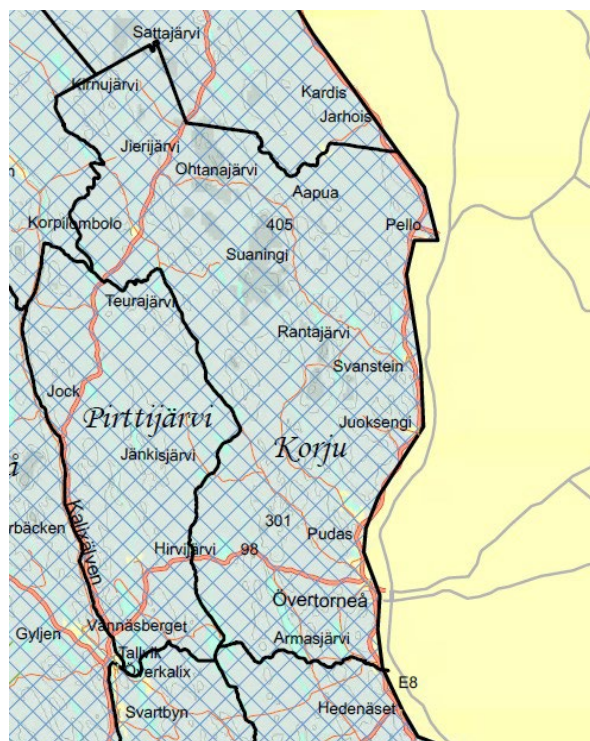
⁶⁶ Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut den 16 december 2020, dnr 611-7734-2020, s. 1. Jämför underlaget för beslut, dnr 611-7016-20 med flera, s. 9 och 10.

⁶⁷ Minnesanteckningar från mötet med koncessionssamebyarna i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr Komm2023/00063/N 2021:02-81, s. 3.

⁶⁸ Renskötsel i Tornedalen – historia och nutid över Korjus område, dnr Komm2023/00061/N 2021:02-203, s. 3 och 4.

när det behövs.⁶⁹ Renskötrelsens historik i Korju sameby beskrivs i kapitel 4, särskilt i avsnitt i 4.3.2, 4.5.2, 4.6.4 och 4.7.4.

Figur 2.5 Karta över Korju sameby

Källa: Sametinget

2.5 Ängeså sameby

Ängeså sameby ligger i koncessionsområdets sydvästra del. I väster gränsar Ängeså sameby till fjällsamebyarna Girjas och Baste, och till Gällivare skogssameby. Den angränsar även till koncessionssamebyarna Tarendö i norr, Pirttijärvi i öster och Kalix i söder. Betesmarkerna är belägna i Pajala kommun och byområdet omfattar 2 268 kvadratkilometer.⁷⁰

⁶⁹ Minnesanteckningar från mötet med koncessionssamebyarna i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr komm2023/00063/N 2021:02–81, s. 3.

⁷⁰ Sametingets webbsida <https://www.sametinget.se/8860>, besökt den 1 december 2023.

Samebyn har tre koncessionshavare som alla tar emot skötesrenar. Det högsta tillåtna antalet renar i vinterhjorden är 1 500, varav 550 skötesrenar.

För koncessionshavarna gäller de allmänna villkor som har beskrivits i avsnitt 1.2.4. I koncessionsbesluten anges att skötesrenarna ska skötas gemensamt. Dessutom finns tre särskilda villkor som innebär följande.

- Området som är gemensamt med Tärendö sameby får endast användas under tiden 1 maj till och med 30 september.
- Området väster om Lansjärv och norr om Edeforsvägen får endast användas under tiden 1 maj till och med 30 september.
- Renbete från fjäll- och skogssamebyar med stöd av sedvanerätt kan förekomma inom koncessionssamebyns gränsbestämda områden.⁷¹

Ängeså sameby flyttar mellan olika betesland beroende på årstid. Det finns gamla samevisten i området. Under barmarkstiden sker renskötsearbetet till fots och med vallhund. Vintertid sker det med skoter. Renskötarna i samebyn beskriver att deras renskötsel bedrivs på samma sätt som i de närliggande skogssamebyarna. Skogsbruket och klimatförändringar gör att vinterbetet inte alltid räcker och då kan renarna behöva stödutfodras.⁷²

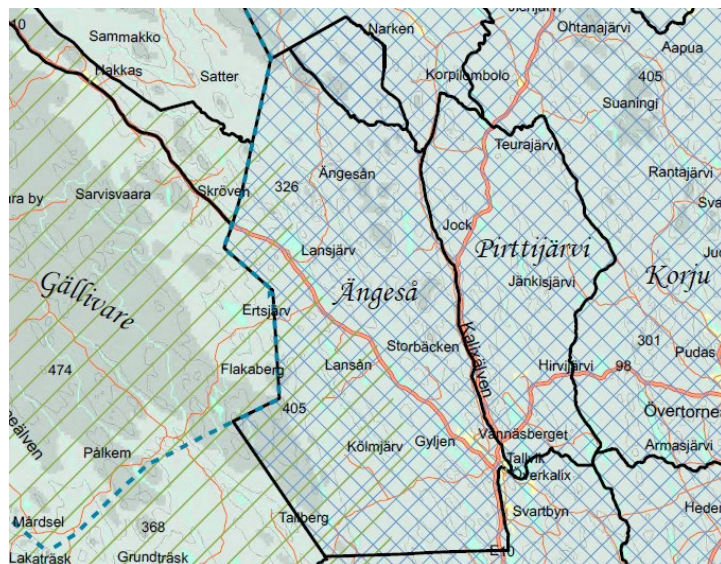
Renskötarna som verkar i Ängeså sameby har levt på renskötsel i området i sju generationer.⁷³ Se mer om den historiska renskötseln i byn i kapitel 4, särskilt i avsnitt 4.3.3, 4.5.3, 4.6.5 och 4.7.5.

⁷¹ Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut den 14 december 2022, dnr 611-15403-2022 med flera, s. 1.

⁷² Minnesanteckningar från mötet med koncessionssamebyarna i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr komm2023/00063/N 2021:02–81, s. 4.

⁷³ Minnesanteckningar från mötet med koncessionssamebyarna i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr Komm2023/00063/N 2021:02–81, s. 4.

Figur 2.6 Karta över Ängeså sameby

Källa: Sametinget

2.6 Pirttijärvi sameby

Pirttijärvi sameby är belägen i mitten av koncessionsområdet. Den gränsar därmed till koncessionssamebyarna Ängeså i väster, Tärenö i norr, Korju i öster och till Kalix och Liehittjä i söder. Betesmarkerna ligger i Pajala kommun.⁷⁴

Det finns för närvarande tre koncessionshavare i samebyn, varav en tar emot skötesrenar. Det högsta tillåtna antalet renar i vinterhjorden är 1 200, varav 700 skötesrenar.

För koncessionshavarna gäller de allmänna villkor som har beskrivits i avsnitt 1.2.4. Det finns inga särskilda koncessionsvillkor för Pirttijärvi sameby.⁷⁵

Pirttijärvi sameby liknar sin renskötsel med den som bedrivs i skogssamebyarna. Renskötseln i byn är naturbetesbaserad förutom under vissa perioder när rensköterna måste stödutfodra sina renar.⁷⁶

⁷⁴ Sametingets webbsida <https://sametinget.se/pirttijarvi>, besökt den 26 april 2024.

⁷⁵ Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut den 16 december 2020, dnr 611-7741-2020, 611-7742-2020 och 611-7743-2020, s. 1.

⁷⁶ Minnesanteckningar från mötet med koncessionssamebyarna i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr komm2023/00063/N 2021:02–81, s. 4.

Renskötelsns historia i Pirttijärvi sameby redogörs för i kapitel 4, särskilt i avsnitt 4.3.3, 4.5.3, 4.6.5 och 4.7.6.

Figur 2.7 Karta över Pirttijärvi sameby

Källa: Sametinget

2.7 Kalix sameby

Kalix sameby är den sydligaste av koncessionssamebyarna. Angränsande koncessionssamebyar är Ängeså och Pirttijärvi i norr och Liehittjä i öster, samt Gällivare skogssameby i väster. Byområdet sträcker sig över en yta på 2 605 kvadratkilometer och innefattar även öarna utanför kustremsan i Bottenviken. Betesmarkerna ligger i Kalix kommun.⁷⁷

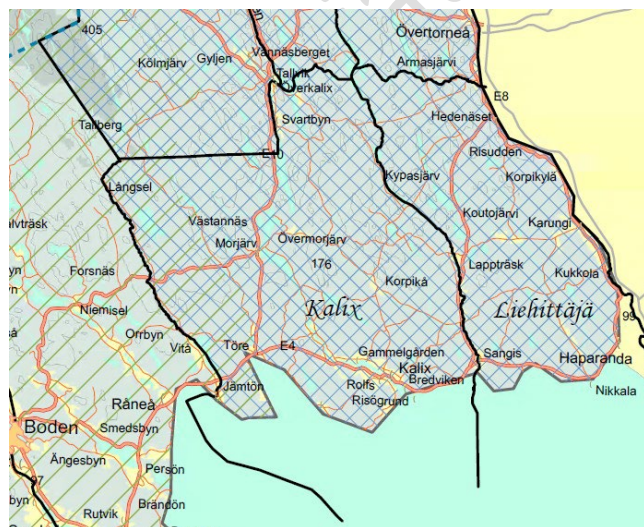
Antalet koncessionshavare är i dag tre och samtliga av dessa tar emot skötesrenar. Det högsta tillåtna antalet renar i vinterhjorden är 1 900, varav 1 300 skötesrenar. För koncessionshavarna gäller de allmänna villkor som har beskrivits i avsnitt 1.2.4. Därutöver gäller följande särskilda villkor:

⁷⁷ Webbsidorna <https://www.sametinget.se/8848> och <https://www.sametinget.se/8382>, besökta den 30 november 2023.

- Den del av Kalix sameby som är belägen söder om den före detta järnvägen till Karungi får inte utnyttjas för renbetning under tiden 1 maj till 30 september.
- Fjäll- och skogssamebyarna kan med stöd av sedvanerätt beta sina renar i koncessionssamebyns gränsbestämda områden.
- Renar ska inte uppehålla sig på aktivt brukade vallar annat än under vandring i samband med flytt och passage.
- Skötesrenarna ska skötas gemensamt.⁷⁸

Renskötarna i Kalix sameby flyttar renarna på samma leder, stigar och berg som innan koncessionssystemet infördes. Sommartid betar renarna i Kalix samebys norra delar. Vintertid nyttjar man renlavhederna i söder, såsom Vitheden och Grundträsk. För att undvika konflikt med bönderna i området försöker samebyn få renarna att stanna längre norrut så att de inte ska beta på åkrarna.⁷⁹ Hur renskötseln i Kalix sameby har sett ut historiskt beskrivs i kapitel 4, särskilt i avsnitt 4.3.3, 4.5.3, 4.6.6 och 4.7.5.

Figur 2.8 Karta över Kalix sameby

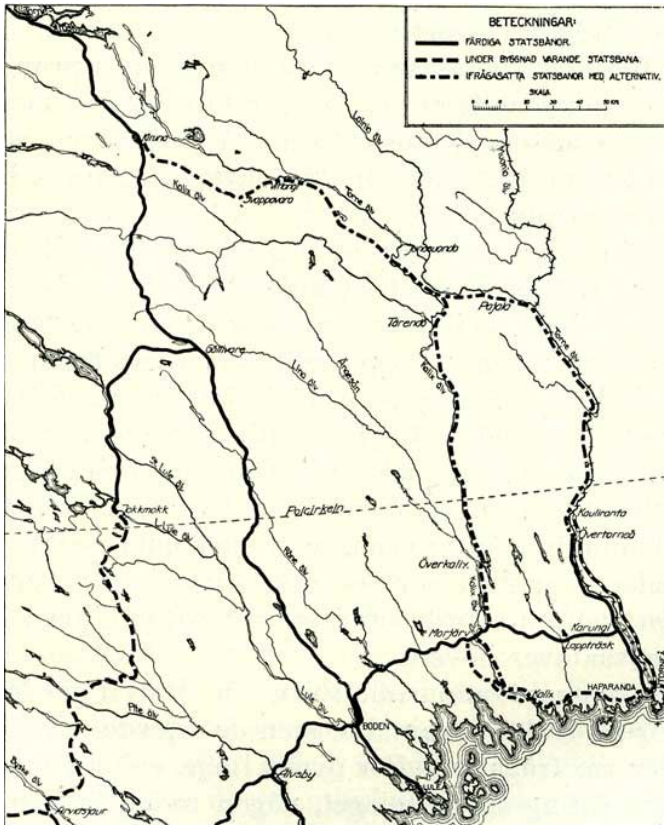

Källa: Sametinget

⁷⁸ Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut den 14 december 2022, dnr 611-14793-2022 med flera, s. 1.

⁷⁹ Minnesanteckningar från mötet med koncessionssamebyarna i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr komm2023/00063/N 2021:02–81, s. 4.

Figur 2.6 Karta över den gamla järnvägen från Boden till Karungi

Källa: Historiskt.nu

2.8 Liehittjä sameby

Liehittjä sameby är belägen i koncessionsområdets sydöstra del. I väster och norr omgärdas den av Korju, Pirttijärvi och Kalix koncessionssamebyar. Dess östra gräns sammanfaller med finska gränsen och i söder ligger Bottenviken. Byområdet innefattar 1 544 kvadratkilometer och innefattar även öarna utanför kustbandet. Betesmarkerna ligger i Haparanda kommun.⁸⁰

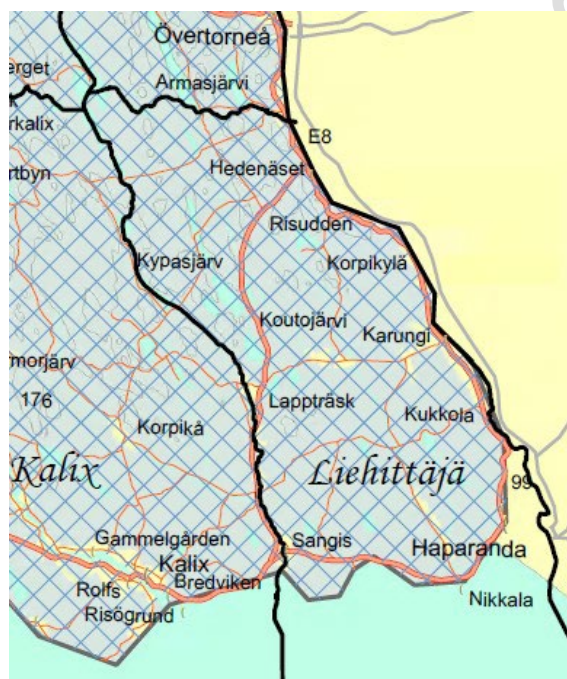
⁸⁰ Webbsidorna <https://www.sametinget.se/8856> och <https://www.sametinget.se/8382>, besökta den 30 november 2023.

Samebyn har endast en koncessionshavare. Det högsta tillåtna antalet renar i vinterhjorden är 1 200, varav 1 000 skötesrenar.

För koncessionshavaren gäller de allmänna villkor som har beskrivits i avsnitt 1.2.4. Därutöver gäller ett särskilt villkor om att den del av Liehittjä samebys område som är belägen söder om före detta järnvägen till Karungi inte får utnyttjas för renbetning under tiden från den 1 maj till den 30 september.⁸¹

Liehittjä sameby bedriver renskötsel på samma sätt som innan koncessionssystemet infördes. Renskötarna flyttar renarna på samma leder, stigar och berg. Renhjorden är beroende av vinterbetet innan den flyttar norrut i landet.⁸² I kapitel 4, särskilt i avsnitt 4.3.4, 4.5.4, 4.6.7 och 4.7.7, redogörs för renskötselns historia i Liehittjä sameby.

Figur 2.10 Karta över Liehittjä sameby

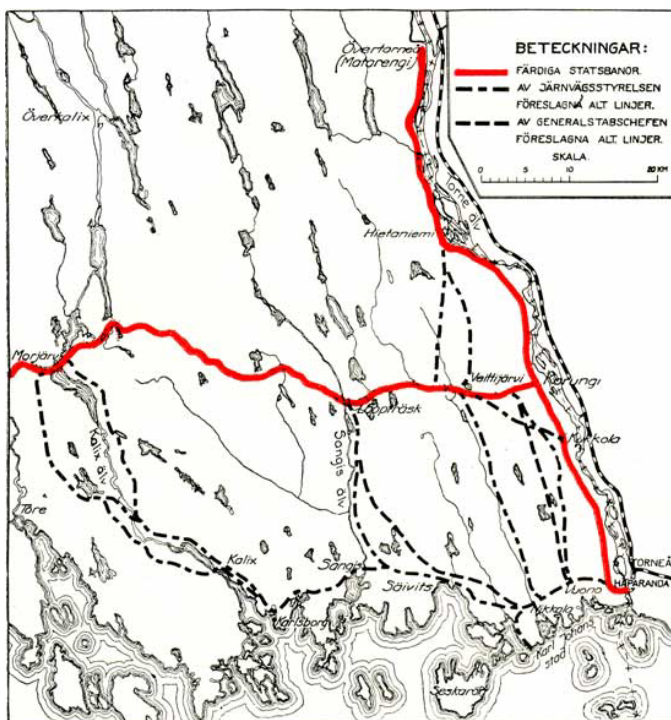

Källa: Sametinget

⁸¹ Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut den 16 december 2020, dnr 611-7016-2020, s. 1.

⁸² Minnesanteckningar från mötet med koncessionssamebyarna i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr komm2023/00063/N 2021:02–81, s. 4.

Figur 2.11 Karta över den gamla järnvägen från Boden till Karungi

Källa: Historiskt.nu

3 Koncessionssystemets framväxt

Detta avsnitt bygger på den beskrivning av koncessionssystemets framväxt som finns i PM 43 – *Muonio sameby*. I den promemorian finns även beskrivningar av dragningen av lappmarks- och odlingsgränsen.

3.1 1886 års renbeteslag

Den första renbeteslagen infördes år 1886. Genom lagen definierades renskötselområdet för första gången. Samerna erkändes i 1 § ha en rätt att uppehålla sig med sina renar i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker, de för samerna i Jämtlands län avsatta landen (renbetesfjällen) och övriga trakter som samerna efter gammal sedvana dittills hade besökt. På enskild mark utanför lappmarkerna, eller på mark i lappmarken som vid avvittringen förklarats vara användbar för odling, ställdes det upp ett krav på samtycke från markägaren för att samerna skulle få uppehålla sig där under längre tid än mellan oktober och april. Överträdelse av bestämmelsen straffades med böter.

Att renskötselområdet definierades på det här sättet innebar att renskötsel nedanför (öster om) lappmarksgränsen inte längre var tillåten under hela året.

Vidare förde den första rennäringslagen med sig den juridiska konstruktionen lappbyar, som är föregångaren till dagens samebyar. Genom 5 § föreskrevs att åretruntmarkerna skulle organiseras i lappbyar. Under sommaren fick inga andra samer uppehålla sig där med sina renar än de som hade fått rätt till det genom lagen, eller vilkas förfäder tillhört lappbyn eller haft rätt att vistas i dess område. Det ankom på kungens befallningshavare (fortsättningsvis

länsstyrelsen) att höra berörda samer och därefter verkställa indelningen i lappbyar.

För de samer som bedrev renskötsel nedanför lappmarksgränsen i Norrbottens län innebar 1886 års renbeteslag att det nu blev otillåtet för dem att beta sina renar på enskild mark annat än under vintertid (om de inte kom överens om annat med markägaren). De organiserades inte heller i någon lappby, eftersom deras marker låg nedanför lappmarksgränsen.

3.2 1898 års renbeteslag

Renbeteslagen reviderades år 1898. Det var framför allt fråga om förtydliganden och justeringar av teknisk art, men en viktig förändring gjordes genom 27 § andra stycket, där samer förbjöds att ta hand om renar som tillhörde andra än samer. Det ansågs vara ett problem att icke-samer ägde renar, eftersom brist på bete kunde uppstå och eftersom man beförde att de bofastas renar kunde vålla ett oräddvist intrång för sådana samer som endast skötte sin egen hjord. Kommittén som lämnade förslag till lagändringarna noterade att de bofasta icke-samernas renar hade ökat i antal, ibland på samernas bekostnad. Dessutom, anförde kommittén, saknades all rättsgrund för att bofasta icke-samer skulle få "tillgodonjuta den renbetesrätt på andra jordägares mark, som tillkomme de nomadiserande lapparna".⁸³

Det gjordes dock vissa undantag från förbudet. Samer fick fortfarande ha skötesrenar som användes som dragrenar, även om dessa ägdes av icke-samer. I Norrbottens läns lappmark fick dessutom samer som uteslutande ägnade sig åt renskötsel ha andra skötesrenar än dragrenar, förutsatt att skötesrenarnas ägare var bosatt i Norrbottens läns lappmark och där ägde eller brukade en jordbruksfastighet. Möjligheten gällde endast "tills vidare". Det ställdes också upp ett generellt undantag från lagen i dess 38 § enligt vilket renar med markägarens samtycke fick föras på bete nedanför lappmarksgränsen i Norrbottens län under hela året.

⁸³ Kommittébetänkandet *Förslag till lag om de svenska lapparnes rätt till renbete i Sverige samt till lag om renmärken* från år 1896, s. 36 f., se även prop. 1917:169 Kungl. Maj:ts nådiga proposition till riksdagen med förslag till lag angående ändring i vissa delar av lagen den 1 juli 1898 om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige, s. 22, 24 f. och 29.

För samerna som bedrev renskötsel i vad som i dag utgör koncessionsområdet innebar 1898 års renbeteslag ett fortsatt förbud om det inte fanns en överenskommelse med markägarna om åretruntbete.

3.3 Lagändringarna år 1917

År 1917 föreslogs ändringar i 1898 års renbeteslag. Skogsrenskötseln nedanför lappmarksgränsen i Norrbottens län uppmärksammades. Det konstaterades att ett inte obetydligt antal renar fortfarande hölls där året om, trots att detta inte var tillåtet enligt lagen, och att dessa till övervägande del tillhörde bofasta personer som inte var samer.⁸⁴ Under lagstiftningsarbetet framhölls att de bofasta icke-samernas renägarskap var ägnat att göra intrång i samernas renskötsel, och att all rättsgrund saknades för bofastas anspråk att i affärssyfte erhålla betesrätt på andra jordägars mark. Samtidigt noterades att i Norrbottens läns lappmark, särskilt de övre delarna av Torneälvens flodområde men även på andra platser, levde nybyggare som i härstamning och levnadsförhållanden stod samerna nära och för vilka renskötseln hade en stor betydelse.⁸⁵ En utredning gjordes av frågan om bofastas renägarskap, där i allmänhet såväl den icke-samiska bofasta befolkningen som samerna uttalade sig emot att det skulle införas någon väsentlig begränsning i regelverket om de bofastas renägarerätt.⁸⁶

Vidare anfördes att renarna nedanför lappmarksgränsen, som alltså ofta ägdes av bofasta icke-samer, ständigt betade olovligen på såväl kronoparkerna som på enskild mark. Klagomål hade gång på gång framställts av enskilda och av statens skogstjänstemän. För att få renskötseln nedanför lappmarksgränsen att upphöra föreslogs vissa skärpta bestämmelser om tvångsslaktning av renarna i fråga.⁸⁷

I 42 § förtydligades att 1898 års rennäringslag endast avsåg renar som betade i lappmarkerna eller på renbetesfjällen. Andra renar fick inte i något fall föras på bete på mark som renägaren inte förfogade över. En överträdelse av förbudet straffades med böter och innebar

⁸⁴ Prop. 1917:169 s. 63. I propositionen uttalades (på s. 23) att man med begreppet ”bofasta” syftade på personer av annan än samisk härkomst, om inget annat anmärktes.

⁸⁵ Prop. 1917:169 s. 27–29.

⁸⁶ Prop. 1917:169 s. 33.

⁸⁷ Prop. 1917:169 s. 63 och 64.

en skyldighet att ersätta eventuella skador. Dessutom riskerade en renägare att få sin renhjord nedslaktad om det var ”allmänt veterligt” att djur från hjorden brukade komma in olovligen på annans mark. Föreskrifter om nedslaktning fattades av länsstyrelsen på ansökan av markägaren.⁸⁸

Fortfarande gällde enligt 35 § att icke-samer som var bosatta i Norrbottens läns lappmark och som där ägde eller brukade en jordbruksfastighet fick ha renar under vård av en same. Kravet var att samens huvudsakligen (inte uteslutande, som tidigare) sysselsatte sig med renskötsel, och inte var i någon annans tjänst. Nu begränsades det tillåtna antalet renar per renägare till 20. Om det med hänsyn till förhållandena i ett visst område ansågs skäligt och lämpligt kunde Kungl. Maj:t (fortsättningsvis regeringen) enligt samma bestämmelse besluta att tillåta ett högre antal, dock aldrig över 50. För dragrenar gällde som tidigare att var och en fick ha sådana under vård av en same.

För de samer som bedrev renskötsel nedanför lappmarksgränsen i Norrbottens län innebar 1917 års lagändringar en stor osäkerhet, eftersom deras försörjning och livsstil var hotad. Samtidigt byggdes det upp ett lokalt motstånd mot lagändringarna hos befolkningen i flera av de berörda socknarna. År 1918 behandlades frågan i riksdagen sedan två till ämnet likalydande motioner lagts fram. Motionärerna åberopade en av Pajala sockenmän biträdd framställning från befolkningen i Muonionalusta kapellförsamling som menade att en stor del av befolkningen (i vad som i dag utgör Muonio sameby, se avsnitt 4.2.1) var beroende av renen som dragare och att exekutionsbestämmelserna innebar ett hot mot befolkningens och församlingens ekonomi. Riksdagen begärde yttrande från Domänstyrelsen (fortsättningsvis Sveaskog) som anförde att nedslaktningen kunde anstå till hösten år 1918 om inte skadegörelsen var särskilt stor någonstans. Beträffande Muonionalusta kapellförsamling, marker som med tanke på klimatologiska och biologiska förhållanden sades långt mera överensstämma med lappmarken än kustlandet, såg Sveaskog dock ingen anledning att påkalla tillämpning av bestämmelserna angående nedslaktning av renar.⁸⁹

⁸⁸ Prop. 1917:169 s. 11 och 12.

⁸⁹ SOU 1923:51 Förslag angående lapparnas renskötsel m.m., s. 88 och 89.

År 1918 mottog regeringen också en framställning biträdd av 167 renägande hemmansägare och arbetare i Täreändö socken som på grund av renens outhärlighet för befolkningens hushållning och i övrigt av samma skäl som gjorts gällande i frågan ville att möjligheten att behålla renarna skulle utredas. Framställningen följdes av ett yttrande från länsstyrelsen i länet som ansåg att en framtida utredning behövde omfatta inte bara Täreändö utan även Pajala, Junosuando och Korpilombolo socknar eftersom förhållandena där var likartade. Senare tillade länsstyrelsen att även Övertorneå socken borde ingå i utredningen. År 1919 mottog regeringen också en framställning från Övertorneå sockenmän, åtföljd av ett protokollsutdrag från kommunstämman året innan, som påkallade en utredning av möjligheten att behålla renarna.⁹⁰

Resultatet blev att bestämmelserna om nedslaktning inte kom att verkställas. Frågan om renskötselns framtid nedanför lappmarksgränsen överlämnades i stället till 1919 års lappkommitté, vars betänkande så småningom kom att ligga till grund för 1928 års renbeteslag.⁹¹

3.4 1928 års renbeteslag

Genom 1928 års renbeteslag definierades fjäll- och skogsrenskötseln. Både fjällsamer och skogssamer fick enligt 2 respektive 3 §§ bedriva renskötsel under hela året i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker ovanför odlingsgränsen. Därutöver fick fjällsamerna bedriva renskötsel året om på renbetesfjällen i Jämtlands län medan skogssamerna hade motsvarande rätt i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker nedanför odlingsgränsen på mark som antingen tillhörde kronan eller, om den var upplåten till enskilda, vid avvittningen hade förklarats utgöra renbetesland eller av ålder hade använts som sådant. En förutsättning för att skogssamerna skulle få uppehålla sig i ett visst område var dock att skogsrenskötsel av ålder hade förekommit där under våren, sommaren eller hösten.

Mellan oktober och april fick fjällsamerna enligt 2 § även bedriva renskötsel på områden nedanför odlingsgränsen i Norrbottens och

⁹⁰ SOU 1923:51 s. 90.

⁹¹ SOU 1923:51 s. 93.

Västerbottens läns lappmarker som av ålder hade använts för skogsrenskötsel samt i områden utanför dessa lappmarker och på renbetesfjällarna som de efter gammal sedvana hade besökt med sina renar. Under motsvarande period fick skogssamerna enligt 3 § vistas med sina renar på annan mark i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker som av ålder använts för skogsrenskötsel, samt på områden utanför dessa lappmarker vilka skogssamerna efter gammal sedvana hade besökt med sina renar under vissa tider av året. Genom avtal med markägaren eller -brukaren kunde fjäll- och skogssamer få rätt att uppehålla sig på vinterbetesmarkerna även under andra delar av året.

Samtidigt som området där renskötsel var tillåtet definierades ytterligare hade myndigheter och enskilda låtit renskötseln fortgå nedanför lappmarksgränsen, trots att det inte var tillåtet. Renskötsel bedrevs fortfarande året om i Muonionalusta, Pajala, Junosuando, Tärenö, Korpilombolo, Hietaniemi, Övertorneå, Överkalix, Nederkalix och Edefors församlingar (det vill säga i ungefär det som i dag är koncessionsområdet). Det största antalet renar förekom i församlingarna längre norr- och österut, som Muonionalusta. Renarna i trakterna var i regel skötesrenar hos någon same som antingen bedrev renskötsel för egen räkning eller var anställd i en bland renägarna i socknen bildad renförening, men det förekom också i Överkalix och Nederkalix att icke-samiska personer bedrev renskötsel. I större delen av församlingarna bedrevs renskötsel sedan urminnes tider.⁹²

Den rådande synen på skogsrenskötseln var att den konkurrerade med jord- och skogsbruket. Samtidigt var renen oundgänglig som dragare eller på andra sätt i hushållningen för en avsevärd del av befolkningen. Skogsrenarna kunde nämligen röra sig över snö lättare än hästar och var samtidigt starkare än fjällrenar. Dessutom hade befolkningen behov av dragrenarna även under hösten och våren, när rensköterna ännu inte hunnit ner till sina vinterbetesland eller redan hade återvänt till trakterna ovanför lappmarksgränsen. Skogsrenskötseln bedömdes vidare inte ha orsakat några skador som var av väsentlig betydelse. Mot denna bakgrund ansåg den kommitté som utrett frågorna att det fanns goda skäl för att tillmötesgå

⁹² Prop. 1928:43 Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige m. m., s. 179 och 180.

befolkningens önskemål om att legalisera renskötseln nedanför lappmarksgränsen.⁹³

Kommittén föreslog att renskötseln nedanför lappmarksgränsen skulle göras beroende av koncession från länsstyrelsen, som i varje enskilt fall skulle pröva om tillstånd skulle lämnas för viss tid och inte överstigande tio år åt gången. På så vis ville kommittén öppna för en möjlighet att bedriva renskötsel i områden där ett mer allmänt intresse kunde anses påkalla det, men samtidigt inte lägga hinder i vägen för renskötselns avskaffande där den inte längre fyllde något verkligt behov för de bredare lagren av befolkningen. Kommittén var nämligen av uppfattningen att allt eftersom näringarna utvecklades och kommunikationerna förbättrades i de socknar där renskötseln fortfarande bedrevs så skulle dess betydelse för hushållningen minska med tiden och efter hand försvinna. Av kommitténs utredning framgick att befolkningen i områdena så gott som uteslutande satte sina renar i vård hos samer. Med hänsyn till det och till att renskötseln bedömdes vara ett samiskt privilegium, ansåg kommittén att endast samer borde få vara koncessionshavare. På grund av syftet med koncessionsrenskötseln ålades koncessionshavarna skyldighet att ta vård om den övriga befolkningens renar i mån av behov och utrymme.⁹⁴

Förslaget tillstyrktes av Länsstyrelsen i Norrbottens län. Det tillstyrktes även av Pajala kommun med Muonionalusta kapellförsamling, liksom av Junosuando, Överkalix, Hietaniemi, Övertorneå och Tjärendö kommuner. Förslaget avstyrktes endast av Nedertorneå kommun, medan Korpilombolo kommun ansåg att ett legaliserande av renskötseln var obehövt eftersom renantalet i socknen redan hade minskat avsevärt. Sveaskog påtalade att förslaget riskerade att öka renantalet i Norrbottens läns kustland och menade att det ur skogsvårdssynpunkt var nödvändigt att skogsrenskötseln begränsades till de nordligaste socknarna såsom Muonionalusta, Pajala och Junosuando.⁹⁵

Under 1927 års renräkning konstaterades att renantalet åter hade ökat nedanför lappmarksgränsen i Norrbottens län. Vid sammanträdena med ortsbefolkningen framhölls att den negativa inställningen mot renskötseln som fanns hos en del personer hade

⁹³ Prop. 1928:43 s. 173, 174, 177, 180 och 181.

⁹⁴ Prop. 1928:43 s. 181.

⁹⁵ Prop. 1928:43 s. 181, 182 och 185.

sin största grund i den omständigheten att reglerande lagbestämmelser saknades. Genom införandet av en rationellt skött och efter stränga regler driven renskötsel skulle, enligt på flera platser uttalade uppfattningar, de största olägenheterna undanröjas till stor nytta för berörda orter. En indelning av betesmarkerna i lappbyar, som skulle utgöra ett eller flera skadeersättningsdistrikt, ansågs allmänt som en god ordning för att komma till rätta med skador orsakade av ren.⁹⁶

Resultatet blev att renskötseln nedanför lappmarksgränsen i Norrbottens län legaliserades. Under rubriken "Om renskötsel å vissa trakter nedom lappmarksgränsen" infördes två bestämmelser, 57 och 58 §§. Det ställdes i 57 § upp ett krav på särskilt tillstånd från länsstyrelsen för att bedriva renskötsel i Norrbottens län nedanför lappmarksgränsen, där renskötsel året om av ålder förekom. Tillstånd fick lämnas om en väsentlig del av trakterns befolkning hade behov av renskötseln, om renskötsel fortfarande bedrevs i trakten och sökanden, som skulle vara same, ansågs lämplig som renskötare och det inte i övrigt mötte hinder för bifall av ansökan. Tillstånd fick lämnas för viss tid, högst tio år. Länsstyrelsen kunde i samband med tillståndet ställa upp villkor för renskötseln. Dessa kunde sedan ändras och tillståndet återkallas om förutsättningarna för renskötseln ändrades, eller om renskötselns utövande medförde olägenheter. Av 58 § följde ett antal tillägg och undantag, bland annat om i vilken utsträckning en same som bedrev tillståndsbaserad renskötsel fick ta virke, och om skötesrenägarnas skadeståndsansvar. Någon rätt till jakt och fiske följde inte med tillståndet.⁹⁷

Fortfarande gällde att renskötselområdet var uppdelat i lappbyar och att andra same än de med medlemskap i lappbyar inte fick uppehålla sig med sina renar där (7 och 10 §§). Genom den nya lagen fick även same utan medlemskap i en lappby men med hemvist i Norrbottens eller Västerbottens läns lappmarker, Jämtlands län eller Idre socken i Kopparbergs län enligt 14 § ha skötesrenar hos andra same. Fortfarande gällde också att andra än same med hemvist i Norrbottens läns lappmark och som ägde eller brukade en jordbruksfastighet fick ha renar i vård av en renskötande same som inte var i någon annans tjänst (15 §). För dragrenar ställdes

⁹⁶ Prop. 1928:43 s. 193.

⁹⁷ Prop. 1928:43 s. 23–25.

fortfarande inga motsvarande krav på koppling till hemvist eller jordbruksfastighet (16 §).⁹⁸

I och med 1928 års lag infördes alltså systemet med koncessionslappbyar. Renskötsel nedanför lappmarksgränsen blev därmed tillåten, men endast under förutsättning att länsstyrelsen gav tillstånd till den och att den organiserades i en koncessionslappby med en same som koncessionshavare. En förutsättning för att länsstyrelsen skulle bevilja tillstånd var att en väsentlig del av traktens befolkning hade behov av renskötseln.

3.5 1971 års rennäringslag

Den nuvarande rennäringslagen gör inte längre någon uppdelning mellan fjäll- och skogsrenskötseln. Renskötselområdet definieras genom 3 §, som fick sin nuvarande utformning år 1996. Det är endast mellan den 1 oktober och den 30 april som renskötsel får bedrivas utanför lappmarkerna och renbetesfjällen, och då bara inom sådana trakter där renskötsel av ålder bedrivs vissa tider av året.

Genom den nuvarande rennäringslagen infördes den juridiska konstruktionen samebyar enligt 6 §. Genom en lagändring år 2006 gavs Sametinget i uppdrag att fördela åretruntmarkerna mellan samebyarna, i stället för länsstyrelsen som tidigare. I byområdena kan även vinterbetesmarkerna innefattas.

Koncessionssamebyarna har i stället koncessionsområden, där renskötsel av ålder förekommer under hela året. För att bedriva renskötsel under hela året nedanför lappmarksgränsen krävs fortfarande särskilt tillstånd från länsstyrelsen. Den icke-samiska befolkningen har endast möjlighet att ha skötesrenar hos koncessionssamebyarna, som alla ligger utanför lappmarken. Som framgått gällde tidigare att en ägare av skötesrenar skulle vara bosatt i lappmarken och där äga eller bruka en jordbruksfastighet. Det görs inte längre någon skillnad mellan dragrenar och andra renar. Den gällande regleringen av koncessionsrenskötseln har beskrivits mer ingående i kapitel 1.

I förarbetena till 1971 års lag angavs att det inte fanns några skäl att frångå den ordning som gällde för renskötseln i koncessionsområdena. Det gjordes därför inga sakliga ändringar i

⁹⁸ Prop. 1928:43 s. 4–8.

reglerna om koncessionsrenskötsel. Renägarföreningarna ansågs kunna ersättas av den juridiska konstruktionen samebyar som införts genom 6 §. Därmed bildades koncessionssamebyarna.⁹⁹

År 1985 ändrades kravet på att renskötseln skulle vara till gagn för ortsbefolkningen till att koncession endast får lämnas om fortsatt renskötsel i området är till övervägande nytta för orten. Samma år återinfördes ett krav på att skötesrenägare ska vara bosatta i samebyns koncessionsområde och en begränsning av antalet skötesrenar till 30 per hushåll. Det infördes även ett förvärvsarbeteskrav för samer som biträder koncessionshavare eller är tidigare koncessionshavare och speciella röstningsregler för koncessionssamebyarna som innebar att koncessionshavare och skötesrenägare i ekonomiska frågor har en röst per påbörjat tjugotal renar. Avsikten med lagändringarna och bakgrunden till varför frågorna utreddes redogörs för i avsnitt 1.2.2, 1.2.6, 1.3.1 och 1.3.3.

Vid lagens införande utsågs lantbruksnämnden till koncessionsmyndighet i stället för länsstyrelsen. Anledningen var att lantbruksnämnden ansågs bättre lämpad att vid tillståndsprovningen göra en avvägning mellan fördelarna av den sökta renskötseln och därmed eventuellt förenade olägenheter för andra näringar i orten.¹⁰⁰ År 1990 föreskrevs dock att provningen av koncession skulle göras av länsstyrelsen, i stället för lantbruksnämnden.¹⁰¹

Ytterligare lagändringar genomfördes år 1993. Bosättningskravet utvidgades från en specifik koncessionssameby till att omfatta den del av länet där koncessionsrenskötsel får bedrivas. Vidare ändrades rösträttsreglerna på så sätt att ägare av skötesrenar bara har en röst, oavsett renantal. Koncessionssamebyarna fick också en sanktionsmöjlighet mot renägare som inte följt uppmaningar om att minska sitt renantal till det tillåtna. Bestämmelserna och förarbetsuttalandena som föregick dessa har beskrivits i avsnitt 1.2.6, 1.3.3 och 1.4.1.

År 2006 ändrades koncessionsbestämmelserna på så sätt att det infördes en skyldighet för koncessionshavarna att ta emot skötesrenar.¹⁰² Bakgrunden till lagändringen har beskrivits i avsnitt

⁹⁹ Prop. 1971:51 s. 196 och 197.

¹⁰⁰ Prop. 1971:51 s. 196 och 197.

¹⁰¹ Prop. 1990/91:27 s. 10.

¹⁰² 88 § första stycket 5 rennäringslagen.

1.2.5 och Länsstyrelsen i Norrbottens län bild av hur skötesrensystemet fungerar i dag framgår av avsnitt 7.4.¹⁰³

Sekretariatsunderlag

¹⁰³ Minnesanteckningar från mötet med Länsstyrelsen i Norrbottens län den 14 november 2023, dnr Komm2024/00011/N 2021:02-9 s. 3.

4 Sedvana till renbete i Torne och Kalix älvdalar

4.1 Sedvanerätten som privaträttsligt institut

Med ordet sedvana avses allmänt ett vedertaget handlingsmönster. Ordet betecknar ett sociologiskt fenomen, men förekommer ofta i juridisk kontext, varvid vad som betraktas som vedertaget får en betydelse av att någons handlingsmönster ska tolereras och att andra kan, bör, eller till och med ska, handla likadant. En rättsligt relevant sedvana ska åtföljas av en allmänt omfattad uppfattning bland dem som berörs, att det finns en rätt att följa handlingsmönstret och att det därför föreligger en skyldighet att tolerera det. Det finns då vad som kallas en *opinio juris*, så att en regel grundad på sedvanerätt föreligger.¹⁰⁴

En sådan oskriven regel kan senare komma till uttryck i en skriven rättsregel, men det är inte nödvändigt för att regeln ska räknas som en rättskälla som är bindande för rättstillämpare. Sedvanerätt är en viktig rättskälla i den mellanstatliga folkrätten. I Sverige har betydelsen avtagit i och med en alltmer heltäckande lagstiftning, men sedvana kan trumfa dispositiv lag (det vill säga sådan lag som gäller om de berörda inte har avtalat om annat).¹⁰⁵ Tidigare hade sedvanerätten som rättskälla en mer framskjutet betydelse. I 1734 års lags rättegångsbalk 1 kap. 11 § heter det:

¹⁰⁴ I modern rättsteori har sedvanerätten analyserats bland annat av H.L.A. Hart i hans bok *The Concept of Law* [ref], Oxford University Press, 2012. För en diskussion om sedvanerättens betydelse i svensk och nordisk rätt i övrigt se Allard, Christina, 2015, *Renskötselrätt i nordisk belysning*, Makadam förlag s. 169 ff.

¹⁰⁵ 1 § andra stycket lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område.

Domaren skall noga prova lagens rätta mening och grund och därefter döma; men ej däremot, efter eget godtycko. Landssed, som ej har oskäl med sig, må han ock rätta sin dom efter, där beskriven lag ej finnes.

Av sentida rättspraxis framgår att sedvanerätt kan grunda vissa anspråk på markanvändning när sedvanan är av viss ålder. Principen är att förhållanden som under lång tid har varit etablerade och respekterade inte ska rubbas.¹⁰⁶

Sedvana har särskild betydelse som utfyllande rättskälla när det i lag hänvisas till sed, sedvana, sedvänja eller brukande ”av ålder”.¹⁰⁷ Vinterbetesområdets omfattning bestäms enligt 3 § 2 rennäringslagen av var renskötseln bedrivs ”av ålder” under vissa tider av året. Så är även fallet för koncessionsområdet som enligt 85 § första stycket rennäringslagen utgörs av det område där renskötsel ”av ålder” förekommer under hela året. Det rör sig alltså om upplysningar om att det kan röra sig om rättigheter grundade i sedvana.

Vad gäller vinterbetet är det genom Nordmalingdomen visat att renskötseln på vinterbetesmarkerna grundas i sedvanerätt. Vad som ska utredas i en fråga om sedvanerätt är enligt Högsta domstolen var det efter gammal sedvana har bedrivits renskötsel, och vad som karakteriserar en sådan sedvana. Vägledning för den bedömningen kan hämtas från rättsinstitutet urminnes hävd.¹⁰⁸ En rättighet som har sitt ursprung i sedvana är civilrättslig. Det innebär att renbete grundad i sedvanerätt, precis som renskötselrätten grundad på urminnes hävd, i princip är av förmögenhetsrättsligt slag och som sådan åtnjuter egendomsskydd enligt 2 kap. 15 § första och andra stycket regeringsformen och artikel 1 i Europakonventionens första tilläggsprotokoll.

I Nordmalingdomen bedömde Högsta domstolen att Rans, Umbyns och Vapstens samebyar hade visat att det år 1886 förelåg en sedvanerätt till vinterbete på privata fastigheter i Nordmalings kommun. I domskälen resonerar Högsta domstolen kring vad som krävs för att en rättighet grundad i sedvana ska anses föreligga, och lyfter särskilt fram följande omständigheter:

- Bruket ska ha pågått under en längre tidsperiod. Hur lång tid som krävs för att etablera en rättighet i en viss trakt kan inte anges

¹⁰⁶ *Girjasdomen*, NJA 2020 s. 3, p. 134.

¹⁰⁷ NJA 2020 s. 3 p. 128.

¹⁰⁸ *Nordmalingdomen*, NJA 2011 s. 109, p. 9 och 10.

generellt i antal år. Den tid om 90 år som brukar anges i fråga om urminnes hävd kan däremot vara en rimlig utgångspunkt.

- Det faktiska bruket ska vara väl etablerat och godtaget.
- Bruket måste i någon mån ha varit återkommande. Avgörande för hur långa uppehåll som kan godtas under den tid rätten etableras är de förhållanden under vilka bruket (i målet gällde det renskötsel) bedrivs.
- Besittningen ska ha varit ”okvald och ohindrad”.¹⁰⁹ Genom att framföra tydliga och välgrundade invändningar kan en annan intressent, till exempel en markägare, förhindra att sedvanerätt uppkommer. När väl sedvanerätten har etablerats, kan sådana protester dock inte leda till att rätten upphör.¹¹⁰

Högsta domstolen har i Girjasdomen uttalat att utan lagstöd torde förekomsten av en sedvana numera inte kunna åberopas som självständig grund för förvärv av nya rättigheter, men att det mot bakgrund av den vikt som sedvanan har tillmätts i äldre rätt borde vara möjligt att ändå hävda rättigheter under påstående att dessa har etablerats i äldre tid genom den sedvana som då tillämpades. Det förutsätter dock att det går att klarlägga såväl den tidigare förekomsten av en viss sedvana som den rättsliga relevans som denna sedvana hade.¹¹¹

Koncessionssamebyarna gör gällande att det i en ny renskötsellag bör bekräftas att de har en sedvanerättsligt grundad rätt till renbete i sina respektive områden, det vill säga en rätt att låta renar beta oberoende av länsstyrelsens tillstånd. Det finns därför skäl att gå igenom det historiska bruket av marker för renbete i koncessionssamebyarnas områden. Några ord ska dock först sägas om varför nedanstående undersökning utgår från sedvanan och inte prövar förutsättningarna för urminnes hävd.

¹⁰⁹ Att besittningen, det vill säga rådigheten, är ”okvald” betyder att den är ostörd eller fri från invändning.

¹¹⁰ NJA 2011 s. 109 p. 12 och 13.

¹¹¹ NJA 2020 s. 3 p. 128 och 129.

4.1.1 Om sedvanerätt jämfört med urminnes hävd

Sedvanerätten skiljer sig på vissa sätt från rättsinstitutet urminnes hävd. Skillnaden har diskuterats i juridisk doktrin.¹¹²

Sedvanerätten spelade tidigare en inte obetydlig roll i svensk rätt, framför allt som utfyllande rättskälla. Allt eftersom författningsregleringen ökat har sedvanerätten som rättskälla minskat i betydelse. I dag tillmäts sedvanan huvudsakligen betydelse där det i lag hänvisas till sed, sedvana, sedvänja eller brukande ”av ålder”. Ett exempel på en sådan hänvisning finns i 3 § rennäringslagen enligt vilken vinterbetesområdets omfattning bestäms av var renskötseln bedrivs ”av ålder”.¹¹³

Rättsinstitutet urminnes hävd är numera avskaffat. Äldre rättigheter som har tillkommit genom urminnes hävd består emellertid fortfarande. Vid bedömningen av om en rättighet har uppkommit genom urminnes hävd blir 15 kap. 1 § äldre jordabalken av betydelse.¹¹⁴

Kriterierna i 15 kap. 1 § äldre jordabalken för när urminnes hävd föreligger får, allmänt sett, anses vara vaga. Klart är dock att urminnes hävd förutsätter att någon under en längre tid har brukat och besuttit den fasta egendomen utan att detta har ifrågasatts av någon annan. I kravet på besittning har i rättspraxis ansetts ligga att objektet för hävden måste vara bestämt avgränsat, dock inte nödvändigtvis med fasta gränsmärken. Brukandet förutsätts vidare ha varit kontinuerligt och av viss intensitet. Detta har dock inte ansetts utesluta att återkommande användning av mark för till exempel bete har kunnat läggas till grund för urminnes hävd.¹¹⁵

I Skattefjällsmålet och i Girjasmålet kom Högsta domstolen fram till att de rättigheter som målen handlade om (jakt- och fiskerätt i Girjasmålet samt markägande och jakt- och fiskerätt med mera i Skattefjällsmålet) grundades i urminnes hävd. I Nordmalingdomen som handlade om vinterbetesrätt kom Högsta domstolen däremot fram till att samebyarnas rättigheter att använda renbetesmarkerna grundades i sedvana.

¹¹² Se exempelvis Allard, Christina 2012, *Renskötselrättens grunder – en replik*, SvJT 2012 s. 864, Torp, Eivind, 2012, *Renskötselrättens grunder*, SvJT 2012 s. 708, Bengtsson, Bertil, 2011, *Nordmalingmålet en kort kommentar*, SvJT 2011 s. 527.

¹¹³ NJA 2020 s. 3, p. 127 och 128.

¹¹⁴ NJA 2020 s. 3, p. 135.

¹¹⁵ NJA 2020 s. 3, p. 140.

Det finns flera skillnader mellan målen. Skattefjällsmålet och Girjasmålet handlade om fjällområden inom åretruntmarkerna, och om samebyarnas relation till staten. I målen var det fråga om marker där renskötande samer historiskt haft inrymningar och betalat skatt för sin markanvändning, vilket i princip innebar en ensamrätt att använda de inrymda områdena för renbete, jakt och fiske. En stor del av bevisningen i målen handlade om hur dessa skattebetalande renskötares rättsskydd såg ut i häradsrätterna under 1600- och 1700-talen. Nordmalingmålet handlade i stället om vinterbetesområden på privatägd mark. Det var alltså inte fråga om någon ensamrätt till markanvändning för renskötarna där.

I fråga om koncessionssamebyarnas rättigheter ligger sedvanerätten enligt sekretariatets bedömning närmre till hands än institutet urminnes hävd. Det rör sig om marker där renskötsel enligt 85 § rennäringslagen ”av ålder” får bedrivas – ett begrepp som syftar på förekomsten av en sedvana. Markerna är inte under statens omedelbara disposition, och hör inte till åretruntmarkerna enligt rennäringslagen.¹¹⁶ Det saknas såvitt sekretariatet känner till historisk utredning om renskötares skatteland i koncessionsområdet.¹¹⁷ Renbetesrätten som koncessionssamebyarna hävdar skiljer sig också från rättigheter som markägande eller jakt- och fiskerätt som grundas i urminnes hävd. För de sistnämnda typerna av markanvändning finns övergångsbestämmelser som klargör att institutet urminnes hävd fortfarande är relevant. Någon motsvarande övergångsbestämmelse finns inte i fråga om renbete och urminnes hävd.¹¹⁸

Samtidigt ska framhållas att det knappast går att upprätthålla någon klar gräns mellan sedvanerätt och principerna om urminnes hävd. I båda fallen är den bakomliggande tanken att förhållanden som under lång tid har varit etablerade och respekterade inte ska rubbas.¹¹⁹

¹¹⁶ Vilket inte ska förväxlas med att de enbart skulle utgöra vinterbetesmarker – men åretruntmarker är enligt rennäringslagen definierade som marker ovanför lappmarksgården och på renbetesfjällen, se mer i 3 § rennäringslagen.

¹¹⁷ Det ska ha funnits åtminstone ett område upplåtet som renbetesland, en motsvarighet till skatteland, i Överkalix socken, se Silversparf, Agneta, Lundström, Kjell-Åke och Össbo, Åsa, 2016, *Samiska rötter*, s. 80. Det rör sig om ett berg som upplåts år 1815 enligt Lapplagskommitténs ineliggande handlingar i Norrbottens museum. Vid den tiden hade skattelanden dock inte samma ställning som de hade före år 1750.

¹¹⁸ 6 § lagen om införande av nya jordabalken samt punkten 4 i övergångsbestämmelserna till jaktlagen och punkten 2 i övergångsbestämmelserna till fiskelagen.

¹¹⁹ NJA 2020 s. 3 p. 134.

4.2 Om gränser, koncessionsområden och socknar

Som framgått i avsnitt 3.4 och 3.5 var det inte förrän år 1933 som koncessionsområden skapades och dessa delades in i lappbyar, och det var inte förrän år 1971 som den juridiska konstruktionen samebyar infördes. De historiska utredningarna från 1800- och 1900-talet som redovisas i det här kapitlet utgår således inte från dessa begrepp, utan från dåtidens socknar och församlingar.¹²⁰

Mot den bakgrunden är det nödvändigt att åskådliggöra vilka socknar och församlingar som hänförs till vilken eller vilka av dagens koncessionssamebyar. I kapitel 2 finns också en karta över koncessionsområdet som kan underlätta förståelsen. Det är inte nödvändigtvis så att gränserna för dagens koncessionssamebyar eller dåtidens koncessionsområden, socknar och församlingar är exakt likadana som i dag, men beskrivningen ger ändå en förståelse för var det har funnits renar och bedrivits renskötsel historiskt.

Med uttrycket koncessionsområdena, i plural, menas alltså här de områden som länsstyrelsen fastställde år 1933 när myndigheten för första gången beviljade koncession för renskötsel. Begreppet bör hållas isär från uttrycket koncessionsområdet, i singular, som ibland används i den här promemorian för att beskriva hela området nedanför lappmarksgränsen i Norrbottens län där koncessionsrenskötsel utövas i dag.

4.2.1 Muonio sameby

Muonio lappby bestod av ett koncessionsområde med samma namn.¹²¹ I koncessionsområdet ingick Pajala och Junosuando socknar. Genom ett beslut från länsstyrelsen år 1933 fastställdes dess gränser för första gången:

Lappmarksgränsen från Muonio älv ned till Jyryjoki, utefter denna bäck till dess inflöde i Parkajoki, därifrån i rät linje rakt söderut till renstängslet Kitkiöjoki-Lainio älv, utmed detta stängsel åt sydväst fram till Lainio älv, utefter denna älv till dess inflöde i Torne älv och Torne älv nedöver till Harrijokis inflöde däri, därifrån rät linje mot öster till Kieksisjokis inflöde i Muonio älv samt denna älv uppefter till lappmarksgränsen.

¹²⁰ En församling kan bestå av flera socknar.

¹²¹ Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut den 26 oktober 1933 s. 1.

I koncessionsbeslutet angavs också att tillståndet inte innebar en inskränkning i den sedvanerätt inom området som tillkom fjäll- och skogssamer från Karesuando och Jukkasjärvi socknar. Beslutet innehöll inga andra förbehåll gällande koncessionsområdets användning.¹²²

4.2.2 Sattajärvi sameby

Sattajärvi lappby bestod av ett koncessionsområde med samma namn.¹²³ Sattajärvi koncessionsområde låg inom Pajala, Täreändö och Övertorneå socknar. Dess gränser fastställdes första gången genom ett beslut av länsstyrelsen år 1933:

Torne älv uppefter från gränsen mellan Pajala och Övertorneå socknar till Muonio älvs inflöde och vidare Muonio älv uppefter till Kieksisjokis mynning, därifrån rät linje västöver till Harrijokis inflöde i Torne älv, vidare uppefter denna älv till Pajala sockengräns mot Junosuando, efter denna gräns till Täreändö älv, denna älv nedefter till älvkröken ovanför Nivankorva, därifrån rät linje till nordvästra gränshörnet av Suorsa kronopark på Rankasvaara, därifrån utmed samma kronoparks rågång mot sydost fram till den från kartans Mäntyvaara till Äihämjärvi rinnande bäcken, därifrån i rät linje till nordändan av Äihämjärvi, över denna sjö till dess sydligaste vik, vidare i rät linje vinkelrätt mot gränsen mellan Täreändö och Korpilombolo socknar, utefter samma gräns österut fram till Pajala sockengräns, vidare ut med samma gräns mot Korpilombolo och Övertorneå socknar fram till Pentäsjoki, utefter denna bäck till nordligaste punkten av dess tvära krök sydväst om Olkamangi by, därifrån i rät linje fram till ändpunkten av landsvägen Olkamangi-[oläsligt], denna väg till gränsen mellan Övertorneå och Pajala socknar samt denna gräns till Torne älv.

I koncessionsbeslutet angavs också att tillståndet inte innebar en inskränkning i den sedvanerätt inom området som tillkom fjäll- och skogssamer från Jukkasjärvi socken. Beslutet innehöll inga andra förbehåll gällande koncessionsområdets användning.¹²⁴

¹²² Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut den 4 januari 1933 s. 1 och 2.

¹²³ Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut den 26 oktober 1933 s. 1.

¹²⁴ Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut den 4 januari 1933 s. 2 och 3.

4.2.3 Täreändö sameby

Täreändö lappby bestod av Täreändö och Mestos koncessionsområden.¹²⁵

Täreändö koncessionsområde låg inom Täreändö, Korpilombolo och Junosuando socknar. Gränserna för koncessionsområdet fastställdes för första gången genom ett beslut av länsstyrelsen år 1933:

Lappmarksgränsen från Vuostijoki (strax söder om Masugnsbyn) ned till Torravaara vid sockengränsen mellan Täreändö och Korpilombolo, denna gräns östöver till Pempeljärvi östra rågång, efter rågången till övre loppet av bäcken till Lahnajärvi, nedefter denna fram till Lahnajärvi, vidare efter Lahnajoki till Karijokis inflöde, härifrån uppefter Karijoki till Saikosjärvi, vidare i rät linje till Narkåkröken söder om Haukijoki, Narkån uppöver till Täreändö sockengräns, denna gräns åt öster till landsvägen Narken-Kainulasjärvi, från denna by i rät linje till landsvägen Täreändö-Gellivare vid Vähäjoki, efter landsvägen östöver till Saarisuvanto i Kalix älv, samma älv uppefter till Täreändö, härifrån uppför Täreändö älv till Vuostijokis inflöde samt denna bäck uppefter till lappmarksgränsen.

I beslutet för Täreändö koncessionsområde angavs att den del av området som var beläget i Korpilombolo socken bara fick användas mellan den 1 december och den 1 maj.

Det antecknades också att tillståndet inte innebar en inskränkning i den sedvanerätt inom området som tillkom fjäll- och skogssamer från Gällivare och Jukkasjärvi socknar.¹²⁶

Mestos koncessionsområde låg inom Täreändö och Korpilombolo socknar. Även gränserna för detta koncessionsområde fastställdes genom länsstyrelsens beslut från år 1933:

Kalix älv från Täreändö älvs inflöde ned till Saarisuvanto, härifrån efter landsvägen Täreändö-Gellivare till Vähäjoki, därifrån i rät linje till Kainulasjärvi by, efter landsvägen Kainulasjärvi-Narken till sockengränsen mot Korpilombolo, denna gräns mot väster till Narkån, Narkån mot söder till dess tvära krök söder om Haukijokis inflöde, vidare i rät linje till Saikosjärvi, härifrån utefter Karijoki till dess inflöde i Lahnajoki, denna till inflödet i Kalix älv, Kalix älv uppefter till Teurajokis mynning, Teurajoki och dess nordliga tillflöde fram till Rapajärvi, från norra ändan av denna sjö i rät linje till södra ändan av Siikalombolo, bäcken därifrån fram till landsvägen Korpilombolo-Täreändö, utefter denna väg norröver till sockengränsen, denna gräns åt

¹²⁵ Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut den 26 oktober 1933 s. 1.

¹²⁶ Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut den 4 januari 1933 s. 8 och 9.

öster till en punkt där en rät linje från Äihämjärvis sydvästra hörn i rät vinkel mot sockengränsen tänkes träffa denna, upp efter denna linje till Äihämjärvi, även denna sjö till dess nordöstra hörn, därifrån i rät linje till den punkt där bäcken från kartans Mäntyvaara skär Suorsa kronoparks rågång, vidare efter rågången till samma kronoparks nordvästra hörn på Rankasvaara och därifrån till Tärendö älvs krök ovanför Nivankorva samt utefter Tärendö älv till dess utlopp i Kalix älv.

I beslutet för Mestos koncessionsområde angavs också att tillståndet inte innebar en inskränkning i den sedvanerätt inom området som tillkom fjäll- och skogssamer från länets lappmarker. Beslutet innehöll inga andra förbehåll gällande koncessionsområdets användning.¹²⁷

4.2.4 Korju sameby

Juoksengi, Puostijärvi och Pirttiniemi koncessionsområden indelades från början i Övertorneå lappby, tillsammans med ett annat koncessionsområde som belyses närmare i avsnitt 4.2.6.¹²⁸ Av Korju samebys egna uppgifter framgår att renägarföreningar med samma namn som koncessionsområdena ovan slagits samman till vad som i dag utgör Korju sameby. Därmed redovisas de koncessionsområdena här.¹²⁹

I Juoksengi koncessionsområde ingick Övertorneå och Korpilombolo socknar. Dess gränser fastställdes för första gången genom ett beslut av länsstyrelsen år 1933:

Övertorneå sockengräns mot Pajala från Torne älv till landsvägen Jarhois-Olkamangi, denna väg till dess slutpunkt i Olkamangi by, därifrån i rät linje till nordligaste punkten av Pentäsjokis tvära krök sydväst om sistnämnda by, vidare uppefter Pentäsjoki och Aapuaajoki till Korpilombolo sockengräns, denna gräns sydöver till en punkt rakt öster om norra ändan av Pahajärvi, därifrån i rät linje fram till nordändan av denna sjö, över samma sjö och därefter i rät linje från dess sydligaste vik över Puhistusvinsa till Kaskojoki när Östertorneå sockengräns, denna bäck till sjön Ylinenjärvi, vidare ned efter Ylinenjoki och Isojoki till Soukojärvi och efter Soukolojoki till Torne älv samt denna uppefter till Övertorneå sockengräns mot Pajala.

¹²⁷ Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut den 4 januari 1933 s. 9 och 10.

¹²⁸ Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut den 26 oktober 1933 s. 1.

¹²⁹ Renskötsel i Tornedalen – historia och nutid över Korjus område, dnr Komm2023/00061/N 2021:02–203, s. 1.

I beslutet avseende Juoksengi koncessionsområde angavs ingenting om andra samers sedvanerätt där. Beslutet innehöll inte heller några andra förbehåll om koncessionsområdets användning.¹³⁰

Puostijärvi koncessionsområde inbegrep Övertorneå och Hietaniemi socknar. Dess gränser fastställdes genom ett beslut från länsstyrelsen år 1933:

Från Torne älv vid Soukolojokis inflöde uppför Soukolojoki till Soukolojärvi, vidare uppför Isojoki och Ylinenjoki till sjön Ylinenjärvi och efter Kaskijoki upp till Korpilombolo sockengräns, denna gräns västerut till landsvägen/Korpilombolo-Övertorneå och efter denna väg söderut till Uuma, härifrån efter vägen till Kurajärvi och vidare efter vägen till Jänkisjärvi och nedför bäcken till Raitajärvi samt Raitajoki till nordändan av Miekojärvi, längs denna sjö och efter körvägen från Miekojärvi till Matkajärvi, vintervägen från Matkajärvi till Puostijärvi, över sydändan av denna sjö och utefter Puostijoki till Armasjärvi, Armasjoki ned till Torne älv samt uppför denna älv Soukolojokis mynning.

I beslutet avseende Puostijärvi koncessionsområde angavs ingenting om andra samers sedvanerätt där. Beslutet innehöll inte heller några andra förbehåll om koncessionsområdets användning.¹³¹

Pirttiniemi koncessionsområde innefattade Korpilombolo och Övertorneå socknar. Dess gränser fastställdes genom ett beslut från länsstyrelsen år 1933:

Från Korpilombolo norra sockengräns, där densamma skäres av landsvägen Tärendö-Korpilombolo, ned efter denna landsväg till Siikalombolojoki söder om Nuoksujärvi, Siikalombolojoki till Siikalombolo, från södra ändan av denna sjö i rät linje till norra ändan av Rapaarvi, därifrån efter bäcken till Teurajoki, därifrån till uppefter Teurajoki, Finnijoki och bäcken över Haisujärvi fram till vägen mellan Paturijärvi och Kivijärvi samt denna väg till Kivijärvi by, därifrån landsvägen söderut till Korpilombolo sockengräns, vidare efter denna österut till Kaskijoki, därifrån i rät linje norrut över Puhistusvinsa till sydligaste viken av Pahajärvi, över denna sjö till dess nordända, härifrån rakt österut till sockengränsen mellan Korpilombolo och Övertorneå, denna gräns till Aapujoki samt följande denna bäck nedefter till Pentäsjoki, Pentäsjoki till Pajala sockengräns, denna gräns västöver till Korpilombolo sockengräns och vidare samma gräns norröver och västeröver till landsvägen Korpilombolo-Tärendö.

¹³⁰ Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut den 4 januari 1933 s. 4.

¹³¹ Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut den 4 januari 1933 s. 5.

I beslutet avseende Pirttiniemi koncessionsområde angavs att en viss del av områdets sydvästra hörn bara fick användas mellan den 1 november och den 1 juni. En närmare specificering av området där renbete endast tilläts vintertid återfinns i beslutet. Det finns inga skrivningar om andra samers sedvanerätt i Pirttiniemi koncessionsområde.¹³²

4.2.5 Ängeså sameby

Ängeså koncessionsområde indelades från början i Kalix lappby, tillsammans med Kälvjärvs koncessionsområde.¹³³ I Ängeså koncessionsområde ingick Korpilombolo och Överkalix socknar. Dess gränser fastställdes genom ett beslut av länsstyrelsen år 1933:

Från Torravaara där gränserna mellan Korpilombolo, Tarendö och Gellivare socknar sammanstöta efter lappmarksgränsen söderut till Saivitskölen i gränsen mellan Överkalix, Gellivare, och Råneå socknar, härifrån utmed gränsen mellan Överkalix och Råneå socknar till Fräkenmyren, härifrån i rät linje över Skravelberget och norra ändan av Kinsjärv och Flickberget till Småträsk, följande den från Småträsk rinnande bäcken till Bönälven, från bäckens mynning i rät linje till Tvåredet vid Landsåns och Ängesåns sammanflöde, ned efter Ängesån till Bränna, vidare uppefter Kalix älv till Lahnajokis mynning, uppför Lahnajoki och Karijoki till Saikosjärvi, i rät linje därifrån till Narkåkröken söder om Haukijoki, Narkån uppefter till Tarendö sockengräns mot Korpilombolo och denna sockengräns västöver till Torravaara.

I beslutet för Ängeså koncessionsområde angavs att den del av området som var belägen norr och öster om Lahnajoki bara fick användas mellan den 1 maj och 1 december. Det angavs också att tillståndet inte innebar en inskränkning i den sedvanerätt inom området som tillkom fjäll- och skogssamer från Gällivare socken.¹³⁴

4.2.6 Pirttijärvi sameby

Pirttijärvi koncessionsområde indelades i Övertorneå lappby. Som nämnts i avsnitt 4.2.4 ingick från början även Jukosengi, Puostijärvi

¹³² Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut den 4 januari 1933 s. 7 och 8.

¹³³ Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut den 26 oktober 1933 s. 1.

¹³⁴ Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut den 4 januari 1933 s. 10 och 11.

och Pirttiniemi koncessionsområden i samma lappby.¹³⁵ I Pirttijärvi koncessionsområde ingick Övertorneå, Korpilombolo och Överkalix socknar. Dess gränser fastställdes första gången genom ett beslut av länsstyrelsen år 1933:

Landsvägen Övertorneå-Korpilombolo /Soukolovägen/ från sockengränsen till Pirttijärvi, efter bäcken från västra sidan av denna sjö till Finnijoki, nedefter denna och Teurajoki till Kalix älv, denna älv mot söder till Djupträsk vid Bränna kyrkoby, därifrån genom sundet till Grundträsk, vidare utefter vintervägen Grundträsk-Poimisträsk fram till Poimisbäcken, denna bäck uppefter till renspärningsgårdet Poimisbäcken-Mieköjärvi och utefter detta gårde förbi Stenträsk fram till Mieköjärvi, uppöver denna sjö och Raitajoki till Raitajärvi och uppefter bäcken till Jänkisjärvi, sedan efter vägen från Jänkisjärvi till Kurajärvi, vidare efter kärrvägen till Uumaa och därifrån efter landsvägen Övertorneå-Korpilombolo till Korpilombolo sockengräns.

I beslutet för Pirttijärvi koncessionsområde angavs att den närmast fyrkantiga delen av koncessionsområdets nordöstra hörn bara fick användas mellan den 1 juni och den 1 november. En närmare specificering av området där renbete endast fick äga rum på sommaren återfinns i beslutet. Det står ingenting om andra samers sedvanerätt i Pirttijärvi koncessionsområde.¹³⁶

4.2.7 Kalix sameby

Kalix lappby bestod från början av Ängeså och Kälvjärvs koncessionsområden.¹³⁷ Ängeså koncessionsområde har redogjorts för i avsnitt 4.2.5. I Kälvjärvs koncessionsområde ingick Överkalix och Töre socknar. Dess gränser fastställdes första gången genom ett beslut av länsstyrelsen år 1933:

Från Fräkenmyren vid gränsen mellan Överkalix och Råneå socknar söderut efter sockengränsen till järnvägen Boden-Karungi, järnvägslinjen fram till Kalix älv, uppför denna älv till Bränna, härifrån uppför Ängesån till Tvåredet vid Landsåns inflöde i Ängesån, härifrån i rät linje västerut till Bönälven vid utloppet av bäcken från Småträsk, denna bäck ned till Småträsk samt härifrån i rät linje över Flickberget och nordändan av Kinsjärvi och Skravelberget till Fräkenmyren.

¹³⁵ Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut den 26 oktober 1933 s. 1.

¹³⁶ Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut den 4 januari 1933 s. 6.

¹³⁷ Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut den 26 oktober 1933 s. 1.

I beslutet för Kälvjärvs koncessionsområde angavs också att tillståndet inte innebar en inskränkning i den sedvanerätt inom området som tillkom fjäll- och skogssamer från Gällivare socken. Beslutet innehöll inga andra förbehåll gällande koncessionsområdets användning.¹³⁸

4.2.8 Liehittjä sameby

Liehittjä koncessionsområde delades från början in i Sangis lappby, där även Gunnare koncessionsområde ingick.¹³⁹ I Liehittjä koncessionsområde ingick Hietaniemi, Överkalix, Karl Gustaf, Nederkalix och Nedertorneå socknar. Gränserna för Liehittjä koncessionsområde fastställdes första gången genom ett beslut av länsstyrelsen år 1933:

Från Miekjärvi vid Sangisvattendragets utlopp därur, utefter detta vattendrag till kusten, vidare kuststräckan jämte därutanför liggande öar och holmar mellan i väster en linje utdragen i rakt sydlig riktning väst om Lappön, Fjuksön och Halsön och i öster finska gränsen, denna gräns uppefter till Armasjokis utlopp i Torne älv, därifrån efter Armasjoki till Armasjärvi, över södra ändan av denna sjö och efter Puostijoki till Fuostijärvi, över södra ändan av denna sjö vidare efter vintervägen från Puostijärvi förbi Matkajärvi till Miekjärvi samt därifrån till Sangisvattendragets utlopp ur sistnämnda sjö.

I beslutet för Liehittjä koncessionsområde angavs att den delen av området som var beläget söder om Karl Gustafs södra sockengräns bara fick användas mellan den 1 oktober och den 1 maj. Det finns i beslutet inga skrivningar om andra samers sedvanerätt i Liehittjä koncessionsområde.¹⁴⁰

I länsstyrelsens beslut från år 1933, där koncessionsområdenas gränser bestämdes och delades in i lappbyar, finns ingen information om Gunnare koncessionsområdets gränser eller vilka socknar som ingick där.¹⁴¹

¹³⁸ Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut den 4 januari 1933 s. 12.

¹³⁹ Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut den 26 oktober 1933 s. 1.

¹⁴⁰ Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut den 4 januari 1933 s. 13.

¹⁴¹ Jämför Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut den 4 januari 1933 och den 26 oktober 1933.

4.3 1882 års lappkommittés betänkande

En kommitté fick år 1882 i uppdrag att utarbeta lagförslag angående förhållandena mellan samerna och landets bofasta befolkning. Kommittén överlämnade betänkandet *Förslag till Förordning angående de svenska Lapparne och de bofaste i Sverige samt till Förordning angående renmärken* den 25 augusti 1883.

I betänkandet beskrivs förhållandet mellan samer och bofasta. I Norrbottens läns kustsocknar, i närheten av lappmarksgränsen, sades några skogssamer bo. Dessa skötte främst om sina egna renar, vilka fördes på bete både inom lappmarken och inom kustlandet. Det fanns även några samer som skötte renar åt bönder inom kustlandssocknarna, vilka sällan eller aldrig betade inom lappmarkerna. Flertalet av de samer som hade skogsrenar ägnade sig samtidigt åt hemmansbruk. Det gjorde däremot inte de samer som skötte skogsrenar åt hemmansägare i kustlandet.

För Norrbottens läns kustlandssocknar antecknades antalet samer till ungefär 200 och antalet renar till 15 350, samtliga skogsrenar. Uppgifterna om folkmängd baserades på förhållandena år 1880. Uppgifterna om antalet renar hade erhållits från länsstyrelsen. Det antecknades att det var svårt att få exakta uppgifter om antalet renar eftersom samerna inte gärna lämnade uppgift om hur många renar de hade i sin vård. Det antogs att siffrorna, åtminstone för vissa trakter, i verkligheten var högre än vad som uppgetts.

I det följande redovisas uppgifterna som hänför sig till koncessionsområdena. Utöver de socknar som redogörs för nedan finns det i betänkandet uppgifter om att bofasta skogssamer i Råneå och Överluleå socknar höll 500 respektive 3 900 renar. Dessa socknar är belägna väster om det nuvarande koncessionsområdet.¹⁴²

4.3.1 Muonio, Sattajärvi och Tärendö samebyar

I Pajala och Tärendö församlingar fanns 4 900 renar, vilka huvudsakligen tillhörde de bofasta. Dessa renar strövade under somrarna in i Gällivare och Jukkasjärvi. I Pajala fanns två skogssamiska familjer som förde sina renar på bete i Enontekis

¹⁴² Kommittébetänkandet *Förslag till Förordning angående de svenska Lapparne och de bofaste i Sverige samt till Förordning angående renmärken* från år 1883 s. 3, 4, 42, 43, 59 och 60.

socken. Förhållandet mellan samer och bofasta i Enontekis beskrevs som gott i allmänhet, men detsamma kunde inte sägas om Muonionalusta och Pajala. Där fanns också fjällsamer som uppehöll sig intill Muonio älv endast vintertid, innan de på vårkanten flyttade mot Norge. I Tärendö kapellförsamling fanns det bofasta som ägde renar. Renarna togs om hand av skogssamer i Jukkasjärvi socken under en större del av året, men renarna strövade också omkring på bergen och fjällmyrarna i skogslandet mellan Torneå och Kalix älvar. Det framkom inga klagomål om att dessa renar orsakade någon skadegörelse på växande grödor. I Korpilombolo socken fanns 2 450 renar, i synnerhet tillhörande skogssamer som också hade nybyggen. I Övertorneå socken uppgavs ett renantal om 200, vilka tillhörde hemmansägare men sköttes av samer.¹⁴³

4.3.2 Korju sameby

Som redogjorts för i avsnitt 4.3.1 fanns det 2 450 renar i Korpilombolo socken och 200 renar i Övertorneå socken. I Korpilombolo tillhörde renarna i synnerhet skogssamer som också hade nybyggen, medan renarna i Övertorneå tillhörde hemmansägare men sköttes av samer.¹⁴⁴ Det saknas uppgifter om Hietaniemi socken i 1882 års lappkommittés betänkande.

4.3.3 Ängeså, Pirttijärvi och Kalix samebyar

I Överkalix fanns bofasta skogssamer med 2 500 renar som fördes på bete dels i kronoparkerna, dels i närgränsande lappmarkssocknar. Dessa skogssamer skötte även jordbruk. Som redogjorts för i avsnitt 4.3.1 och 4.3.2 fanns det 2 450 renar i Korpilombolo socken och 200 renar i Övertorneå socken. I Korpilombolo tillhörde renarna i synnerhet skogssamer som också hade nybyggen, medan renarna i Övertorneå tillhörde hemmansägare men sköttes av samer.¹⁴⁵ Det saknas uppgifter om Töre socken i 1882 års lappkommittés betänkande.

¹⁴³ 1883 års betänkande s. 26, 27, 29, 30 och 42.

¹⁴⁴ 1883 års betänkande s. 42.

¹⁴⁵ 1883 års betänkande s. 42.

4.3.4 Liehittäjä sameby

I Karl Gustafs socken uppgavs ett renantal om 400 och i Nedertorneå socken 250 renar. Samtliga tillhörde hemmansägare men sköttes av samer. I Överkalix fanns bofasta skogssamer med 2 500 renar som fördes på bete dels i kronoparkerna, dels i närgränsande lappmarkssocknar. Dessa skogssamer skötte även jordbruk. I Nederkalix socken uppgavs renantalet vara 250, vilka tillhörde hemmansägare men sköttes av samer. Det saknas uppgifter om Hietaniemi socken i 1882 års lappkommittés betänkande.

Vid tiden för betänkandet hade inflyttningen av samer till kustlandet tilltagit, varför även renantalet hade ökat under senaste åren. Särskilt i Nederkalix, Nedertorneå och Karl Gustafs socknar med få allmänna skogar hade röster börjat höjas mot att renarna hölls där året om på mark som nästan uteslutande tillhörde enskilda och utan att renägarna betalade någon betesavgift. Utvecklingen beskrevs som en sed som börjat ”inrota” sig.

Det beskrevs att det förutom samerna var ett fåtal hemmansägare som hade tagit sig rätten att låta renarna beta på andras bekostnad. Samtidigt hade jordbruket i trakterna närmast Bottenviken genomgått en nämnvärd utveckling. På grund av konkurrensen med jordbruket ansåg lappkommittén det nödvändigt att renarna som intagit vissa trakter i närheten av kusten, åtminstone under sommartiden, skulle föras till andra områden där de inte kunde orsaka lika stor skada och besvär.¹⁴⁶

4.4 Utlåtande från riksdagens särskilda utskott år 1886

Riksdagens särskilda utskott granskade propositionen med förslag till lag angående de svenska lapparnes rätt till renbete i Sverige, samt till lag angående renmärken. I utlåtandet konstaterades att det mellan de bofasta och skogssamerna i Norrbottens län förekom missämja eftersom renarna under sommaren trampade ner jordbrukarnas utängsslätter och att detta förhållande i synnerhet hade börjat ”överklagas” i kustlandsocknarna, där bosatta skogssamer året om höll sina renar på mark som nästan uteslutande

¹⁴⁶ 1883 års betänkande s. 42 och 43.

tillhörde enskilda. I de nordligaste kustlandssocknarna kunde det uppstå ”tvistigheter” om höet från utängarna undantagsvis inte hade hämtats hem innan samerna kom dit med sina renar.¹⁴⁷

Det enklaste sättet att lösa frågan om vinterbetet tycktes vara att föreskriva att en geografisk gränslinje skulle dras upp för det område där samerna även på vintern skulle få beta sina renar, och att det då skulle vara förbjudet för dem att korsa gränslinjen med sina renar. Utskottet kom dock fram till att en sådan delning av landet knappast skulle vara praktiskt genomförbar och inte heller skulle vara möjlig att upprätthålla. Ändamålet med en sådan gränslinje riskerade därför att inte bli uppfyllt.¹⁴⁸

Utskottet landade alltså i bedömningen att en geografisk gränslinje mellan samernas och de bofastas land inte var möjlig att genomföra. Lappmarksgränsen som skilde Lappland från Västerbottens och Norrbottens läns kustland sadades därför ha en uteslutande territoriell betydelse, och utgjorde alltså inte en sådan form av demarkationslinje som det särskilda utskottet diskuterat. Eftersom en yttre, fysisk rålinje inte kunde utstakas för samernas vinterbetesområden återstod, enligt det särskilda utskottet, endast att genom lag ordna vinterflyttningarna så att de inte medförde en ”otillbörlig inskränkning” av de bofastas ägande- och besittningsrätt till sin jord.¹⁴⁹

Av utlåtandet framgår att den rådande uppfattningen, även enligt den proposition och det betänkande som föregick 1886 års renbeteslag, var att renbetet nedanför lappmarksgränsen i Norrbottens län var grundat i sedvana vintertid. Av utskottsutlåtandet följer också att utskottet såg framför sig att markerna ovanför odlingsgränsen var tillräckliga för fjällrenskötseln sommartid. Någon diskussion om utrymmet för skogsrenskötseln eller om en sedvanerätt utanför lappmarken förs inte i utskottsutlåtandet såvitt avser renskötseln året om, men däremot avseende renskötseln vintertid.¹⁵⁰ Det framkommer även att man i det särskilda utskottet ansåg att det var angeläget att den nya lagen skulle hämta sitt innehåll från de på området gällande sedvänjorna.¹⁵¹

¹⁴⁷ Riksdagens särskilda utskotts utlåtande från den 2 april 1886 s. 6 och 7.

¹⁴⁸ Riksdagens särskilda utskotts utlåtande från den 2 april 1886 s. 14 och 15.

¹⁴⁹ Riksdagens särskilda utskotts utlåtande från den 2 april 1886 s. 15 och 16.

¹⁵⁰ Riksdagens särskilda utskotts utlåtande från den 2 april 1886 s. 14–18.

¹⁵¹ Riksdagens särskilda utskotts utlåtande från den 2 april 1886 s. 20.

4.5 1895 års lappkommittés betänkande

År 1895 fick en kommitté i uppdrag att vidta en revision av gällande lagbestämmelser angående samernas rätt till renbete i Sverige och angående renmärken, liksom att överväga om särskild lagstiftning för Jämtlands län kunde vara nödvändig.

Kommittén höll sammanträden med befolkningen, såväl samer som icke-samer, i Jämtlands, Västernorrlands, Västerbottens och Norrbottens län. Besöken i Norrbottens län företogs i Arvidsjaur och Gällivare; det nuvarande koncessionsområdet besöktes inte. Lappfogdarna från Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län kallades också till kommitténs sammanträden från den 2 till den 13 mars 1896 i Stockholm för att där lämna upplysningar och yttranden.

Betänkandet *Förslag till lag om de svenska lapparnes rätt till renbete i Sverige samt till lag om renmärken* överlämnades den 27 maj 1896.¹⁵²

I betänkandet konstaterar kommittén att renar uppehöll sig året om i de flesta av Norrbottens läns kustsocknar. Vid kommitténs möte i Gällivare den 20 augusti 1895 framkom att skogssamer fanns i socknarna i Norrbottens län nedanför lappmarksgränsen – nämligen i Muonionalusta, Pajala, Tärendö, Korpilombolo, Övertorneå, Nedertorneå, Hietaniemi, Överkalix, Nederkalix och Råneå. Enligt länsstyrelsens uppgifter uppgick antalet renar till cirka 19 000, varav 13 000 tillhörde den bofasta befolkningen. Tvärtemot den av 1886 års kommitté uttryckta förväntningen hade antalet renar alltså ökat. Samtliga renar vårdades av skogssamer. De bofasta som inte ägde renar motsatte sig att renarna betade nedanför lappmarksgränsen året om.¹⁵³

I det följande redogörs för renarnas fördelning nedanför lappmarksgränsen, fördelat efter vilka socknar som kan hänföras till dagens koncessionssamebyar. Utöver dessa socknar finns det i betänkandet uppgifter om att det i Råneå fanns 800 renar, vilka sköttes av skogssamer men ägdes av bofasta.¹⁵⁴ Som nämnts är Råneå socken belägen vid kusten, väster om dagens koncessionsområde.

¹⁵² Kommittébetänkandet *Förslag till lag om de svenska lapparnes rätt till renbete i Sverige samt till lag om renmärken* från år 1896 s. 4.

¹⁵³ 1896 års betänkande s. 70, 71 och 109.

¹⁵⁴ 1896 års betänkande s. 79.

4.5.1 Muonio sameby

I Pajala, inklusive Muonionalusta, fanns 6 000 renar. Hälften tillhörde skogssamer, hälften de bofasta.¹⁵⁵ Det saknas information om Junosuando socken i 1895 års lappkommittés betänkande.

4.5.2 Sattajärvi, Tärendö och Korju samebyar

Uppgifterna i avsnitt 4.5.1 om antalet renar i Pajala socken inklusive Muonionalusta har till viss del betydelse för Sattajärvi sameby. I Tärendö och Korpilombolo fanns uppgifter om 1 800 renar. Av dessa tillhörde 875 skogssamer och 925 de bofasta. I Övertorneå och Hietaniemi fanns 4 500 renar, varav 1 500 tillhörde skogssamer och 3 000 tillhörde de bofasta.¹⁵⁶ Det saknas information om Junosuando socken i 1895 års lappkommittés betänkande.

4.5.3 Ängeså, Pirttijärvi och Kalix samebyar

Uppgifterna om antalet renar i Korpilombolo som redovisats i avsnitt 4.5.2 har viss betydelse även för Ängeså och Pirttijärvi samebyar. För Pirttijärvi sameby gäller detta också i förhållande till vad som i avsnitt 4.5.2 sagts om renar i Övertorneå. I Överkalix socken fanns 3 500 renar, varav 200 tillhörde skogssamer och 3 300 de bofasta.¹⁵⁷ Det saknas information om Töre socken i 1895 års lappkommittés betänkande.

4.5.4 Liehittäjä sameby

Uppgifterna i avsnitt 4.5.2 och 4.5.3 avseende Hietaniemi respektive Överkalix har betydelse även för Liehittäjä sameby. För Nederkalix socken fanns uppgifter om 1 250 renar, varav 414 tillhörande skogssamer och 836 tillhörde de bofasta. Renantalet i Nedertorneå och Karl Gustaf angavs till 1 300, varav 200 tillhörde skogssamer och 1 100 tillhörde de bofasta.¹⁵⁸

¹⁵⁵ 1896 års betänkande s. 79.

¹⁵⁶ 1896 års betänkande s. 79.

¹⁵⁷ 1896 års betänkande s. 79.

¹⁵⁸ 1896 års betänkande s. 79.

4.6 1919 års lappkommittés betänkande

1919 års lappkommitté hade till uppgift att utföra en allmän revision av de bestämmelser som reglerade lapparnas förhållanden i riket och den icke-lapska befolkningens rätt att hålla renar. Uppdraget var bland annat att pröva lämpligheten av en förening av renskötsel med jordbruk såväl för lapparnas egen del som för den jordbruksidkande befolkningen i de trakter där renskötsel bedrevs i sådan ordning, liksom att pröva framställningar om rätt för befolkningen i trakterna nedanför lappmarksgränsen i Norrbottens län att där hålla renar året om. Betänkandet *Förslag angående lapparnas renskötsel m.m.* (SOU 1923:51) överlämnades till regeringen den 31 maj 1923.¹⁵⁹

I betänkandet lämnades bland annat förslag om att legalisera ”den skogsrenskötsel som för närvarande enligt *gammal sedvänja* (vår kursivering) men i strid med 1898 års renbeteslag året om bedrevs i socknarna nedanför lappmarksgränsen i Norrbottens län”. Kommitténs formulering upprepades i propositionen till 1928 års renbeteslag. Förslaget att legalisera skogsrenskötseln nedanför lappmarksgränsen i Norrbottens län grundades på kommitténs bedömning att renskötseln i området pågått året runt sedan mycket lång tid tillbaka, trots att lagstiftaren hade infört förbud och skärpta bestämmelser i syfte att hindra sådan renskötsel i olika omgångar. Länsstyrelsen instruerades att anpassa föreskrifterna om nyttjande utefter den sedvana som hade utvecklats på orten. Det gällde även flyttvägar, där det sades att dessa som utgångspunkt lämpligen borde följa vad som av gammalt hade varit vanligt. Under åren 1919, 1920 och 1921 företog kommittén omfattande resor för att hålla överläggningar med ”den lapska allmogen” eller den övriga befolkningen i olika frågor. De första månaderna av år 1921 genomförde kommittén även en allmän renräkning i syfte att bland annat kartlägga antalet renar i riket, vilken visade att det fanns nära 7 000 renar i socknarna nedanför lappmarksgränsen i Norrbottens län.¹⁶⁰

På den tiden fanns minst 563 samer som fördelade sig över så gott som alla socknar nedanför lappmarksgränsen, även om flest bodde i de längre mot norr eller öster belägna församlingarna, såsom Pajala med Muonionalusta, Junosuando, Tärendö, Överkalix, Övertorneå

¹⁵⁹ SOU 1923:51 s. 5, 6 och 9.

¹⁶⁰ SOU 1923:51 s. 7, 8, 75, 91, 93 och 125. Se även prop. 1928:43 s. 185

och Hietaniemi där skogsrenskötsel mera allmänt bedrevs. De renar som betade nedanför lappmarksgränsen året om sköttes i regel av samer som antingen bedrev renskötsel för egen räkning eller var anställda som renskötare hos renägarföreningar. Dessa särskilda sammanslutningar hade bildats av renägarna i socknarna. Lappkommittén uppmärksammade dock att det i ett fåtal fall, såsom i Överkalix och Nederkalix socknar, förekom att renskötseln utövades av personer som inte var samer (i betänkandet används begreppet ”lappar”).¹⁶¹

Närmast redogörs för vad som framkom vid kommitténs besök, sorterat efter vilka socknar som kan hänföras till dagens koncessionssamebyar. Utöver de socknar som redogörs för nedan finns i betänkandet uppgifter om att 190 renar betade året om i Edefors socken och att 250 renar betade i Råneå socken under vintern. I Töre, Överluleå, Nederluleå, Älvsby, Norrfjärdens, Hortlax och Piteå församlingar förekom renar antingen inte alls, eller i grupper av varierande storlek från angränsande församlingar.¹⁶² Förutom Töre är samtliga av dessa socknar och församlingar belägna väster om det nuvarande koncessionsområdet, mer eller mindre nära kusten.

Lappkommittén tog också fram ett frågeformulär i syfte att bland annat ta reda på inom vilka kommuner nedanför lappmarksgränsen i Norrbottens län som renar hölls året om.¹⁶³ Även de svar som mottogs med anledning av denna fråga redogörs för nedan.

4.6.1 Muonio sameby

1919 års lappkommitté konstaterade att renbetning ägde rum året om i Muonionalusta och Junosuando församlingar. Dessa är belägna i den norra och sydvästra delen av det område som i dag utgör Muonio sameby. Vid renräkningen uppgick antalet till 1 950 renar i Muonionalusta och 500 i Junosuando. I Muonionalusta var renägarna organiserade i en förening. Det saknas däremot uppgift om detta avseende Junosuando.

¹⁶¹ SOU 1923:51 s. 91 och 92.

¹⁶² SOU 1923:51 s. 91.

¹⁶³ 1919 års lappkommittés arkiv (Riksarkivet) volym 5, frågeformulär från den 30 oktober 1921 s. 1.

Vid kommitténs möte med befolkningen i Muonionalusta uppgavs att skogsrenskötselns begynnelse i kapellet låg så långt tillbaka att det numera vore omöjligt att bestämma tiden härför. Renskötseln hade fortgått i flera generationer. I Junosuando berättades om märken efter gamla rengården och dylikt, som tydde på att skogsrenskötsel där hade bedrivits i många mansåldrar.¹⁶⁴

Pajala kommunfullmäktige svarade i sitt yttrande till lappkommittén att antalet renar i Muonionalusta kapellförsamling vanligtvis uppgick till omkring 2 000. Renantalet i moderförsamlingen hade minskat betydligt de senaste åren, men Muonionalusta kapellförsamlings renantal hade i det närmaste bibehållits.¹⁶⁵ Junosuando kommunfullmäktige angav i sitt yttrande till lappkommittén att renar fanns i kommunen året om. Svaret utvecklades inte närmare än så.¹⁶⁶

Även uppgifterna om Pajala som redogörs för i avsnitt 4.6.2 har betydelse för Muonio sameby eftersom den socknen kom att ingå i Muonio koncessionsområde som länsstyrelsen beslutade år 1933 och även i dag ligger i samebyns sydöstra hörn.

4.6.2 Sattajärvi sameby

1919 års lappkommitté konstaterade att renbetning ägde rum året om i Pajala församling, som är belägen i samebyns nordöstra hörn och som även ingick i Sattajärvi koncessionsområde när detta skapades av länsstyrelsen år 1933. Vid renräkningen uppgick antalet renar i Pajala till 450. Renägarna i Pajala var också organiserade i en förening.

Vid kommitténs möte med befolkningen i Pajala sades den första samiska renskötaren ha kommit till trakten för minst 200 år sedan och börjat med skogsrenskötsel.¹⁶⁷

Pajala kommunfullmäktige svarade i sitt yttrande till Lappkommittén att renarna, som ägdes av bofasta, i alla tider hade underhållits i kommunen året om. Antalet uppgick vanligtvis till

¹⁶⁴ SOU 1923:51 s. 91, 92 och 131. Se även 1919 års lappkommittés arkiv (Riksarkivet), volym 2, sammanställningar av förhör med lappar s. 1.

¹⁶⁵ 1919 års lappkommittés arkiv (Riksarkivet) volym 5, yttrande från Pajala kommunfullmäktige från den 15 januari 1922, bilaga 1, s. 1 och 2.

¹⁶⁶ 1919 års lappkommittés arkiv (Riksarkivet) volym 5, yttrande från Junosuando kommunfullmäktige den 29 januari 1922 s. 1.

¹⁶⁷ SOU 1923:51 s. 91, 92 och 131. Se även 1919 års lappkommittés arkiv (Riksarkivet) volym 2, sammanställningar av förhör med lappar s. 1.

omkring 1 000 till 1 500 i Pajala församling. Renantalet hade dock minskat betydligt de senaste åren till följd av en ökad beskattning på livsmedel, svårigheterna att få dugliga renskötare och den därav orsakade oordningen i renskötseln. För tillfället uppskattades Pajala församlings renantal därför inte överstiga 300.¹⁶⁸

Även uppgifterna om Junosuando församling som har redogjorts för i avsnitt 4.6.1 och om Tärendö och Övertorneå församlingar som kommer att redogöras för i avsnitt 4.6.3 och 4.6.4 har betydelse för Sattajärvi sameby. Junosuando ingick inte i vad som år 1933 kom att utgöra Sattajärvi koncessionsområde men är i dag beläget i samebyns nordvästra hörn. För Tärendö och Övertorneå socknar är situationen den omvända – dessa ingick nämligen i vad som sedan kom att utgöra Sattajärvi koncessionsområde men ingår i dag i andra samebyar.

4.6.3 Tärendö sameby

1919 års lappkommitté konstaterade att renbetning ägde rum året om i Tärendö församling, som ligger i nordöstra delen av vad som i dag utgör området för koncessionssamebyn med samma namn. På den tiden var renägarna i Tärendö församling organiserade i en förening. Renräkningen visade att det fanns 660 renar där.

Vid kommitténs möten med befolkningen återopades spår av skogssamiska sommarvallar, på vilka numera stora timmerträäd växte.¹⁶⁹ Tiden för skogsrenskötselns början kunde inte uppges exakt, men det fanns personer som berättade om släktingar två generationer bakåt i tiden som från att de var unga hade erfarenhet av skogsrenar i trakten.¹⁷⁰

Tärendö kommunfullmäktige uppgav i sitt yttrande till lappkommittén att det i Tärendö socken fanns omkring 700 skogsrenar, av vilka ungefär hälften vistades där året om. Den andra hälften vistades i Tärendö socken endast under vintern och vandrade

¹⁶⁸ 1919 års lappkommittés arkiv (Riksarkivet) volym 5, yttrande från Pajala kommunfullmäktige den 15 januari 1922, bilaga 1 s. 1 och 2.

¹⁶⁹ SOU 1923:51 s. 91, 92 och 131.

¹⁷⁰ 1919 års lappkommittés arkiv (Riksarkivet) volym 2, sammanställningar av förhör med lappar s. 1 och 2.

på sommaren ovanför lappmarksgränsen i trakterna kring byarna Nilivaara, Wettasjärvi och Kääntöjärvi.¹⁷¹

I Korpilombolo uppgavs att på västra sidan av Kalix älv (området ligger i dag i Täreändö sameby) hade det funnits samer som bedrivit skogsrenskötsel under 100 år och än längre.¹⁷² I sammanställningen av förhören med befolkningen sägs också att skogsrenskötseln där bedrivits ”sedan gammalt”. Renskötseln på västra sidan älven hade omfattat renar som tillhörde befolkningen i Korpilombolo, men som vårdades av samer i Överkalix socken.¹⁷³ Vad som sägs om renskötselns ålder på östra sidan av Kalix älv i avsnitt 4.6.4 har betydelse även för Täreändö sameby.

Uppgifterna i avsnitt 4.6.1 om Junosuando församling har även betydelse för Täreändö sameby eftersom församlingen kom att ingå i Täreändö koncessionsområde som skapades av länsstyrelsen år 1933.

4.6.4 Korju sameby

1919 års lappkommitté konstaterade att renbetning ägde rum året om i Korpilombolo och Övertorneå församlingar, det vill säga nordvästra delen respektive nedre delen av vad som i dag utgör Korju sameby. På den tiden var renägarna i Övertorneå församling organiserade i en förening, medan den renägarförening som tidigare funnits även i Korpilombolo församling hade upplösts några år tidigare. Vid renräkningen antecknades 830 renar i Övertorneå. Det finns ingen motsvarande notering avseende Korpilombolo.

Som redovisats i avsnitt 4.6.3 berättade befolkningen i Korpilombolo att renskötseln på västra sidan av Kalix älv (området ligger i dag i Täreändö sameby) bedrivits sedan gammalt, vilket lappkommittén tolkade som åtminstone 100 år. På östra sidan av Kalix älv (ett område som i dag ligger i sydöstra hörnet av Täreändö sameby, i nordvästra delen av Korju sameby och i nordvästra hörnet av Pirttijärvi sameby) hade skogsrenskötseln, enligt befolkningen i Korpilombolo, börjat för 50–60 år sedan (det vill säga omkring 1860-talet) när två samer anlände från Vittangi. I samband med detta

¹⁷¹ 1919 års lappkommittés arkiv (Riksarkivet) volym 5, yttrande från Täreändö kommunfullmäktige den 24 december 1921, s. 1.

¹⁷² SOU 1923:51 s. 92.

¹⁷³ 1919 års lappkommittés arkiv (Riksarkivet) volym 2, sammanställningar av förhör med lappar s. 2.

köpte bönderna i socknen en del renar som sedan vårdades av samerna.

Det kan dock redan i det här sammanhanget noteras att renskötare i Korju sameby gör gällande att renskötsel i Korpilombolo även öster om Kalix älv började tidigare än så, och anför att man kan följa i bouppteckningar att en samisk släkt verksam i Korju sameby har ägt renar redan år 1809.¹⁷⁴ Renskötare från koncessionssamebyarna har också delat med sig av historiskt material som visar att personer som benämns som lappar eller renvårdare levde öster om Kalix älv under första halvan av 1800-talet, bland annat på platserna Gustavsberg och Vallsjärv.¹⁷⁵

I Övertorneå uppgavs till 1919 års lappkommitté allmänt att skogsrenskötsel sannolikt hade förekommit i trakten sedan urminnes tid. Den hade funnits där så länge någon kunde minnas. Det fanns ännu vid den tiden märken efter gamla kåtaplåtar, i vars mitt det stod träd som var 100 år gamla eller ännu äldre. Även kyrkoböckerna, så långt de gick tillbaka i tiden, visade att det funnits renskötande samer i trakten.¹⁷⁶

Av ett yttrande från Övertorneå kommunfullmäktige ställt till lappkommittén framgår att renskötsel av ålder hade förekommit i kommunen och att renar betat på mark, både enskilda och kronans, som renägare inte förfogat över. Det angavs också att detta förhållande hade fortgått och pågick i strid med den då gällande renbeteslagen.¹⁷⁷ Korpilombolo kommunfullmäktige svarade att sedan år 1918 fanns i Korpilombolo socken ett ringa antal renar kvar som hölls där året om.¹⁷⁸

4.6.5 Ängeså och Pirttijärvi samebyar

1919 års lappkommitté konstaterade att renbetning förekom året runt i Överkalix församling, som ligger i nedre delen av dagens

¹⁷⁴ Material avseende renskötselns ålder i Korju sameby, dnr Komm2024/00011/N 2021:02-86.

¹⁷⁵ Material avseende renskötselns ålder på östra sidan av Kalix älv, dnr Komm2024/00011/N 2021:02-87.

¹⁷⁶ SOU 1923:51 s. 91, 92 och 131. Se även 1919 års lappkommittés arkiv (Riksarkivet) volym 2, sammanställningar av förhör med lappar s. 2.

¹⁷⁷ 1919 års lappkommittés arkiv (Riksarkivet) volym 5, yttrande från Övertorneå kommunfullmäktige den 7 januari 1922 s. 1.

¹⁷⁸ 1919 års lappkommittés arkiv (Riksarkivet) volym 5, yttrande från Korpilombolo kommunfullmäktiges den 28 december 1921 s. 1.

Pirttijärvi och Ängeså samebyar. Vid renräkningen i Överkalix noterades 770 renar. Däremot har lappkommittén inte antecknat något om förekomsten av någon renägarförening där.

Vid lappkommitténs besök i Överkalix berättades att skogsrenskötsel med egna och andras renar i alla tider hade bedrivits av samer, antingen av dem som nu var renskötare eller av deras föräldrar och dessas förfäder.¹⁷⁹

Överkalix kommunfullmäktige bekräftade i sitt yttrande till lappkommittén att det fanns renar året runt i Överkalix socken.¹⁸⁰

Vad som sagts i avsnitt 4.6.3 och 4.6.4 om Korpilombolo har betydelse även för Ängeså och Pirttijärvi samebyar eftersom socknen kom att ingå i dessa koncessionsområden när de skapades av länsstyrelsen år 1933. Det är dock bara Pirttijärvi sameby som berörs av det område på östra sidan av Kalix älv där renskötseln inte börjat förrän på 1860-talet (se kartan i avsnitt 4.11.5).

För Pirttijärvi sameby gäller samma förhållanden som har redovisats i avsnitt 4.6.4 angående renskötselns ålder i Övertorneå socken, eftersom den socknen ingick i Pirttijärvi koncessionsområde år 1933.

4.6.6 Kalix sameby

1919 års lappkommitté konstaterade att renbetning förekom året runt i Överkalix. I denna församling förekom det också att personer som kommittén antecknade inte var samer bedrev renskötsel. Vid renräkningen noterades 770 renar i Överkalix. Lappkommittén har inte antecknat något om förekomsten av någon renägarförening där.

Som nämnts i avsnitt 4.6.5 berättades i Överkalix att skogsrenskötsel i alla tider hade bedrivits av samer, antingen av dem som nu var renskötare, eller av deras föräldrar och dessas förfäder. I Nederkalix uppgavs att skogsrenskötsel sedan urminnes tid hade bedrivits i trakten av Tjäruträsk, medan den börjat i Övermorjärv för 50–60 år sedan och i Lantjärv för 20 år sedan.¹⁸¹ Det kan dock redan

¹⁷⁹ SOU 1923:51 s. 91 och 92. Jämför även s. 131. Se även 1919 års lappkommittés arkiv (Riksarkivet) volym 2, sammanställningar av förhör med lappar s. 2.

¹⁸⁰ 1919 års lappkommittés arkiv (Riksarkivet) volym 5, yttrande från Överkalix kommunfullmäktige den 28 december 1921 av s. 1.

¹⁸¹ SOU 1923:51 s. 91 och 92. Jämför även s. 131. 1919 års lappkommitté skrev ”Tjäruträsk” i sitt betänkande men enligt Institutet för språk och folkminnen är det Tjäruträsk som avses, se dnr Komm2024/00011/N 2021:02-78.

i det här sammanhanget noteras att renskötare i Kalix sameby gör gällande att det finns material som visar att renskötseln även i dessa områden började tidigare än så.

Som framgått i avsnitt 4.6.5 bekräftade Överkalix kommunfullmäktige i sitt yttrande till lappkommittén att det fanns renar året runt i Överkalix socken.¹⁸²

Av avsnitt 4.6 har det framgått att Töre var en av de församlingar där lappkommittén noterade att renar antingen inte förekom alls, eller i grupper av varierande storlek från angränsande församlingar. Töre ligger i dag i Kalix samebys västra del och kom även att ingå i det koncessionsområde som länsstyrelsen skapade år 1933.

Även om Nederkalix socken inte ingick i Kalix koncessionsområde från år 1933 är uppgifterna om den socknen i avsnitt 4.6.7 av betydelse eftersom Kalix sameby i dag har mark där.

4.6.7 Liehittjä sameby

Uppgifterna om Överkalix socken som redovisats i avsnitt 4.6.6 har betydelse även för Liehittjä sameby eftersom den socknen kom att ingå i det koncessionsområde skapade år 1933 av länsstyrelsen.

1919 års lappkommitté konstaterade att renbetning vid den tiden förekom året runt även i Nederkalix och Hietaniemi församlingar, medan Karl Gustaf och Nedertorneå församlingar uteslutande berördes av vinterbetning. Nederkalix ligger väster om dagens Liehittjä sameby, men övriga nu nämnda församlingar är belägna från norr till söder längs med vad som i dag utgör samebyns östra gräns.

Vid renräkningen, som alltså ägde rum under de första månaderna av år 1921, antecknades 300 renar i Nederkalix, 470 renar i Hietaniemi, 110 i Nedertorneå och 50 i Karl Gustafs socknar. Lappkommittén har inte antecknat något om förekomsten av renägarföreningar i dessa församlingar. I Nederkalix förekom det, på samma sätt som i Överkalix, att personer som kommittén uppgav inte var samer ("lappar") bedrev renskötsel.

I Karl Gustafs och Nedertorneå socknar berättades om lämningar efter gamla samiska kåtor här och var i trakten som visade att samer

¹⁸² 1919 års lappkommittés arkiv (Riksarkivet) volym 5, yttrande från Överkalix kommunfullmäktige den 28 december 1921 av s. 1.

tidigare hade vistats i socknarna året om, men vid tiden för 1919 års lappkommittés undersökning var det cirka 30 år sedan. Det berättades också om tre personer från skilda släkter som i olika på varandra följande tidsperioder bedrivit renskötsel där året om, varav en hade bott i en kåta vid Aavajärvi och en annan hade haft en kåta på Seskarön sommartid.

Lappkommittén fick inte tillfälle att undersöka om skogsrenskötsel hade bedrivits i äldre tider i alla socknar, däribland Hietaniemi. Ändå uttalade kommittén att "[det] torde, åtminstone vad angår de intill lappmarken gränsande socknarna, där sådan renskötsel fortfarande förekommer, med stor visshet kunna antagas, att den härleder sig från äldre tid". Hietaniemi socken är inte belägen intill lappmarken. Vid besöket i Övertorneå sades dock att kyrkoböckerna i Hietaniemi, så långt tillbaka i tiden dessa gick, visade att renskötsel hade funnits i trakten eftersom personerna växelvis betecknades som renägare eller "lapp".¹⁸³

Hietaniemi kommunfullmäktige bekräftade att det fanns renar där året om.¹⁸⁴ Det gjorde även Nederkalix kommunfullmäktige.¹⁸⁵ Av ett protokollsutdrag från ett sammanträde i Karl Gustafs kommunfullmäktige framgår uppfattningen att det inte fanns några renar som hölls i kommunen året om vid den tiden.¹⁸⁶ Samma svar anges i ett protokollsutdrag från sammanträde i Nedertorneås kommunfullmäktige.¹⁸⁷

När det gäller Karl Gustafs och Nedertorneå socknar berättades alltså om renskötsel året om historiskt, dock endast vintertid under de senaste cirka 30 åren (det vill säga ungefär från 1890-talet). Renskötare från Liehittjä sameby har för att påvisa att renskötsel fanns i de socknarna historiskt hänvisat till protokoll från Liehittjägrupps Renförening från åren 1869–1898.¹⁸⁸ Sekretariatet har inte haft utrymme att gå igenom alla protokoll, men

¹⁸³ SOU 1923:51 s. 91 och 92. Jämför s. 131. Se även 1919 års lappkommittés arkiv (Riksarkivet), volym 2, sammanställningar av förhör med lappar s. 3.

¹⁸⁴ 1919 års lappkommittés arkiv (Riksarkivet) volym 5, yttrande från Hietaniemi kommunfullmäktige den 23 december 1921 s. 1.

¹⁸⁵ 1919 års lappkommittés arkiv (Riksarkivet) volym 5, yttrande från Nederkalix kommunfullmäktige den 25 januari 1922 s. 1.

¹⁸⁶ 1919 års lappkommittés arkiv (Riksarkivet) volym 5, utdrag ur protokoll vid kommunfullmäktiges sammanträde i Karl Gustaf den 15 december 1921.

¹⁸⁷ 1919 års lappkommittés arkiv (Riksarkivet) volym 5, utdrag ur protokoll vid Nedertorneå kommunfullmäktiges sammanträde den 17 december 1921.

¹⁸⁸ Protokollen finns digitaliserade på Nordkalottbiblioteket.se, sidan <https://nordkalottbiblioteket.se/sv/digitaliserade-bocker/protokoll-fran-sangis-lappby>.

kan konstatera att protokollen visar att det på 1860-talet har funnits en etablerad renskötsel genom en renägarförening i Nedertorneå socken.

4.7 Förarbetena till 1928 års renbeteslag

Förslagen från 1919 års lappkommitté behandlas vidare i den proposition som låg till grund för 1928 års renbeteslag. Där uppmärksammas att kommitténs ställningstagande för en legalisering av skogsrenskötseln nedanför lappmarksgränsen i Norrbottens län hade utgått ifrån att sådan renskötsel förekommit sedan mycket lång tid tillbaka i stora delar av området. Där framgår också att nya sammanträden med befolkningen i Pajala, Muodoslompolo, Tärendö och Övertorneå år 1927 visade att deras reninnehav hade ökat väsentligt sedan kommitténs undersökning.¹⁸⁹ Här nedanför redogörs för utvecklingen, sorterat efter vilka socknar som kan hänföras till dagens koncessionssamebyar.

4.7.1 Muonio sameby

Pajala sockenbors reninnehav hade ökat från 450 år 1921 till 1 100 renar år 1927. Renarna sköttes av Sattjärvi och Muonionalusta renföreningar. I Muonionalusta renförening hade renantalet sedan 1925 års renräkning ökat och utgjorde vid den senaste räkningen 4 463, varav omkring 400 var dragrenar som tillhörde både bofasta och renskötande samer. I Muonionalusta eller Muonio kapellförsamling hade befolkningens renantal stigit från 1 662 renar år 1917 och 1 950 renar år 1921 till 5 483 år 1927.¹⁹⁰ Utöver 1919 års lappkommittés uppgifter som redogjorts för i avsnitt 4.6.1 framkommer i 1928 års proposition ingen ytterligare information om situationen i Junosuando socken, som år 1933 kom att tillhöra Muonio koncessionsområde.

¹⁸⁹ Prop. 1928:43 s. 180 och 192.

¹⁹⁰ Prop. 1928:43 s. 192 och 193.

4.7.2 Sattajärvi sameby

Som nämnts i avsnitt 4.7.1 hade Pajala sockenbors renantal ökat från 450 till 1 100 på sex år. Renarna sköttes av Sattajärvi och Muonionalusta renföreningar. Till Sattajärvi renförening hörde enligt 1925 års officiella renräkning 314 renar. Vid räkningen år 1927 uppgick antalet till omkring 600.¹⁹¹ Även uppgifterna i avsnitt 4.7.3 om Täreändö och i avsnitt 4.7.4 om Övertorneå har betydelse för Sattajärvi sameby, eftersom dessa socknar kom att tillhöra Sattajärvi koncessionsområde år 1933.

4.7.3 Täreändö sameby

I Täreändö socken hade renantalet ökat från 660 år 1921 till omkring 1 000 renar, varav 70 dragrenar, vid 1926 års slut.¹⁹² Utöver 1919 års lappkommittés uppgifter som redogjorts för i avsnitt 4.6.1 och 4.6.4 framkommer i 1928 års proposition ingen ytterligare information om situationen i Junosuando och Korpilombolo socknar, som år 1933 kom att tillhöra Täreändö koncessionsområde.

4.7.4 Korju sameby

I Övertorneå socken ökade renantalet från 830 renar år 1921 till uppskattningsvis omkring 2 470 renar år 1927, varav från 75 till 80 dragrenar.¹⁹³ Utöver 1919 års lappkommittés uppgifter som redogjorts för i avsnitt 4.6.4 framkommer i 1928 års proposition ingen ytterligare information om situationen i Korpilombolo socken, vilken kom att ingå i Täreändö koncessionsområde år 1933. Som redogörs för i avsnitt 4.7.7 hade renantalet i Hietaniemi socken ökat från 470 år 1921 till 600 renar år 1927, varav från 20 till 30 dragrenar.¹⁹⁴

¹⁹¹ Prop. 1928:43 s. 192 och 193.

¹⁹² Prop. 1928:43 s. 193.

¹⁹³ Prop. 1928:43 s. 193.

¹⁹⁴ Prop. 1928:43 s. 193.

4.7.5 Ängeså och Kalix samebyar

Uppgifter om renantalet år 1927 saknas i 1928 års proposition avseende Korpilombolo, Överkalix, Nederkalix och Töre socknar.¹⁹⁵

4.7.6 Pirttijärvi sameby

Som redogjorts för i avsnitt 4.7.4 ökade renantalet i Övertorneå socken från 830 renar år 1921 till uppskattningsvis omkring 2 470 renar år 1927, varav från 75 till 80 dragrenar. Vad gäller renantalet i Korpilombolo och Överkalix socknar år 1927 saknas uppgifter i 1928 års proposition.¹⁹⁶

4.7.7 Liehittäjä sameby

I Hietaniemi socken hade renantalet ökat från 470 år 1921 till 600 renar år 1927, varav från 20 till 30 dragrenar. Det saknas uppgifter i 1928 års proposition om hur renantalet år 1927 såg ut i Överkalix, Nederkalix, Karl Gustaf och Nedertorneå socknar.¹⁹⁷

4.8 1964 års rennäringssakkunnigas betänkande

Med stöd av regeringens bemyndigande sammankallade chefen för Jordbruksdepartementet år 1964 fem sakkunniga för att verkställa en utredning och avge förslag rörande rennäringen i Sverige och därmed sammanhängande frågor. De sakkunniga antog namnet 1964 års rennäringssakkunniga. Betänkandet *Rennäringen i Sverige* (SOU 1968:16) överlämnades den 13 februari 1968.¹⁹⁸

I betänkandet föreslås en ny rennäringsslag. Frågorna som behandlas i betänkandet handlar om renskötselrätten och kretsen av renskötselberättigade, renskötselns organisation, effektiviseringsåtgärder, finansieringsfrågor, skadeersättning och skattefrågor. Betänkandet behandlar inte koncessionsrenskötselns

¹⁹⁵ Jämför prop. 1928:43 s. 192 och 193.

¹⁹⁶ Prop. 1928:43 s. 193. Jämför s. 192.

¹⁹⁷ Prop. 1928:43 s. 193. Jämför s. 192.

¹⁹⁸ SOU 1968:16 Rennäringen i Sverige, s. 7.

specifikt. Förslagen ligger till grund för det som så småningom blev den nu gällande rennäringslagen.

Vid beskrivningen av rådande förhållanden konstateras att det sedan gammalt finns renägarföreningar i de så kallade koncessionslappbyarna nedanför lappmarksgränsen i Norrbottens län, samt att dessa frivilliga organisationer existerar vid sidan om den obligatoriska lappbyindelningen och har till uppgift att främja samverkan mellan renägarna. I specialmotiveringen till författningsförslagen beskrivs, med hänvisning till propositionen till 1928 års renbeteslag, att det trots 1917 års skärpta exekutionsbestämmelser inte gick att utrota sedvanan att även sommartid hålla renar i vissa socknar utanför lappmarkerna.¹⁹⁹

4.9 1982 års utredning om koncessionsrenskötseln

Utredningen om koncessionsrenskötseln tillsattes år 1982 mot bakgrund av att förutsättningarna för koncessionsrenskötseln på olika sätt bedömdes ha förändrats.

SSR hade också hemställt om en genomgripande översyn av de rättsliga och näringspolitiska förutsättningarna för koncessionsrenskötseln eftersom många koncessionshavare hade problem i sin yrkesutövning och antalet tvister mellan koncessionshavare och skötesrenägare hade ökat sedan 1971 års rennäringslag trätt i kraft. Om koncessionsrenskötseln inte längre gagnade samiska intressen ville man från SSR:s sida att markerna i stället skulle få användas av angränsande fjäll- och skogssamebyar för vinterbete.

Uppdraget innefattade att överväga om det fortfarande fanns behov av koncessionsrenskötsel, om den var till gagn för ortsbefolkningen eller om den ändå borde bestå med hänsyn till samernas intressen. Utredningen *Koncessionsrenskötseln* (Ds Jo 1984:2) överlämnades till regeringen år 1984.

Vid en intresseavvägning bedömde utredaren att det för närvarande inte fanns skäl att avveckla koncessionsrenskötseln i någon del av koncessionsområdet. Slutsatsen baserades bland annat på att länsstyrelsen och inlandskommunerna fortfarande ansåg att renskötseln var av väsentlig betydelse för sysselsättningen och att

¹⁹⁹ SOU 1968:16 s. 46 och 234.

kommunerna närmast kusten, Kalix och Haparanda, inte längre hade något att invända mot den eftersom vården om renarna hade förbättrats.

I betänkandet redogör utredaren för koncessionsrenskötselns äldre bestämmelser. Han formulerar det som att ”trots förbudet och trots att riksdagen år 1917 antog skärpta exekutionsbestämmelser för att förbudet skulle efterlevas gick det inte att utrota sedvanan att under hela året hålla renar i vissa socknar nedanför lappmarksgränsen”.²⁰⁰ I den proposition som vidarebehandlade utredarens förslag formulerades det som att renar hölls sedvanemässigt under hela året i vissa socknar nedanför lappmarksgränsen.²⁰¹

Utredaren konstaterar också att antalet renar hade växlat starkt under olika år, främst beroende på betestillgången. År 1968 fanns det ungefär 14 000 renar i områdena, varav 12 000 var skötesrenar och 2 000 tillhörde koncessionshavarna. Fram till år 1974 minskade antalet skötesrenar i koncessionsområdet till cirka 6 500, medan koncessionshavarnas renar fortfarande uppgick till 2 000. Därefter ökade renantalet till cirka 15 000 djur år 1980, varav runt 10 500 var skötesrenar. Vid tiden för betänkandet uppskattades antalet renar i koncessionsområdet uppgå till ungefär 16 000, varav 12 000 skötesrenar och 4 500 koncessionshavarnas. Antalet koncessionshavare hade ökat något, liksom deras renar i förhållande till antalet skötesrenar.²⁰²

Om koncessionsrenskötseln i framtiden skulle behöva avvecklas i en eller flera byar skriver utredaren:

[...] det är en allmän uppfattning att rätten till vinterbete inom områdena till skillnad från rätten till sommarbete grundar sig på sedvanerätt som inte kan upphävas utan att ersättning lämnas enligt rennäringslagen. Anses sedvanerätten tillkomma koncessionssamebyn (koncessionshavarna), torde byns renskötsel inte kunna avvecklas utan att ersättning lämnas till byn (koncessionshavarna) för förlusten av vinterbetet. Anses däremot sedvanerätten tillkomma samer i allmänhet eller renskötselutövarna i trakten som en kollektiv rätt, torde vinterbetesrätten kunna tilldelas angränsande byar utan att någon rätt till ersättning uppkommer i vart fall om koncessionshavarna även i fortsättningen får utnyttja områdena för vinterbete.

²⁰⁰ Ds Jo 1984:2 Koncessionsrenskötsel, missiv och s. 14, 15, 17, 34 och 35.

²⁰¹ Prop. 1984/85:226 s. 6.

²⁰² Ds Jo 1984:2 s. 24.

Utredaren var själv av åsikten att den senare uppfattningen, att sedvanerätten är en kollektiv rätt, stod bäst i överensstämmelse med grunderna för rennäringslagen. Frågorna om ersättning (och därmed om koncessionssamebyarnas sedvanerätt till renbete) utreddes dock inte närmare, utan lämnades till domstolarna.²⁰³

4.10 Gränsdragningskommissionen för renskötseområdet

Regeringen beslutade år 2002 att tillsätta en särskild utredare för att klarlägga vilka marker som den samiska befolkningen enligt International Labour Organisations konvention nr 169 traditionellt innehar respektive traditionellt utnyttjar tillsammans med andra. I uppdraget ingick även att fastställa den yttre gränsen för de områden som får användas för renskötsel. Uppdraget innefattade inte att föreslå lagändringar, utan endast att göra bedömningar mot bakgrund av gällande rätt. Gränsdragningskommissionen för renskötseområdet (fortsättningsvis Gränsdragningskommissionen) överlämnade sitt betänkande *Samernas sedvanemarkar* (SOU 2006:14) till regeringen år 2006.²⁰⁴

Utifrån uppgifter från källor hämtade i arkiv, kartor, offentligt tryck, vetenskapliga verk och uppgifter från samer och markägare delade Gränsdragningskommissionen in renskötseområdet i olika kategorier, nämligen

1. bevisad renbetesrätt,
2. enligt markägarnas mening inte bevisad men enligt Gränsdragningskommissionens uppfattning övervägande sannolik renbetesrätt,
3. av samerna påstådd men enligt kommissionens bedömning inte bevisad eller mindre sannolik renbetesrätt, och
4. renbetesrätt saknas.

Hela landskapet Lappland redovisades på kommissionens karta inom betesområdet kategori 1, det vill säga bevisad renbetesrätt.

²⁰³ Ds Jo 1984:2 s. 51 och 52.

²⁰⁴ SOU 2006:14 *Samernas sedvanemarkar*, missiv och s. 15. Jämför dir. 2002:7 *En gränsdragningskommission för renskötseområdet*.

Flertalet fjällsamebyar och alla skogssamebyar har sina åretruntmarker inom landskapet. Till kategori 1, bevisad betesrätt, hänförde kommissionen också koncessionsområdet i Norrbotten.²⁰⁵

I betänkandet beskrivs koncessionsområdet omfatta Pajala, Överkalix, Övertorneå, Haparanda och Kalix kommuner. Gränsdragningskommissionen var av uppfattningen att den omständigheten att samerna där inte har monopol på renskötseln (det vill säga att icke-samer också kan vara medlemmar i koncessionssamebyar) inte utesluter att tamrenskötseln i området vilar på sedvanerättslig grund.²⁰⁶

Gränsdragningskommissionen menade att 1919 års lappkommitté hade påvisat att skogssamerna betade sina renar, inklusive skötesrenarna, i Tornedalen ända ut till kusten (inklusive öarna) från Rånefjärden i väster till Torne älv och finska gränsen i öster. Till stor del – men inte uteslutande – ägdes renarna av bofasta jord- och skogsbrukande markägare, av vilka en del men inte flertalet var av samisk etnicitet. Gränsdragningskommissionen kom fram till att koncessionsområdet i sin helhet – trots att detta sedvanerättsligt inte är uteslutande samiskt – skulle anses ingå i renskötselområdet. Koncessionsområdet redovisades därför inom kategori 1, vilket alltså enligt Gränsdragningskommissionen innebär att sedvanerätten till renbete där framstår som odiskutabel.²⁰⁷

Vidare skrev Gränsdragningskommissionen att det var på grundval av 1919 års lappkommittés utredning och andra uppgifter som länsstyrelsen i Norrbottens län med stöd av 1928 års renbeteslag fastställde koncessionsområdena för koncessionssamebyarna. Vid regleringen av koncessionsområdena försökte länsstyrelsen i möjligaste mån att ta hänsyn till fjällsamernas gamla sedvanerättsanspråk genom att inrätta särskilda enklaver för dem inom några koncessionsområdens ramar.²⁰⁸

Gränsdragningskommissionen beskrev också att det förelåg en del oklarheter och konflikter om fjäll- och skogssamebyarnas vinterbetesområden i koncessionsområdet. Konflikterna berörde inte bara enskilda markägare utan också koncessionssamebyar. Det

²⁰⁵ SOU 2006:14 s. 26. Jämför kartan som bifogats till betänkandet: <https://www.regeringen.se/contentassets/53ee2c9374ab40f6a8f58b101faa7ecb/samernas-sedvanemarkar-karta/>

²⁰⁶ SOU 2006:14 s. 406.

²⁰⁷ SOU 2006:14 s. 305 och 406 och 407.

²⁰⁸ SOU 2006:14 s. 305.

låg emellertid utanför Gränsdragningskommissionens uppdrag att ta ställning till hur en på sedvanan grundad gränsdragnings mellan olika samebyars betesområden skulle göras.²⁰⁹

4.11 Slutsatser i frågan om sedvana

I rennäringslagen finns inget entydigt stöd för att en renbetesrätt i koncessionsområdet historiskt sett grundas på sedvanerätt. I 85 § första stycket rennäringslagen finns dock en upplysning om att renskötsel i området förekommer ”av ålder”. Uttrycket indikerar en uppfattning att renskötsel i området har varit och är ett vedertaget handlingsmönster, och att det föreligger en sedvänja eller sedvana.

Svensk rätt inrymmer möjligheten att en enskild grundar en rätt på sedvana, om det bruk eller handlingsmönster som sedvanan visar sig i har etablerats i äldre tid och det går att klarlägga dess dåvarande rättsliga relevans.²¹⁰

Högsta domstolen har i Nordmalingdomen preciserat förutsättningarna för att rättsliga anspråk på ett visst bruk av mark ska kunna grundas på sedvana. Bruket ska ha pågått under en viss tidsperiod, bruket ska ha varit väletablerat och godtaget, det ska i någon mån ska ha varit återkommande och markanvändningen ska ha varit ”okvald och ohindrad”. En närmare redogörelse för detta finns i avsnitt 4.1. Dessa utgångspunkter kan anläggas på renskötseln i koncessionsområdet för att undersöka om det förelåg en sedvanerätt i hela eller delar av området när renskötseln där underställdes ett tillståndskrav eller krav på statlig koncession.

4.11.1 Bruket ska ha pågått under en viss tidsperiod

1882 års lappkommitté beskrev utvecklingen i Norrbottens läns kustsocknar som en sed som börjat inrota sig. Beskrivningen bör ses mot bakgrund av att inflyttningen av samer med renar hade tilltagit, vilket aktualiserade en skärpt konkurrens om markanvändningen.

Den utredning som 1919 års lappkommitté företog i kustlandssocknarna visar att renskötseln i Muonionalusta, Junosuando, Pajala, Tärenö, Korpilombolo, Övertorneå, Överkalix

²⁰⁹ SOU 2006:14 s. 407.

²¹⁰ Jämför NJA 2020 s. 3 p. 129.

och Nederkalix är mycket gammal. Samma sak får sägas gälla Hietaniemi eftersom kyrkoböckerna, på samma sätt som i Övertorneå – där renskötelsen dessutom sades ha pågått sedan urminnes tid – visade att renskötande samer funnits där så långt tillbaka i tiden som kyrkoböckerna sträckte sig. Det är övervägande sannolikt att bruket i dessa områden började senast i slutet av 1700-talet. Även i socknarna Karl Gustaf och Nedertorneå ser renskötelsen också ut att ha bedrivits året om åtminstone fram till att 1886 års lag infördes.

Av samma utredning framgår också att renskötelsen eventuellt inte hade pågått fullt lika länge i den del av Korpilombolo socken som ligger på den östra sidan om Kalix älv, i delar av Töre socken och i Lantjärv i Nederkalix socken. I ett område öster om Kalix älv fram till Korpilombolo finns uppgifter om att renskötelsen började först på 1860-talet. Detsamma sägs om Övermorjärv i Töre socken. I Lantjärv sägs renskötelsen ha börjat ännu senare, först runt förra sekelskiftet. I brist på närmare uppgifter får det antas att renskötelsen i övriga delar av Töre socken (förutom i Tjäruträsk där den bedrivits sedan urminnes tid, se avsnitt 4.6.6) inte har pågått längre än från 1860-talet eller förra sekelskiftet.

1919 års lappkommitté undersökte renskötelsen i samtliga av socknarna i det nuvarande koncessionsområdet. Vad gäller resterande socknar (här avsågs sannolikt Råneå, Edefors, Överluleå, Nederluleå, Älvsbyn, Norrfjärden och Piteå socknar som alla ligger nedanför lappmarksgränsen i Norrbottens län) uttalade 1919 års lappkommitté att det med stor visshet kunde antas att renskötelsen pågått sedan äldre tid, åtminstone i socknarna längs med lappmarksgränsen där renskötsel fortfarande förekommer.

Mot bakgrund av 1919 års lappkommittés betänkande står det klart att den renskötsel som i dag bedrivs av koncessionssamebyarna har pågått i många generationer – på de flesta platser i koncessionsområdet så långt tillbaka att ingen vet när renskötelsen först började bedrivas där. Slutsatsen bekräftas av 1964 års rennäringsakkunnigas betänkande där renskötelsen i koncessionsområdet beskrivs som en sedvana som inte gått att utrota, och det konstateras att det sedan gammalt fanns renägarföreningar nedanför lappmarksgränsen i Norrbottens län som existerade vid sidan av lappbyarna. Samma formulering om sedvana upprepas i 1982 års utredning om koncessionsrenskötelsen,

och i den proposition som vidarebehandlade utredarens förslag formulerades det som att renar hölls sedvanemässigt under hela året i vissa socknar nedanför lappmarksgränsen.

Som nyss sagts finns det några områden där renskötseln får antas ha påbörjats i senare tid (mindre än 90 år före 1919 års lappkommittés utredning). Det gäller möjligen området öster om Kalix älv fram till Korpilombolo som i dag utgör sydöstra hörnet av Tarendö sameby och nordvästra hörnet av Korju och Pirttijärvi samebyar. Det gäller också området Lantjärv i Nederkalix socken där renskötseln började först vid förra sekelskiftet, och delar av Töre socken (dock inte Tjäruträsk), allt inom nuvarande Kalix sameby, där det framstår som att renskötseln påbörjades under senare hälften av 1800-talet eller vid förra sekelskiftet.

Hur lång tid som krävs för att etablera en rättighet i en viss trakt kan, som nämnts, inte anges generellt i antal år. En helhetsbedömning behöver alltså göras. I sammanhanget ska två omständigheter noteras:

- Gränsdragningskommissionen menade att 1919 års lappkommitté hade påvisat att skogssamerna betade sina renar, inklusive skötesrenarna, i Tornedalen ända ut till kusten (inklusive öarna) från Rånefjärden i väster till Torne älv och finska gränsen i öster – det vill säga även i området mellan Kalix älv och Korpilombolo tätort, Lantjärv i Nederkalix socken och Töre socken (inklusive Övermorjärv). Gränsdragningskommissionen anger inte hur långt tillbaka i tiden renbetet fick anses vara påvisad, men bruket bedömdes som sedvanemässigt.
- Områdena där renskötseln inte pågått lika länge ska ställas i proportion till de berörda samebyarnas totala yta. Töre socken uppgår till 923,5 kvadratkilometer, från vilket området Tjäruträsk ska räknas bort.²¹¹ Småorten Lantjärv uppgick år 1990 till 19 hektar, vilket är 0.19 kvadratkilometer.²¹² Dessa uppgifter ska jämföras med Kalix sameby som omfattar 2 605 kvadratkilometer.²¹³ Det är svårt att bedöma storleken på området från Kalix älv fram till tätorten Korpilombolo eftersom

²¹¹ Webb sidan Socknar.se <https://socknar.se/landskap/norrbottnen> besökt den 25 april 2025.

²¹² SCB Småorter 1990, Befolkningskoncentrationer i glesbygd, tryckt år 1995 s. 57 och 101. Landarealen som räknas till en ort kan variera över tid.

²¹³ Sametingets webbsida <https://www.sametinget.se/kalix> besökt den 3 april 2024.

det inte finns mer detaljerade uppgifter som kan ge ledning i frågan. Områdets storlek kan däremot uppskattas. Sträckan mellan Kalix älv och Korpilombolo tätort är ungefär 11 kilometer fågelvägen. Om man antar att området som befolkningen i Korpilombolo avsåg hade formen av en fyrkant rör det sig alltså om ungefär 121 kvadratkilometer. Det ska jämföras med Tärendö, Korju och Pirttijärvi samebyar som var och en uppgår till 2 011, 2 370 och 1 012 kvadratkilometer.²¹⁴

Det är sammanfattningsvis en rimlig slutsats att renskötseln pågått tillräckligt länge för att en sedvanerätt ska ha kunnat etableras i den absolut största delen av koncessionsområdet innan 1886 års renbeteslag infördes med dess tidigare beskrivna förbudsverkan. I vissa mindre delar av koncessionsområdet verkar det som att renskötseln har börjat först under 1860-talet eller senare. Det har framkommit olika uppgifter om renskötselns historik i dessa områden vilka vid behov skulle kunna utredas vidare. Den rättsliga bedömningen för dessa områden beskrivs närmare i avsnitt 4.11.5.

4.11.2 Bruket ska ha varit väl etablerat och godtaget

Av 1882 års lappkommittés betänkande framgår att ungefär 200 samer, liksom ett fåtal hemmansägare, höll över 15 000 renar nedanför lappmarksgränsen i Norrbottens län vid den tiden. Det finns uppgifter om renar i Pajala, Tärendö, Korpilombolo, Övertorneå, Överkalix, Karl Gustaf, Nedertorneå, Nederkalix, Råneå och Överluleå. Uppgifterna om Pajala och Tärendö gäller församlingarna, där alltså Muonionalusta och Junosuando kan tänkas ha ingått. Renarna tillhörde främst samerna själva och fördes då på bete både inom lappmarken och inom kustlandet. Det fanns även samer i koncessionsområdet som skötte renar som tillhörde bönder. Sådana renar betade sällan eller aldrig inom lappmarkerna.

Som nämnts i avsnitt 4.11.1 hade inflyttningen av samer och därmed antalet renar ökat under åren närmast år 1882. Det går således att sluta sig till att bruket var väl etablerat i väsentliga delar av koncessionsområdet när 1886 års renbeteslag infördes. Att det

²¹⁴ Sametingets webbsidor <https://www.sametinget.se/tarendo>, <https://sametinget.se/korju> och <https://sametinget.se/pirttijarvi> besökta den 26 april 2024.

saknas uppgifter om antalet renar i Hietaniemi ändrar inte den bedömningen. Renskötseln sträcker sig tidsmässigt långt tillbaka i Hietaniemi och det går inte att utesluta att renar från närliggande områden betade där under någon del av året.

Frågan är då om bruket också varit godtaget. Renar som tillhörde bönder fanns tidigt i områden som ingår i samtliga av dagens koncessionssamebyar. I Pajala, Tärendö, Övertorneå, Nedertorneå, Karl Gustaf och Nederkalix ägdes renarna år 1882 i huvudsak av bönder och sköttes av samer. År 1895 gällde samma ordning även i Muonionalusta, Korpilombolo och Överkalix. Detta tyder på en tolerans från bönderna. En sådan tolerans kan förstås mot bakgrund av att de bönder som hade skötesrenar var intressenter i renskötseln. Bruket bestod trots att staten försökte hindra renskötsel nedanför lappmarksgränsen genom att förbjuda den. År 1919 hade renägarna i Muonionalusta, Pajala (Sattajärvi), Tärendö och Övertorneå (Korju) bildat föreningar i vilka socknens renskötsel organiserades. Det hade även funnits en renförening i Korpilombolo men den hade upplösts några år tidigare. Runt år 1919 var det i regel så att renarna nedanför lappmarksgränsen sköttes av samer, vilka i vissa fall anställdes av renägarföreningarna. I ett fåtal fall, såsom i Överkalix och Nederkalix socknar, förekom också att renskötseln utövades av personer som lappkommittén inte betraktade som ”lappar” eller samer.

Men det finns också uppgifter från år 1882 om att ”röster hade börjat höjas” mot att renar hölls året om på mark som nästan uteslutande tillhörde enskilda utan att renägarna betalade någon avgift för betet. Det gällde särskilt i Nederkalix, Nedertorneå och Karl Gustafs socknar. Det finns också uppgifter om ansträngda relationer mellan samer och bofasta i Muonionalusta och Pajala. Vad gäller Tärendö står det i 1882 års betänkande att det där inte framkom några uppgifter om klagomål på att skogsrenarna orsakade någon skada på växande grödor. Det framgår inte hur relationerna mellan renägare och icke-renägare såg ut i Korpilombolo och Överkalix, även om ordningen där de bofasta lämnade sina renar i vård hos samer tyder på en tolerans.

Av utlåtandet från riksdagens särskilda utskott från år 1886 framgår också att det förekom missämja mellan de bofasta och skogssamerna i Norrbottens län eftersom renarna under sommaren trampade ner jordbrukarnas utängsslätter. Detta förhållande hade i

synnerhet börjat ”överklagas” i kustlandssocknarna, där bosatta skogssamer året om höll sina renar på mark som nästan uteslutande tillhörde enskilda. Av utlåtandet framgår också att det uppstod ”tvistigheter” när hö från utängar i de nordligaste kustlandssocknarna undantagsvis inte plockades hem på vintern innan samerna kom dit med sina renar. I det fallet verkar det alltså röra sig om fjällsamer som endast betade sina renar vintertid i området.

Som framgått i avsnitt 4.11.1 förekom renskötseln sedan slutet av 1700-talet i stora delar av det nuvarande koncessionsområdet. Renskötseln hade alltså hunnit etableras och pågå under en längre tid innan det år 1882 och år 1886 framkom att spänningarna i förhållande till jordbruket började få konsekvenser. Sammanfattningsvis har bruket varit godtaget under lång tid i väsentliga delar av koncessionsområdet när 1886 års renbeteslag infördes.

I de mindre delar av koncessionsområdet där renskötseln synes ha börjat först under 1860-talet eller senare kan det som nämnts ifrågasättas om det uppstått en sedvanerätt till bete hela året. Av hur länsstyrelsen inom koncessionssystemet har definierat koncessionsområdena och anpassat föreskrifterna om marknyttjandet framgår också att bruket av marker söder om den före detta järnvägen mellan Boden och Karungi godtogs endast vintertid (jämför avsnitt 2.7, 2.8, 4.2.7 och 4.2.8).

4.11.3 Betet måste i någon mån ha varit återkommande

Lappkommittéernas utredningar visar att renantalet nedanför lappmarksgränsen i Norrbottens län har varierat genom åren. År 1882 fanns det åtminstone 15 350 renar. Som nämnts i avsnitt 4.3 antogs det att siffrorna, åtminstone för vissa trakter, i verkligheten var högre än vad som uppgetts.

Av 1882 års lappkommittés betänkande framgår att de flesta av renarna fanns i socknarna norr- och västerut, det vill säga i områdena längs med lappmarksgränsen, medan renarna var färre i socknarna längs med kusten och nationsgränsen mot Finland. Uppgifterna om renantalets fördelning över de olika socknarna visar att renar år 1882 fanns i Pajala, Tärendö, Korpilombolo, Överkalix, Nederkalix,

Övertorneå, Karl Gustaf och Nedertorneå – vilket alltså täcker samtliga av dagens koncessionssamebyar.

Uppgifterna om antalet renar i Pajala och Tärendö gäller församlingarna, där alltså Muonionalusta och Junosuando kan tänkas ha ingått. I Pajala fanns två skogssamiska familjer som förde sina renar på bete i Enontekis socken. Annars tillhörde renarna i Pajala, liksom i Tärendö, huvudsakligen de bofasta. Även dessa renar sköttes av samer och betade både ovanför och nedanför lappmarksgränsen. I Korpilombolo och Överkalix tillhörde renarna huvudsakligen bofasta skogssamer som också hade nybyggen/skötte jordbruk. Renarna i Överkalix betade både ovanför och nedanför lappmarksgränsen. I Råneå och Överluleå socknar, vilket alltså ligger väster om Töre socken som tillhör dagens koncessionsområde, fanns också bofasta skogssamer som hade några tusen renar. I Övertorneå, Karl Gustaf, Nedertorneå och Nederkalix tillhörde renarna i princip uteslutande hemmansägare, men sköttes av samer. Det fanns även ett fåtal hemmansägare där som lät sina renar beta på annans mark. Att det saknas uppgifter om Hietaniemi som ligger i nordöstra delen av Liehittäjä sameby innebär inte att det saknats renar där. Det har i vart fall funnits några hundra renar i Övertorneå och Karl Gustaf som ligger på varsin sida av Hietaniemi.

På grund av att renarna flyttar mellan olika områden för att söka bete måste renskötselområdet vara vidsträckt och betet bedrivs så att det ibland görs uppehåll i betet på vissa platser. Detta är ett särdrag i renskötseln som rimligen måste beaktas när till exempel en fråga om sedvanerätt ska bedömas. Betestillgången varierar från år till år till följd av växlande väderleksförhållanden. Det är inte säkert att ett område som använts under en viss period går att använda för bete under samma period året därpå. Det tar även lång tid innan laven vuxit upp igen när ett område är avbetat. Renskötselområdet kan alltså inte begränsas till de områden där renar har iakttagits varje år.²¹⁵

Sammanfattningsvis kan man sluta sig till att det fanns renar i princip i hela det nuvarande koncessionsområdet år 1882. Marken utnyttjades för renbete på ett sätt som med hänsyn till renskötseln särdrag får anses vara återkommande. Denna bedömning gäller samtliga dagens koncessionsamebyar. Att det saknas uppgifter för Hietaniemi påverkar inte bedömningen sammantaget, eftersom

²¹⁵ NJA 2011 s. 109 p. 56.

området har varit omgivet av andra socknar där förekomsten av ren har påvisats. Slutsatsen är alltså att marken i samtliga av dagens koncessionssamebyar i rättslig mening brukades återkommande för renbete under tiden fram till år 1882.

4.11.4 Besittningen ska ha varit "okvald och ohindrad"

Som redovisats i avsnitt 4.11.2 finns det uppgifter från år 1882 och 1886 som visar på spända relationer mellan samer och markägare i Muonionalusta och Pajala och begynnande protester från bönder i Nederkalix, Nedertorneå och Karl Gustafs socknar. För Täreändö framkommer att det inte har framförts några klagomål. Det saknas uppgifter om situationen i Korpilombolo, Övertorneå, Hietaniemi och Överkalix. Frågan är om de protester som förekommit har varit av sådan art att de hindrade upparbetandet av en sedvanerätt. Att de inte kunnat bryta en redan upparbetad sedvanerätt bör vara okontroversiellt.

En omständighet som kan ha påverkat trycket på betesmarkerna och därmed frekvensen av störningar är att den ryska regeringen år 1852 förbjöd den förut tillåtna gränsöverskridande renskötelsen för såväl finska som norska renskötare över gränsen mellan Finland och Norge. Detta orsakade en brist på betesmarker på den finska sidan och en ökad inflyttning av samer från Finland och Norge till Sverige, vilket i sin tur gjorde att vinterflyttningarna utsträcktes i avstånd.²¹⁶

Tillgängligt material från den här tiden ger inte svar på om uppgifterna från år 1882 och år 1886 ska uppfattas som ett vittnesbörd om att det förekom processer om renbete i domstol, eller om det rörde sig om mer allmänna klagomål och meningsskiljaktigheter mellan enskilda. Det framgår inte heller om sådana eventuella tydliga och välgrundade invändningar förekommit längre tillbaka i tiden. Tvärtom framstår det som att det var vid denna tidpunkt som protestyttringarna började, det vill säga efter att renskötelsen i stora delar av det nuvarande koncessionsområdet hunnit etableras och pågå under en längre tid i enlighet med vad som konstaterats i avsnitt 4.11.1. Eftersom det inte har framkommit att det skulle ha funnits tvister om renbetet i domstol får bruket av marken för renbete därmed anses i rättslig mening ha varit okvalt

²¹⁶ Jämför Särskilda Utskottets Utlåtande N:o 1, den 2 april 1886, s. 5.

och ohindrat fram till år 1886 när renskötseln nedanför lappmarksgränsen i Norrbottens län förbjöds genom den första renbeteslagen.

Att protester bör ha varit tydliga och välgrundade för att beaktas vid en prövning om en sedvanerätt ska ha uppstått, framgår av Nordmalingdomen och Girjasdomen.²¹⁷ En talan i domstol är utan tvekan en tydlig protest från karendens sida. Samtidigt bör man vara försiktig med att dra långtgående slutsatser enbart av att uppgifter om tvister saknas.²¹⁸

4.11.5 Slutsats i fråga om en existerande sedvana

Underlaget visar sammantaget att det i stora delar av koncessionsområdet före år 1886 har bedrivits renbete grundat på sedvana.

Bedömningen om sedvana gäller hela Muonio, Sattajärvi, Ängeså och Lihittjäja samebyar, i princip hela Tarendö, Korju och Pirttijärvi samebyar och delar av Kalix sameby där det är övervägande sannolikt att bruket började senast i slutet av 1700-talet. I en mindre del av Tarendö, Korju och Pirttijärvi samebyar och delar av Kalix sameby synes renskötseln dock ha börjat på 1860-talet eller senare enligt vad som beskrivs i avsnitt 4.11.1. Dessa områden utgörs av en del av Korpilombolo socken (mellan Kalix älv och Korpilombolo tätort), området Lantjärv i Nederkalix socken samt större delen av Töre socken. Det bör noteras att koncessionssamebyarna i dessa områden menar att renskötseln har bedrivits även före 1860-talet, men har framfört att de saknar tid och resurser för att lägga fram utredning om detta i dagsläget. Utredningen kan komma att kompletteras i detta avseende längre fram.

I områden där renskötseln påbörjades så sent som år 1860 kan en rättsligt relevant sedvana inte ha hunnit etableras innan förbudet mot renskötsel under hela året infördes för koncessionsområdet år 1886. En sedvanerätt kan rimligtvis inte etableras för ett bruk som

²¹⁷ NJA 2020 s. 3, p. 152 och NJA 2011 s. 109 p. 13.

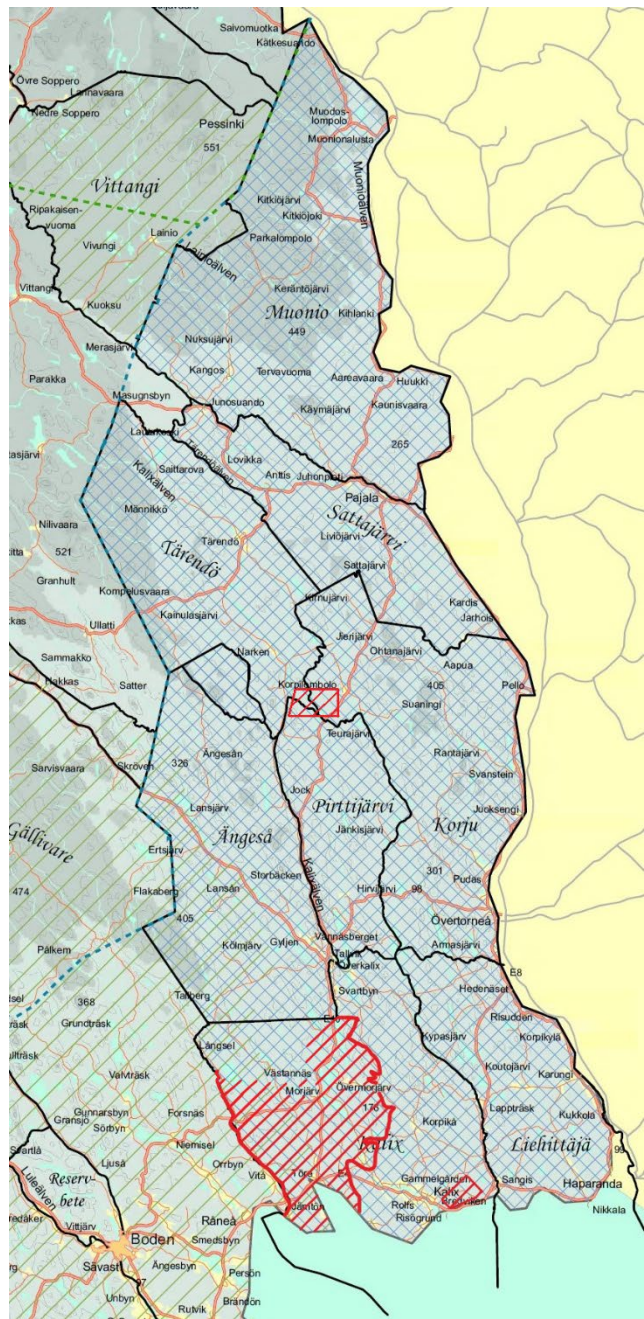
²¹⁸ Jämför Nordmalingdomen, NJA 2011 s. 109, där fastighetsägarna hade anfört att förhållandet att det inte fanns uppgifter om tvister om renskötsel visade att ingen renskötsel förekom. Domstolen uttalade då att det är vanskligt att dra slutsatser av att uppgifter saknas (slutsatser e silentio, samt att en möjlig förklaring till avsaknaden av tvister kunde vara att fastighetsägarna var medvetna om att det förelåg en sedvanerätt och därför godtog renskötseln.

är olagligt. Att renskötsel år 1928 åter blev tillåtet efter tillstånd kan inte heller gärna åberopas till stöd för ett påstående om ett tillståndsoberoende bruk. En annan sak är dock om ett förbud som lokalt inte efterlevdes ensamt kan bryta en redan etablerad sedvanerätt.

De områden där åretruntrenskötseln får antas ha påbörjats senare än på övriga platser är ungefärligt markerade på följande kartbild.

Sekretariatsunderlag

Figur 4.1 Områden där åretruntbete påbörjats senare
 Markeringarna är en ungefärlig uppskattning.

Kartan är från Sametinget. Färgmarkeringarna i rött är gjorda av sekretariatet.

Mot bakgrund av att sedvanan i den absolut största delen av koncessionsområdet har pågått under en längre tid, varit väl etablerad och godtagen, att markerna har använts återkommande och det inte har gjorts tydliga och välgrundade invändningar under den tid som rätten höll på att upparbetas bedöms åretruntbete i de delarna av koncessionsområdet vara sedvanerättsligt grundat (det vill säga all mark i området förutom de jämförelsevis mindre områden som nyss har nämnts).

Underlaget som bedömningarna grundas på är framför allt de undersökningar som har gjorts av Gränsdragningskommissionen och av tidigare lappkommittéer, se avsnitt 4.3, 4.5–4.7 och 4.10. I sammanhanget kan noteras att Högsta domstolen i Nordmalingdomen kommenterar lappkommittéernas utredningar. Högsta domstolen bedömde att 1882 års lappkommitté hade en kvalificerad sammansättning, varför slutsatserna fick antas vara väl underbyggda. Detsamma gällde 1895 års lappkommitté. Domstolen bedömde att utredningsarbetet, som bland annat innebar att lappkommittén hade rest till berörda socknar och pratat med lokalbefolkningen, var tillförlitligt. 1919 års lappkommitté höll under år 1920 ”förhör” med såväl samer som bofasta och slutsatserna sammanfattades i SOU 1923:51. Högsta domstolen bedömde att undersökningarna genomfördes på ett kompetent och tillförlitligt sätt. Det lagstiftningsarbete som föregick 1886 och 1898 års renbeteslagar bedömdes av Högsta domstolen utgöra ett starkt stöd för att det fanns en sedvanerätt till vinterbete i Nordmaling före år 1886, vilket också bekräftades av det fortsatta utredningsarbetet under 1900-talets första årtionden. Utredningarnas slutsatser bedömdes bygga på ett gediget underlag och tillmättes därför stor betydelse i Nordmalingmålet. Sekretariatet har inte funnit skäl att göra någon annan bedömning av utredningarnas betydelse.

Det bör i detta sammanhang noteras att de utredningar som innehåller uppgifter om bruket av mark i koncessionsområdet använder begrepp som att renbete i området har skett ”av ålder”, ”av gammal sedvana”, ”grundat i sedvanerätt” eller liknande, och att begreppen har en juridisk innebörd.

4.11.6 Frågan om en etablerad sedvanerätt har upphört

Nästa fråga är om den upparbetade sedvanerätten har upphört. För att redan etablerade rättigheter ska upphöra att gälla krävs antingen att rättighetsinnehavaren efterger sin rätt eller att rättigheten utsläcks genom lagstiftning eller expropriation. Såväl ett eftergivande som ett utsläckande måste vara tydligt och definitivt.²¹⁹

Som framgår i avsnitt 4.3 och 4.5–4.7 har renantalet varierat. År 1882 fanns åtminstone 15 000 renar i det nuvarande koncessionsområdet, fördelat över samtliga av dagens koncessionssamebyar. Siffran ökade till ungefär 19 000 år 1895. Sedan minskade renantalet till 7 000 år 1921. Vid den tidpunkten hölls renar året om i Muonionalusta, Pajala, Junosuando, Tärendö, Korpilombolo, Övertorneå, Hietaniemi, Överkalix och Nederkalix. Däremot hade renskötseln fortsatt endast vintertid i Karl Gustaf och Nedertorneå socknar. Det har inte kunnat klarläggas om det förekom några renar över huvud taget i Töre socken år 1921, eller om det endast var grupper av renar i varierande storlek som betade där från angränsande församlingar. Redan år 1927 hade renantalet återigen ökat väsentligt i Muonionalusta, Pajala, Tärendö, Övertorneå och Hietaniemi. Det saknas dock uppgifter om övriga socknar som tidigare undersökts. År 1968 var renantalet tillbaka på 1882 års nivåer, för att sedan halveras till år 1974. Därefter ökade antalet återigen till 1882 års nivåer på 1980-talet.

Ett varierande renantal innebär dock inte att markerna har övergetts eller att rättighetshavarna skulle ha eftergett renbetesmarkerna. Det finns ingenting i utredningen som tyder på att rättighetsinnehavarna tydligt och definitivt skulle ha eftergett renbetesrätten i något område. Tvärtom visar utredningen att en allt större andel av det totala antalet renar under 1900-talet var skötesrenar, vilket med 1928 års regler (när renskötseln i området legaliserades och ett maxantal för skötesrenar infördes) innebär att det går att dra slutsatsen att allt fler hushåll valde att äga ren. Att renskötseln i Karl Gustaf och Nedertorneå socknar efter förra sekelskiftet endast pågick vintertid kan i sig inte anses innebära att renbetesrätten skulle ha utsläckts genom passivitet.

För att en samebys renbetesrätt ska upphöra måste det under alla omständigheter vara klarlagt att samebyn har avsett att avstå från sin

²¹⁹ NJA 2020 s. 3, p. 215.

renbetesrätt. Att omständigheter utanför en samebys kontroll hindrar samebyn från att använda ett visst område för renbete kan inte utan vidare anses innebära att samebyn har avstått från sin rätt till renbete på det området.²²⁰ Som redovisats i avsnitt 4.11.3 är det dessutom naturligt att det växlar när olika områden används för renbete och att det ibland krävs ett uppehåll i ett visst område under en period.

Frågan är då om en sedvanerättsligt grundad rättighet har utsläckts genom lagstiftning eller expropriation. För att en redan upparbetad rättighet ska upphöra genom lag krävs det att åtgärden innebär ett tydligt och definitivt anspråkstagande av rättigheten.²²¹

Som framgått av avsnitt 3.1 är det visserligen tydligt uttryckt i 1 § 1886 års renbeteslag att renskötsel på privat mark nedanför lappmarksgränsen i Norrbottens län som genom avvitrningen förklarats tjänlig för odling inte längre var tillåten annat än på vintern. Redan vid den tiden får emellertid det egendomsskydd som gällde enligt 1809 års grundlag anses ha omfattat också en sedvanerättsligt grundad rätt till renbete.²²² Även om egendomsskyddet inte såg likadant ut som det gör i dag så innebär denna omständighet att renbetesrätten som upparbetats fram till år 1886 var en civilrättslig rättighet.

16 § i 1809 års grundlag var formulerad på följande sätt.

Konungen bör rätt och sanning styrka och befordra, vrångvisa och orätt hindra och förbjuda, ingen fördärva eller fördärva låta, till liv, ära, personlig frihet och välfärd, utan han lagligen förvunnen och dömd är, och ingen avhända eller avhända låta något gods, löst eller fast, utan rannsaking och dom, i den ordning, Sveriges lag och laga stadgar föreskriva; ingens fred i dess hus störa eller störa låta; ingen från ort till annan förvisa; ingens samvete tvinga eller tvinga låta, utan skydda var och en vid en fri utövning av sin religion, så vitt han därigenom icke störer samhällets lugn eller allmän förargelse åstadkommer. Konungen låte en var bliva dömd av den domstol, varunder han rätteligen hörer och lyder.

Ett skydd för civilrättsliga markrättigheter fanns alltså när 1886 års lag infördes, även om det nutida egendomsskyddet är betydligt mer utbyggt. En lag som innebar att en civilrättslig rätt utsläcktes utan

²²⁰ NJA 2011 s. 109 p. 14.

²²¹ NJA 2020 s. 3, p. 217.

²²² 16 § 1809 års regeringsform, jämför NJA 1981 s. 237 och 243.

att rättighetshavaren fick ersättning för det kan ha inneburit en påtalbar otillåten inskränkning i rättigheten.

Stöd för den uppfattningen finns i Skattefjällsdomen. En väsentlig fråga i det målet var om 1886 års lag kunde ha inneburit en – utifrån dåtidens grundlagsskydd – grundlagsstridig inskränkning i civilrättsligt grundade rättigheter. Sameparterna gjorde gällande att 1886 års lag om ett utsläckande av enskilda personers inrymningsrättigheter, tillsammans med lagens bestämmelse om ett förbud mot upplåtelser av jakt och fiske innebar en otillåten ändring av rättsläget eftersom de stod i strid med 1809 års regeringsform. Högsta domstolen anmärkte att samernas bruksrätt bör ha åtnjutit det allmänna skydd som följde av 16 § i 1809 års regeringsform. Högsta domstolen uttalade också att 1886 års lag särskilt i ett avseende innebar väsentliga ändringar i förhållande till det tidigare rättsläget. Det gällde regleringen av indelningen i lappbyar med dess inslag av ingripande tvångsbestämmelser. Enligt dessa regler kom den ensamrätt som följde av inrymningsbesluten att upphöra, och ersättas av en lagstadgad rätt att för enskilda som medlemmar i lappbyar utöva i huvudsak samma befogenheter som förut. När det gällde lagens bestämmelse om ett upplåtelseförbud för jakt och fiske bedömde Högsta domstolen att rättsläget i fråga om rätten att upplåta jakt och fiske på skattefjällen var delvis oklart före lagens tillkomst. 1886 års lag bedömdes därför inte ha inneburit något grundlagsstridigt övergrepp mot samerna på skattefjällen.²²³

Utgången blev alltså att rennäringslagens regler inte var grundlagsstridiga eftersom de kodifierade vad som redan gällde och inte innebar någon större skillnad i sak. I fråga om den sedvanerätt i koncessionsområdet som gjordes olovlig kan man dock argumentera för att en domstol skulle komma till motsatt resultat – 1886 års lag kodifierade inte vad som gällde i fråga om renskötseln i området.

För att utsläcka en civilrättslig rättighet måste lagstiftaren, enligt sekretariatets bedömning, åtminstone ha redovisat att det var det som avsågs hända genom lagstiftningen, exempelvis genom expropriation eller motsvarande regler om ersättning till rättighetshavarna.²²⁴ Som framgått i avsnitt 4.4 byggde 1886 års renbeteslag på uppfattningen att en befintlig sedvana skulle respekteras. I lagstiftningsarbetet utgick man från att vinterbetet i

²²³ NJA 1981 s. 1, s. 237, 243 och 244.

²²⁴ Jämför NJA 1981 s. 1, s. 248.

koncessionsområdet var sedvanerättsligt grundat, men uttalade sig inte om renbetet som förekom året runt nedanför lappmarksgränsen i Norrbottens län var grundad i sedvanerätt. Mot den bakgrunden framstår 1886 års renbeteslag inte som ett sådant tydligt och definitivt utsläckande eller ianspråktagande av en redan upparbetad rätt till renbete som krävs för att rättigheten ska ha upphört – alternativt som ett grundlagsstridigt ingrepp i den rätten. En lag som utsläcker en upparbetad sedvanerätt utan någon form av ersättning eller exproprierande förfarande kan åsidosättas som i strid med överordnad rätt.

En annan omständighet av vikt för bedömningen är att begränsningen i 1886 års lag av det tillåtna området för renskötsel året runt inte hade någon effekt i det som senare blev koncessionsområdet. En sedvanerätt bör inte kunna brytas genom en lag som inte tillämpas. I rättsfallet NJA 1928 s. 510 som handlade om byggningsbalkens (dåvarande plan- och bygglagens) regler om var på en tomt hus fick uppföras anförde en fastighetsägare att en av lagens bestämmelser på grund av sedvanerätt inte tillämpades i övre Dalarna. Högsta domstolen underlät att tillämpa lagregeln, bland annat mot bakgrund av att den i stor omfattning inte hade iakttagits på orten. Den lokala sedvanan tillmättes alltså betydelse för att åsidosätta lagstadgandet.

Att rättsregler inte efterlevs av de rättssubjekt som de är avsedda att träffa, och att reglerna inte genomdrivs av staten eller tillämpas av domstolarna, kan bero på att lagen redan från början var dysfunktionell utan att detta kommit att avhjälpas av lagstiftaren. Ett avhjälpande, då i form av ett tillståndskrav, skedde först år 1928, och då just på grund av den lokala sedvanan.

Det finns därför skäl till antagandet att den upparbetade sedvanerätten fortlevde i området även efter 1886 års renbeteslag. Skälen för en motsatt bedömning förefaller vara svagare.

Sekretariatets bedömning att 1886 års lag inte innebar något utsläckande av en upparbetad sedvanerätt delas av vissa experter i expertgruppen, men det finns också experter som har framfört motsatt uppfattning, det vill säga att lagen utsläkte en eventuellt sedvanegrundad rätt. De grundar sin bedömning på att det dåvarande skyddet för egendom inte var lika starkt eller utbyggt som dagens egendomsskydd är. Staten och myndigheter tycks tidigare ha styrt över andras rättigheter utan nämnvärt hänsynstagande – om detta

vittnar Norrmalsregleringen och det med den sammanhängande avgörandet Sporrong-Lönnroth-målet, det fria handredskapsfisket, fördelningen av renbetesmarker enligt renbeteskonventionerna med Norge och inte minst fjälljaksreformen, även om det i några av dessa fall blev fråga om en viss ersättning till de drabbade.

På grund av detta antagande om ett mindre utvecklat rättighetsskydd skulle alltså en sedvanerätt till renbete i området ha upphört (annat än vintertid) genom 1886 års lag.

Experter som anser att 1886 års lag ensamt varit tillräcklig för att bryta en sedvänja lyfter också betydelsen av att sedvanerätten anses vara en enbart utfyllande rättsskälla. Sedvanerätten ska alltså inte tillämpas när det finns författningsbestämmelser som explicit reglerar koncessionsrenskötsel. Om inte det förbud mot renskötsel i koncessionsområdet som infördes i 1886 års lag – tillsammans med de skärpa exekutionsbestämmelser som infördes år 1917 – inte skulle vara ett tillräckligt tydligt och definitivt utsläckande av rättigheter är det svårt, menar dessa experter, att se hur en lagstiftning skulle se ut för att vara tydlig och definitiv. Den rättsliga bedömningen bör därför enligt dessa experter vara att 1886 års lag innebar ett definitivt förbud. Förbudet efterlevdes inte, varför renskötsel i området senare tilläts under förutsättningen att den föregicks av en myndighets beslut om koncession.

Den juridiska prövningen av vad 1886 års lag innebar är alltså ingen enkel fråga. Sekretariatet vill dock såvitt avser de enskilda exempel som lyfts fram lämna följande beskrivningar och kommentarer.

Norrmalsregleringen och det med den sammanhängande Sporrong-Lönnroth-avgörandet är ett exempel på när svensk lag och rättstillämpning har underkänts av Europadomstolen för att inte vara förenlig med rätten till egendomsskydd.²²⁵

1985 års reform om det fria handredskapsfisket har diskuterats tidigare i utredningen. Reformen innebar att det blev tillåtet för enskilda att fiska med handredskap på andras mark längs kusterna och i Sveriges fem största sjöar, det vill säga ett visst ingrepp i de berörda fastighetsägarnas fiskerätt. Reformen innebar dock inte att fastighetsägarnas fiskerätt togs ifrån dem, eller att fiskerätt fick upplåtas av någon annan än fastighetsägarna. Den kan ses som att ett slags allemansrätt till enklare fiske infördes på de berörda

²²⁵ Sporrong & Lönnroth v Sverige, mål nr. 7151/75 och 7152/75.

fastigheterna, motiverat av angelägna allmänna intressen. Det ansågs på den tiden inte vara fråga om ett expropriation ingrepp, men sedan dess har grundlagsskyddet för egendom byggts ut med ett skydd mot rådhetsinskränkningar beträffande fast egendom, vilket infördes år 1994.²²⁶

1993 års småviltsjaktreform kan inte vara förenlig med samebyarnas egendomsskydd i de fall där samebyarna har ensamrätt i förhållande till staten till jakt och fiske. Det är tveksamt och mycket omdebatterat om den kan vara förenlig med övriga samebyars rätt till skydd för sin egendom.

Äldre konventioner som har reglerat gränsöverskridande renskötsel har ifrågasatts grundat i just möjliga kränkningar av egendomsskyddet. Frågan har inte prövats i domstol.

De anförda exemplen på när Sverige har eller kan ha åsidosatt egendomsskyddet visar inte att sådana åsidosättanden har godtagits i rättstillämpningen. Exempelen ger därför inte stöd för att en kränkning av egendomsskyddet i 1886 års lag skulle anses godtagbar. Betydelsen av domstolarnas syn på ett lokalt sedvanerättsligt bruk i NJA 1928 s. 510 bör också vägas in, även om rättsfallet skulle kunna tolkas restriktivt.

4.11.7 Sammanfattning

Sammanfattningsvis visar utredningen att en sedvanerätt till renbetes har upparbetats i väsentliga delar av vad som i dag utgör koncessionsområdet. Den sedvanerätt som upparbetats har sedan enligt sekretariatets bedömning fortlevt – den har inte upphört genom eftergivande, passivitet, lagstiftning eller expropriation. Det ska i sammanhanget klargöras att en sedvanerätt inte kan utsläckas av någon annans invändning när den väl har upparbetats.²²⁷ En annan bedömning som gjorts av vissa experter i expertgruppen är dock att 1886 års lag innebar ett utsläckande av den sedvanerätt som kan ha funnits i koncessionsområdet. Här finns alltså två skilda juridiska bedömningar i fråga om 1886 års lag, som kan behöva utvecklas ytterligare. Det tolkningsläge som finns får betydelse för hur

²²⁶ Jermsten, Henrik, kommentaren till 2 kap. 15 § regeringsformen, Karnov, Juno elektronisk version.

²²⁷ NJA 2011 s. 109 p. 13.

kommittén väljer att se på möjliga vägar framåt – se mer om dem i kapitel 8.

Bedömningen är att sedvanerätten omfattar samtliga samebyar i koncessionsområdet bortsett från vissa områden (se avsnitt 4.11.5). Rättigheten får anses tillkomma de associationer som koncessionssamebyarna utgör, det vill säga inte enskilda individer i associationerna.

Det ska understrykas att slutsatsen om en sedvanerätt enbart gäller rätten till renbete. Av utredningen framgår inget om att några jakt- eller fiskerättigheter skulle ha upparbetats i koncessionsområdet, eller att jakt och fiske skulle ha varit en del av sedvanan i koncessionsområdet. Ett skäl till det kan vara att de historiska utredningarna framför allt har undersökt frågor om renbete. Sekretariatet har uppfattat att ingen av samebyarna i koncessionsområdet heller har gjort anspråk på jakt- och fiskerättigheter eller andra rättigheter som ingår i renskötselrätten.²²⁸

²²⁸ Inte heller Muonio sameby såvitt sekretariatet har förstått.

5 Förslag från tidigare utredningar

Det här avsnittet behandlar utredningar som rör koncessionssystemet generellt. Utredningar som behandlar Muonio sameby särskilt redogörs i stället för i PM 43.

5.1 En ny rennäringspolitik - öppna samebyar och samverkan med andra markanvändare (SOU 2001:101)

Regeringen beslutade år 1997 att tillsätta en kommitté med uppgift att lämna förslag till en ny rennäringspolitik samt göra en översyn av stödet till rennäringen och samisk kultur, rennäringsadministrationen och rennäringslagstiftningen, med mera. Rennäringspolitiska kommittén överlämnade sitt betänkande *En ny rennäringspolitik – öppna samebyar och samverkan med andra markanvändare* (SOU 2001:101) år 2001.²²⁹

I betänkandet gjordes ett antal överväganden kring koncessionsrenskötseln som utmynnade i vissa förslag, vilka redogörs för i det följande.

- Koncessionsrenskötseln bör finnas kvar på grund av sin kulturella betydelse och för att den bidrar till sysselsättningen i området.
- Liksom tidigare bör det vara Länsstyrelsen i Norrbottens län som har ansvar för att fatta beslut om koncession samt utöva tillsyn över att villkoren följs.

²²⁹ SOU 2001:101 En ny rennäringspolitik - öppna samebyar och samverkan med andra markanvändare, missiv. Jämför dir. 1997:102 En ny rennäringspolitik samt en översyn av stödet till rennäringen och samisk kultur, rennäringsadministrationen och rennäringslagstiftningen, m.m.

- Koncessionsrenskötseln ska inte längre vara hänvisad till att bedrivas i form av sameby. Det är en konsekvens av utredningens förslag till nya regler för samebyarna. Förhållandet mellan skötesrenägarna och koncessionshavaren bör i stället regleras genom villkor i koncessionen.
- Möjligheten att ha skötesrenar bör utvidgas på så sätt att bostadskravet omfattar hela Norrbottens län. Detta mot bakgrund av att renskötseln upplevs som ett starkt band till hembygden för den som varit tvungen att flytta till tätorter utanför koncessionsområdet för att få arbete.
- Koncession bör även i fortsättningen beviljas enskilda samer. Detta eftersom någonting annat ansågs vara en avvikelse från det historiska synsättet att rätten att bedriva renskötsel är en exklusiv samisk rättighet.
- Inget förslag lämnades avseende längden på koncessionerna, som var högst tio år. Däremot uttalade kommittén att kortare koncessionstider än fem år bör förekomma endast i undantagsfall eftersom långa koncessionstider ger koncessionshavarna större ekonomisk trygghet och bättre möjligheter att planera sin verksamhet.
- Länsstyrelsen bör få en möjlighet att om det föreligger särskilda skäl medge undantag från regeln att det får finnas högst trettio skötesrenar per hushåll hos koncessionshavaren. Bakgrunden till detta förslag var en allmän intention om avreglering och att överlämna beslutsfattandet åt berörda parter, men även en förståelse för att balansen mellan koncessionshavare och skötesrenägare behövde bibehållas.
- Inget förslag lämnades avseende ett krav på koncessionshavaren att ta emot skötesrenar eftersom frågan var föremål för en pågående rättsprocess. Det hindrade inte kommittén från att uttala att ett sådant krav kunde anses rimligt mot bakgrund av att koncessionssystemet bygger på att markägarna deltar i renskötseln genom att vara skötesrenägare. Som nämnts i föregående avsnitt infördes en sådan bestämmelse genom 2006 års lagändringar.

- Länsstyrelsen bör kunna ingripa mot en före detta koncessionshavare som inte upphör med sin renskötsel genom att förelägga honom vid vite att minska sitt renantal eller besluta om tvångsslakt. Frågan aktualiserades sedan det uppmärksammats att renskötsel hade bedrivits olovligt. Eftersom koncessionsrenskötseln kräver tillstånd ansåg kommittén att det var rimligt att prövningsmyndigheten också ska kunna genomdriva sina beslut.
- Förslagen i Sametingets utredning om att Muonio sameby skulle göras om från koncessionssameby till en särskild form av skogssameby bör inte genomföras.²³⁰ Bakgrunden till Rennäringspolitiska kommitténs ställningstagande har belysts i PM 43 – *Muonio sameby* på s. 20 och 21.

Rennäringspolitiska kommittén utredde inte frågan om koncessionssamebyarna kan anses ha en sedvanerättsligt grundad rätt till renbete. Deras förslag bör ses mot den bakgrunden.

Betänkandet kom att remissbehandlas. Regeringen uttalade i proposition 2005/06:86 om ett ökat samiskt inflytande att man avsåg att återkomma till Rennäringspolitiska kommitténs förslag avseende koncessionsrenskötseln. Detta kom sedan att behandlas i promemorian *Vissa samepolitiska frågor*, Ds 2009:40.²³¹

5.2 Vissa samepolitiska frågor (Ds 2009:40)

Med utgångspunkt i Rennäringspolitiska kommitténs förslag i SOU 2001:101 tog Jordbruksdepartementet fram en promemoria med förslag till ändringar i rennäringslagstiftningen, vilka i fråga om koncessionsrenskötseln redovisas i det följande.

- Koncessionsrenskötsel ska alltjämt bedrivas i samebyform, varvid dock särskilda regler ska gälla om medlemskap i byn och om byns verksamhet. På detta sätt ville utredningen undvika att komplicera lagstiftningen och göra ett radikalt avsteg från det nuvarande systemet. Det bedömdes inte finnas skäl för en sådan särbehandling av koncessionsrenskötseln som hade föreslagits av

²³⁰ SOU 2001:101 s. 339–348.

²³¹ Ds 2009:40 *Vissa samepolitiska frågor* s. 43 och 44.

Rennäringspolitiska kommittén. Inte heller bedömdes det finnas några vägande skäl för att en koncessionssameby skulle kunna bedriva annan verksamhet än renskötsel, eftersom det bedömdes som främmande för den sortens sameby och dessutom skulle försvåra tillståndsprövningen. I stället bedömdes reglerna för övriga samebyar kunna fungera även för koncessionssamebyarna, om dessa ”tillämpades med omdöme”.

- Kravet på bosättning i koncessionsområdet bör ändras så att en koncessionshavare kan vara bosatt i Norrbottens län. I denna del ansågs Rennäringspolitiska kommitténs förslag som välmotiverade och överensstämde för övrigt med den ordning som ursprungligen gällde enligt rennäringslagen. Förslaget beskrevs som värdefullt för dem som av arbetsmarknadsskäl måste flytta till en annan del av länet för att kunna behålla den kontakt med hembygden som deltagande i renskötseln innebär.
- I övrigt ansåg utredningen att Rennäringspolitiska kommitténs förslag gällande koncessionsrenskötseln inte borde genomföras.²³²

Utredningens förslag remitterades. På grund av kritiken från remissinstanserna, som inte avsåg koncessionsrenskötseln utan andra delar av utredningen, meddelade regeringen att man inte avsåg att gå vidare med förslagen.²³³

5.3 Som om vi aldrig funnits – exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset (SOU 2023:68)

Regeringen beslutade den 19 mars 2020 att tillsätta en kommitté i form av en sannings- och försoningskommission för granskning av kränkningar och övergrepp mot tornedalingar, kväner och lantalaiset.

Uppdraget var att utreda den assimileringspolitik som bedrevs av svenska staten under 1800- och 1900-talen samt att verka för att minoritetens historiska erfarenheter synliggjordes. Sannings- och

²³² Ds 2009:40 s. 7, 82 och 85–87.

²³³ Sametingets webbsida <https://www.sametinget.se/12089> besökt den 4 april 2024.

försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset redovisade uppdraget i två betänkanden. Slutbetänkandet *Som om vi aldrig funnits – exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset* (SOU 2023:68) överlämnades till regeringen den 15 november 2023.

Slutbetänkandets åttonde kapitel handlar om minoritetens traditionella näringar. Utifrån intervjuer med personer som tillhör minoriteten, vars uppgifter kommissionen bedömer bekräftas av förarbetena till 1886 och 1928 års renbeteslagar, dras slutsatsen att tornedalingar, kväner och lantalaiset har en lång tradition av att bedriva renskötsel. Frågan om minoritetens rätt till renskötsel utreddes inte närmare eftersom det inte ingick i kommissionens uppdrag.

Kommissionen anser att den nuvarande regleringen av rennäringen missgynnar minoriteten. Här nämns särskilt etnicitetskravet, röstningsreglerna som innebär att skötesrenägare endast har en röst oavsett reninnehav medan koncessionshavaren har en röst per påbörjat tjugotal renar, bosättningskravet och begränsningen av antalet skötesrenar. Kommissionen bedömer att Renmarkskommitténs direktiv utgår från att renskötselrätten fortsatt ska vara en exklusiv samisk rättighet och att en översyn av minoritetens rätt till renskötsel således inte ingår i utredningen.

Mot den bakgrunden lämnas förslag om att regeringen i nära samråd med minoriteten bör tillsätta en utredning som på ett allsidigt sätt belyser minoritetens historiska tradition av att bedriva renskötsel och ser över nuvarande lagstiftning i syfte att skapa ett regelverk som inte missgynnar minoriteten.

Utöver detta har kommissionen lämnat följande förslag.

- Regeringen bör i nära samråd med minoriteten och andra berörda ta fram förslag till en utredning av frågan om hur avvittringen av ströängar genomförts i syfte att reda ut rättsliga oklarheter kring rättigheter kopplade till ströängar så som jakt och fiske.
- Regeringen bör i nära samråd med minoriteten tillsätta en utredning i syfte att utreda minoritetens status som urfolk.²³⁴

²³⁴ SOU 2023:68 *Som om vi aldrig funnits – exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset*, missiv och s. 3,4 och 643–649. Jämför dir. 2020:29 Uppgörelse med historiska kränkningar och övergrepp mot tornedalingar, kväner och lantalaiset. Utredningstiden har sedan förlängts genom dir. 2021:49 och dir. 2023:15 Tilläggsdirektiv till

6 Kort om likheterna med Finland

Det här kapitlet bygger till viss del på den beskrivning av förhållandena i Finland som finns i avsnitt 9.2 i delbetänkandet [Jakt och fiske i renbetesland](#) (SOU 2023:46).

Det har från olika håll, främst av Svenska Tornedalingars Riksförbund – Tornionlaaksolaiset (STR-T) framförts att renskötseln i Sverige borde organiseras på samma sätt som i Finland. I dessa sammanhang har det särskilt framhållits att vem som helst som bor i renskötselområdet i Finland får ägna sig åt renskötsel.²³⁵

Den finska renskötselrätten regleras genom renskötsellagen. Till skillnad från dess svenska och norska motsvarighet reglerar lagen renskötsel för både samiska och icke-samiska renägare. Under rubriken ”renägare” står det i 4 § att ”renar får ägas endast av sådana medborgare i en stat inom europeiska ekonomiska samarbetsområdet som har varaktig hemort inom renskötselområdet”. Vidare saknar den finska renskötsellagen hänvisning till både rättigheter och innehavare av dessa. Under rubriken ”rätt att bedriva renskötsel” anges i 3 § att ”renskötsel får, med de inskränkningar som stadgas i denna lag, inom renskötselområdet bedrivas oberoende av ägande- eller besittningsrätten till marken”.

Ovanstående innebär en oklarhet kring den finska renskötselns rättsgrund. På grund av den historiska närheten mellan Sverige och Finland torde det dock föreligga likheter länderna emellan i fråga om renskötselrätten. I förarbetena till renskötsellagens föregångare uppmärksammas också den gamla samiska renskötseln som en rätt som uppstått via bruk under lång tid, närmast urminnes hävd.

Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Ku 2020:01).

²³⁵ Minnesanteckningar från mötet med STR-T i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr Komm2024/00011/N 2021:02–51 s. 1.

Renskötselfrätten i Finland torde därmed vara civilrättsligt grundad och skyddad såsom egendom, liksom i Sverige och Norge. Även villkoren för upparbetandet av en rättighet baserad på urminnes hävd borde i princip vara desamma i Finland som i Sverige. Frågan om renskötselfrätterns yttersta rättsgrund har dock inte klargjorts av domstol; det saknas praxis i Finland om renskötselfrätterns karaktär.²³⁶

Koncessionssamebyarnas intresseförening har beskrivit att det finns likheter mellan renskötselfrätten i koncessionsområdet och hur renskötselfrätten bedrivs i Finland.²³⁷

Renskötselfrätten i Finland får bara bedrivas i det så kallade renskötselfrättnsområdet. Renskötselfrättnsområdet omfattar ungefär 123 000 kvadratkilometer, eller 36 procent av Finlands totala landareal. Nästan hela Lappland samt de nordligaste delarna av Norra Österbotten och Kajanaland landskap hör till renskötselfrättnsområdet.²³⁸

De nordligaste delarna av renskötselfrättnsområdet hör till ett område som är särskilt avsett för renskötselfrätten. Den delen av statens mark kan inte användas på ett sätt som medför betydande olägenhet för renskötselfrätten, och överlåtelse och utarrendering av mark får endast ske på villkor att köparen eller arrendatorn inte får rätt till ersättning för de skador som renarna orsakar. Samernas hembygdsområde (vilket är det uttryck som används i Finland för samernas traditionella territorium) hör helt och hållet till det område som är särskilt avsett för renskötselfrätten.²³⁹

Renskötselfrätten i Finland är organiserad i renbeteslag. Renbeteslagen bildas av renägare som bor i renskötselfrättnsområdet och vilkas renar sköts inom respektive renbeteslags område. Det finns ungefär 1 000 familjer och 4 400 människor som bedriver renskötselfrätten. Den största delen av dessa är inte samer. Till de nordligaste renbeteslagen hör däremot ett betydande antal samer. Det finns ungefär 200 000 renar i Finland.

En renägare kan bara vara delägare i ett renbeteslag. Renägarna är inte personligen ansvariga för sitt renbeteslags förpliktelser. Ett renbeteslag kan vara part i mål som gäller renskötselfrätten inom dess

²³⁶ Allard, 2015, s. 43 och 47–52 där de finska äldre förarbetena (kommittébetänkande 1929:8, 1942:8 och 1976:26) redogörs för närmare.

²³⁷ Minnesanteckningar från mötet med koncessionssamebyarna i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr komm2023/00063/N 2021:02–81, s. 3.

²³⁸ 2 § första stycket renskötselfrättnslagen (848/1990) för en mer detaljerad beskrivning av renskötselfrättnsområdet.

²³⁹ 2 § andra stycket renskötselfrättnslagen.

verksamhetsområde och i sitt namn förvärva rättigheter samt ingå förbindelser för fullgörande av sina uppgifter enligt renskötsellagen. Gränserna för renbeteslagens verksamhetsområden fastställs av Regionförvaltningsverket i Lappland. Renbeteslagets hemort är den kommun som dess område eller största delen av området hör till.²⁴⁰

I boken *Poronhoidon synty ja kehitys Suomessa* av Jouko Juhani Korttesalmi (2008) beskrivs renskötselns historiska utveckling i Finland. Den ekonomiska symbios där bönder i Tornedalen långt in på 1800-talet lämnade renar i vård hos renskötare skiljer sig från den utveckling som beskrivs i Kemi lappmark (nuvarande Finland) och angränsande områden i söder där bönderna under 1700-talet själva började använda, äga och föda upp egna renar.

Den renskötsel som utvecklades i Kemi lappmark under 1700-talet innebar att den småskaliga renskötsel som praktiserades av skogssamerna där anpassades efter de inflyttade böndernas diversifierade ekonomi. Under sommarhalvåret fribetade renarna i skogen, på myrarna och på lavhedarna. På senhösten samlade bönderna renarna för skiljning, kalvmärkning och slakt. I samband med detta användes de inhägnader som redan fanns för boskapen. På vintern vistades och utfodrades dragrenarna hemma hos bönderna.

Renarna var nödvändiga som dragdjur där inte hästar kunde ta sig fram. De gav också kött, talg och hudar som användes i hushållet eller såldes. Det var ovanligt att renarna mjölkades. Bönderna utvecklade också nya hjälpmedel såsom slädar och selar med inspiration från vad som vanligtvis användes för hästar. I slutet av 1700-talet och några årtionden in på 1800-talet hade renskötseln en stark position i böndernas diversifierade ekonomi och livsstil.²⁴¹

²⁴⁰ 6 § renskötsellagen.

²⁴¹ Juhani Korttesalmi, Jouko, 2008, *Poronhoidon synty ja kehitys Suomessa*, Suomalaisen Kirjallisuuden seura förlag s. 596–599. Titeln kan översättas till ”Renskötselns uppkomst och utveckling i Finland”. Bokens originalspråk är finska men sammanfattningen med sidhänvisningar är skriven på engelska.

7 Synpunkter på det nuvarande systemet

I det här avsnittet redovisas synpunkter från berörda samebyar, myndigheter och organisationer. Sekretariatet har inte gjort någon bedömning av synpunkterna utan de redovisas på det sätt som de har framförts. Intressenterna presenteras i bokstavsordning.

7.1 Allmänningsskogarna i koncessionsområdet

Allmänningsskogarna bildades under senare delen av 1800-talet i samband med avvitringen. Av dessa är det Pajala, Junosuando och Tärendö socknars allmänningsskog (Pajala Allmänning) och Karesuando Skogsallmänning som har mark i koncessionsområdet. Både Pajala allmänning och Karesuando Skogsallmänning förvaltar mark i Muonio sameby. Därutöver har Pajala Allmänning mark i Tärendö, Sattajärvi och Korju samebyar. Syftet med allmänningsskogarna är att de ska förvaltas och brukas gemensamt och att avkastningen ska komma delägarna och bygden till gagn.

Pajala Allmänning bildades år 1881 och uppgår i dag till 71 500 hektar, varav 45 100 hektar är produktiv skogsmark. Antalet delägare är ungefär 2 000 personer och endast tre procent av marken är bolagsägd.²⁴² Pajala Allmänning upplåter mycket älgjakt och småviltsjakt. Tidigare upplät allmänningen även myrslätter på markerna, men numera finns det inte så mycket pengar i myrslätter. Det beror på att det ekonomiska stödet för myrslätter har minskat betydligt, vilket medför att det inte är ekonomiskt lönsamt.

²⁴² Powerpointpresentation av Pajala Allmännings verksamhet, dnr Komm2023/00061/N 2021:02-212, s. 2, 3, 6 och 7.

Vindkraft är någonting som kommer att utvecklas eftersom förhållandena i området, bland annat höga berg, gör att det är gynnsamt med vindkraft. Pajala Allmänning kommer inte själv att bygga detta, utan endast upplåta mark till externa aktörer som vill satsa på vindkraft. Inkomsterna från virkesförsäljning har ökat. I dag uppgår dessa till närmare 25 miljoner kronor. En stor del av inkomsterna från virkesförsäljningen delas ut i premier. Ungefär hälften av vinsten går tillbaka till delägarna.

Karesuando Skogsallmänning bildades år 1903 genom en kunglig gåva. I dag uppgår Karesuando Skogsallmänning till 7 200 hektar och dess norra gräns sträcker sig till Trekröset. Karesuando Skogsallmänning är viktig i rekreationssyfte för dem som bor i Karesuando församling. På allmänningsskogens marker bedrivs både renskötsel och jakt.²⁴³ Det är Karesuando Skogsallmänning som äger marken, men allmänningen betraktas i sin tur som en stiftelse som tillhör Kiruna kommun. Under de senaste åren har en stor del av markerna gjorts om till reservat där avverkning inte får ske. Skogen sköts långsiktigt och med stor hänsyn till både naturvärden och rennäringen eftersom Kiruna kommun inte ställer krav på stora vinster. Karesuando Skogsallmänning har därmed stort egenvärde för alla oavsett om man är markägare, renskötare eller något annat.²⁴⁴

Det skulle vara till nackdel för berörda markägare och kommuner om Muonio sameby skulle göras om till skogssameby, anser Pajala och Karesuando allmänningsskogar. För det första skulle det kunna innebära en äganderättsförskjutning. Den jakträtt som ingår i markägandet är väldigt viktig för bygden. För det andra vill inte allmänningsskogarna riskera att förlora sina marker. I så fall skulle deras ekonomi påverkas på så sätt att det inte är möjligt att behålla heltidsanställda, anställa säsongarbetare eller ha kvar kontorslokaler. Förutom den egna personalen sysselsätter allmänningsarna även en hel del underentreprenörer som under olika perioder utför uppdrag åt dem. Dessutom ska allmänningsskogarna enligt lagen (1952:167) om allmänningsskogar i Norrland och Dalarna behållas oförminskade.

²⁴³ Minnesanteckningar från mötet med Pajala och Karesuando allmänningsskogar den 12 december 2023, dnr Komm2024/00009/N 2021:02–2, s. 1 och 2.

²⁴⁴ Karesuando Skogsallmänning yttrande med anledning av PM 43 – Muonio sameby, dnr Komm2023/00061/N 2021:02–213, s. 2.

Det är viktigt att Renmarkskommittén gör en konsekvensanalys av eventuella förslag kring Muonio sameby.²⁴⁵ Flera av Bertil Marklunds förslag i utredningen *Muonio – en historievetenskaplig studie om en skogssamisk koncessionssameby* som belyses i PM 43 är enligt Pajala och Karesuando allmänningsskogar totalt orimliga och väldigt oroande.²⁴⁶

Pajala och Karesuando allmänningsskogar upplever inte att det finns några problem mellan dem och Muonio sameby. Det är bra för markägarna att kunna ha skötesrenar. Koncessionsrenskötseln bör finnas kvar i området, men för att verksamheten verkligen ska vara till gagn för bygden så måste situationen fungera bättre än vad den gör i dag. De problem som finns i dag beror inte på reglerna i sig, utan bottnar i bristen på tillsyn från länsstyrelsen. Det behövs insatser för att de regler som finns i dag efterlevs.

Om reglerna för koncessionsrenskötseln ändras vore det enligt Pajala och Karesuando allmänningsskogar bättre om samebyn får koncession, eller att antalet koncessionshavare i vart fall begränsas till en eller två koncessionshavare. Det bör vara någon som har renskötseln som huvudsaklig sysselsättning och som får lön från samebyn för att leda och fördela arbetet som är koncessionshavare. Frågor om budget bör skötas av samebyns styrelse. Det är ganska lagom med koncessioner på fem år, men tiden bör kunna sättas kortare om det är en ny koncessionshavare. Detta för att man ska kunna bedöma om koncessionshavaren bedriver renskötsel som är till gagn för bygden. Kravet på att ta emot skötesrenar bör finnas kvar. Om koncessionssamebyarnas rättigheter stärks riskerar det att bli en snedvridning som skulle öka motsättningarna i bygden.²⁴⁷

²⁴⁵ Minnesanteckningar från mötet med Pajala och Karesuando allmänningsskogar den 12 december 2023, dnr Komm2024/00009/N 2021:02–2, s. 2.

²⁴⁶ Karesuando Skogsallmännings yttrande med anledning av PM 43 – Muonio sameby, dnr Komm2023/00061/N 2021:02–213, s. 1.

²⁴⁷ Minnesanteckningar från mötet med Pajala och Karesuando allmänningsskogar den 12 december 2023, dnr Komm2024/00009/N 2021:02–2, s. 1–3.

7.2 Koncessionssamebyarnas intresseförening

Som tidigare nämnts har Sattajärvi, Tarendö, Korju, Ängeså, Pirttijärvi, Kalix och Liehittjäjä samebyar tillsammans bildat Koncessionssamebyarnas intresseförening. Deras synpunkter på rennäringslagens nuvarande utformning redovisas därför tillsammans i den mån samebyarna är samstämmiga. I de fall där intresseföreningens koncessionssamebyar tycker olika redovisas detta särskilt.

7.2.1 Rättsgrund

Renskötseln är den äldsta näringen i området vid sidan av jakt och fiske. Det är viktigt att sedvanerätten för renskötseln slås fast i den nya lagen så att renskötselns fortlevnad säkerställs. Det är orimligt att koncession ska behöva sökas för något som förevarit i flera hundra år och som fanns före jord- och skogsbruket. Det är inte någon tvekan om att koncessionssamebyarna har sedvanerätt till renbete på de här markerna och att rätten alltså är civilrättsligt grundad. Koncessionssamebyarna gör endast anspråk på renbetesrätt. De gör inte anspråk på andra rättigheter som ingår i renskötselrätten, som exempelvis jakt och fiske.

Koncessionssystemet innebär ett svagt skydd och det finns exempel på brister i länsstyrelsens tillämpning av regelverket. Med en sedvanerättslig rättsgrund skulle skyddet för renskötseln vara tydligare.

7.2.2 Etnicitetskravet

I 85 § anges att den som ska vara koncessionshavare i en koncessionssameby måste vara same. Det råder delade uppfattningar bland koncessionssamebyarna om huruvida etnicitetskravet bör tas bort, förändras eller finnas kvar som det är. Det kan också finnas olika åsikter internt i koncessionssamebyarna. Generellt kan sägas att koncessionssamebyarna som gränsar mot Finland vill ta bort eller förändra kravet, medan resterande vill ha kvar det som det är.

Kalix, Liehittjäjä, Pirttijärvi, Tarendö och Ängeså samebyar anser att etnicitetskravet bör vara kvar oförändrat. De bedriver samisk

renskötsel på områden där det finns gamla samiska visten. Det handlar om en långvarig tradition som alltid har fungerat väl. Om kravet skulle tas bort finns det en risk att koncessionssamebyarna hamnar i en sämre ställning gentemot skogs- och fjällsamebyarna. Om deras renbetesrätt ifrågasätts av de samebyar som är anslutna till SSR kan det resultera i ett hårdare tryck på deras renbetesmarker. Även acceptansen från Sametinget skulle riskera att minska om kravet tas bort. Koncessionsområdet skulle förslagsvis kunna delas upp geografiskt så att Kalix, Liehittjä, Pirttijärvi, Tändendö och Ängeså samebyar ska ha en koncessionsinnehavare av samisk börd medan Sattajärvi och Korju inte behöver ha det. En annan lösning skulle kunna vara att Kalix och Pirttijärvi samebyar görs om till skogssamebyar med krav på att ta emot skötesrenar. Ängeså sameby vill bli skogssameby med rätt men inte skyldighet att ta emot skötesrenar.

Sattajärvi sameby anser att etnicitetskravet bör tas bort eller i vart fall förändras på så sätt att ordet tornedaling läggs till. Tornedalingar, kväner och lantalaiset vill erkännas som ett urfolk. Om koncessionssystemet måste vara kvar så bör tornedalingar, kväner och lantalaiset kunna ansöka om koncession på egna meriter, enligt Sattajärvi sameby. De bör inte behöva lita sig på en annan minoritet för att upprätthålla sin kultur, där renskötsel ingår. Det är mycket svårt att hitta en person med samiskt påbrå som dessutom är intresserad av rollen och uppdraget som koncessionshavare i Sattajärvi sameby. Under vissa perioder har Sattajärvi sameby, precis som flera andra koncessionssamebyar, behövt ta in personer som formellt har uppfyllt gällande kriterier fastän det operativa ansvaret för renskötseln sedan har funnits hos andra personer. Det är dessutom omodernt och varken lämpligt eller nödvändigt att en yrkesroll eller kvalifikation ska vara kopplad till etnicitet.

Korju sameby vill att etnicitetskravet ska tas bort. Precis som i Sattajärvi sameby har man i Korju sameby ibland varit tvungen att använda sig av personer som formellt har uppfyllt gällande kriterier, men som inte haft det operativa ansvaret för renskötseln. Det finns en risk för att det blir så igen längre fram.²⁴⁸

²⁴⁸ Minnesanteckningar från mötet med koncessionssamebyarna i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr Komm2024/00009/N 2021:02-1, s. 4-6.

7.2.3 Begreppet sameby

Sattajärvi sameby anser att begreppet ”sameby” är föråldrat och kan skapa onödiga missförstånd. Det vore bättre att kalla föreningarna som ansvarar för renskötseln i ett visst geografiskt område för någonting annat.²⁴⁹

7.2.4 Koncessionsbeslutet

Liehattjä sameby anser att koncessionen borde utfärdas för samebyn i stället för enskilda personer.²⁵⁰ Sattajärvi sameby är av samma åsikt.²⁵¹

7.2.5 Koncessionstiden

Om koncessionssystemet måste vara kvar anser koncessionssamebyarna att koncessionstiderna bör förlängas. I 85 § sista stycket anges att koncession meddelas för viss tid, högst tio år. I praktiken meddelas ofta femåriga koncessioner. Koncessionstiden på fem år är alldeles för kort. Som renskötare krävs det att man satsar minst 20 år för att bygga upp en renhjörd som det går att försörja sig på. Tiden på fem år ger ett dåligt investeringsskydd. Den korta tiden innebär att det finns en osäkerhet i verksamheten som gör det svårt att få unga att vilja satsa på renskötsel.²⁵²

7.2.6 Bosättningskravet

Det finns ett bosättningskrav i 85 § rennäringslagen som anger att den som äger skötesrenar måste vara bosatt i koncessionsområdet. Detta bosättningskrav bör enligt koncessionssamebyarna ändras från koncessionssamebyns område till länet. De som bor i Malmfälten och arbetar i gruvan har inte rätt att ha renar i hembyn där man har sin fritid och sitt huvudsakliga liv. Även ”riket” har

²⁴⁹ Yttrande från Sattajärvi sameby, dnr Komm2023/00061/N 2021:02-145, s. 2.

²⁵⁰ Minnesanteckningar från mötet med koncessionssamebyarna i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr Komm2024/00009/N 2021:02-1, s. 6.

²⁵¹ Yttrande från Sattajärvi sameby, Komm2023/00061/N 2021:02-179, s. 1.

²⁵² Minnesanteckningar från mötet med koncessionssamebyarna i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr Komm2024/00009/N 2021:02-1, s. 6.

diskuterats som bosättningskriterium men i så fall har man ingen praktisk anknytning till orten. Kravet på att äga eller bruka en jordbruksfastighet bör däremot finnas kvar, anser koncessionssamebyarna.²⁵³

7.2.7 Förvärvsarbetskravet

I 85 § 2 anges att den som tidigare har haft koncession i ett område kan få ha skötesrenar i koncessionssamebyn, om denne inte har övergått till annat huvudsakligt förvärvsarbete. Det här rekvisitet borde lättas upp på något sätt, menar koncessionssamebyarna. Annars kan det uppstå märkliga situationer. Ett exempel är att en renskötare sparar i aktier och den huvudsakliga inkomsten under ett år består av utdelning. I sådana fall skulle den personen enligt förvärvsarbetskravet inte få ha lov att ha skötesrenar i koncessionssamebyn, trots att personen arbetar aktivt i renskötseln. Många renskötare har sidoinkomster under lugnare perioder i renskötseln.²⁵⁴ Koncessionssamebyarna framför samma synpunkt gällande 86 § första stycket som innebär att en same som biträder koncessionshavare i renskötseln inte får ha annat huvudsakligt förvärvsarbete för att få vara medlem i koncessionssamebyn. Även länsstyrelsens allmänna villkor om att en koncessionshavare ska ha sin huvudsakliga sysselsättning i renskötseln ifrågasätts.²⁵⁵

7.2.8 Kravet på övervägande nytta för orten

I 85 § sista stycket anges att koncession får lämnas endast om fortsatt renskötsel i området är till övervägande nytta för orten. Kravet på att renskötseln bedöms vara till övervägande nytta för orten borde ändras, enligt koncessionssamebyarna. Någoting som har pågått så här länge skulle inte ha funnits kvar om det inte varit till gagn för orten. Det ligger i sakens natur att koncessionsrenskötseln är av vikt för orten. Det är inte rimligt att

²⁵³ Minnesanteckningar från mötet med koncessionssamebyarna i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr Komm2024/00009/N 2021:02-1, s. 6.

²⁵⁴ Minnesanteckningar från mötet med koncessionssamebyarna i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr Komm2024/00009/N 2021:02-1, s. 6.

²⁵⁵ Synpunkter på koncessionssystemet från expert utsedd av Koncessionssamebyarnas intresseförening, dnr Komm2024/00011/N 2021:02-81.

samebyn ska ha bevisbördan för att påvisa nyttan med renskötelsen för att få fortsätta. Ett sådant krav resulterar lätt i en jämförelse mellan antalet arbetstillfällen som olika verksamheter genererar. Om något liknande krav alls ska finnas kvar så bör det i stället formuleras så att det är den som invänder mot koncession som ska påvisa att koncessionsrenskötsel ger upphov till störningar. Rekvisitet skulle i så fall kunna vara att koncession inte får lämnas om det är ”till betydande olägenhet för orten”.²⁵⁶

7.2.9 Kravet på att barn ska vara hemmavarande

Det finns ett krav i 86 § på att barn till koncessionshavaren måste vara hemmavarande för att få vara medlemmar i koncessionssamebyn. Detta krav bör enligt koncessionssamebyarna tas bort. Om barnet väljer att flytta hemifrån för att studera i till exempel Umeå så har barnet inte längre rätt att ha renar, och tappar därmed sin anknytning till kulturen.²⁵⁷

7.2.10 Samebyns ekonomi

Såvitt avser bestämmelserna om samebyarnas ekonomi i 40–47 §§ rennäringslagen anser koncessionssamebyarna att de bör ses över, exempelvis 40 § om att kostnaderna för renskötelsen fördelas efter reninnehavet och 44 § om att samebyns kostnader fördelas slutligt mellan de renskötande medlemmarna efter varje räkenskapsår. Regelverket innebär att kassan i byn måste nollas varje räkenskapsår. När lagen skrevs fanns inte samma kostnader förknippade med renskötelsen som finns i dag. Regelverket innebär också att koncessionssamebyarna inte får ta ut sköteslega för slaktrenar. Det beror på att kostnadsfördelningen som huvudregel (jämför 69 § rennäringslagen) ska utgå från det renantal som följer av renlängden, där slaktrenar alltså inte ingår eftersom renlängden upprättas efter slaktuttag och innan kalvning. Det borde vara möjligt att ta ut en sköteslega även för slaktrenarna eftersom dessa ingår i renhjorden och innebär lika mycket jobb som andra renar fram till att de slaktas.

²⁵⁶ Minnesanteckningar från mötet med koncessionssamebyarna i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr Komm2024/00009/N 2021:02–1, s. 7.

²⁵⁷ Minnesanteckningar från mötet med koncessionssamebyarna i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr Komm2024/00009/N 2021:02–1, s. 6.

Kostnader för slaktren borde kunna debiteras per renägare. Det här är en sak som koncessionssamebyarna borde kunna bestämma över själva.

Det vore bra om koncessionssamebyarna skulle kunna bedriva annan verksamhet än renskötsel (jämför 9 § tredje stycket rennäringslagen).²⁵⁸

7.2.11 Röstningsregler

Kalix, Liehittjä, Pirttijärvi, Sattajärvi, Täreändö och Ängeså samebyar anser att reglerna om röstning i koncessionssamebyarna fungerar väl. Korju sameby vill att röstningsförfaranderegler ska ses över för att undvika att medlemmar i för stor utsträckning röstar genom fullmakter vilket orsakar att de viktiga samtalen och det personliga engagemanget vid årsmötena försvinner. Antalet fullmakter som en medlem kan använda vid årsstämman skulle till exempel kunna begränsas till fem.²⁵⁹

7.2.12 Samebyns sanktionsmöjligheter

Koncessionssamebyarna anser att det borde finnas sanktionsmöjligheter som koncessionssamebyarna kan ta till mot en medlem som är illojal eller uppenbart motarbetar byns intressen. Det borde även finnas en uteslutningsklausul som koncessionssamebyarna kan använda och därmed slippa långdragna rättsprocesser.²⁶⁰

7.2.13 Renantal

Frågan om högsta antal renar i en koncessionssameby bör enligt koncessionssamebyarna även i fortsättningen beslutas av länsstyrelsen. Länsstyrelsens beslut om vem som får ha ett visst antal renar bygger på ansökan som lämnats in. Ansökan är i sin tur

²⁵⁸ Synpunkter på koncessionssystemet från expert utsedd av Koncessionssamebyarnas intresseförening, dnr Komm2024/00011/N 2021:02-81.

²⁵⁹ Synpunkter på koncessionssystemet från expert utsedd av Koncessionssamebyarnas intresseförening, dnr Komm2024/00011/N 2021:02-81.

²⁶⁰ Minnesanteckningar från mötet med koncessionssamebyarna i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr Komm2024/00009/N 2021:02-1 s. 8.

förankrad i koncessionssamebyn. Det är bra att länsstyrelsen fördelar antalet renar mellan de olika renägarna i koncessionsbeslutet.

I 88 § sista stycket anges att för samma hushåll får hos en koncessionshavare finnas högst 30 skötesrenar i vinterhjord. Den bestämmelsen borde ändras på så sätt att antalet kan överskridas om koncessionssamebyn i övrigt håller sitt högsta tillåtna antal renar. Liehittjä och Ängeså samebyar anser att en förutsättning för detta är att det totala antalet skötesrenar i vinterhjord inte överskrids med en över tid stor marginal. Förändringen handlar dels om att möjliggöra ett större renantal i perioder, dels om att knyta skötesrenarna till en person eller ett renmärke i stället för ett hushåll. Antalet renar varierar naturligt. Det finns personer som har 30 renar men som vill ha fler. Om två personer som äger skötesrenar flyttar ihop så får de plötsligt bara ha 15 renar per person. Om de även har vuxna barn som bor hemma så blir det ännu färre per person. De som vill satsa på att utveckla sina renskötsel företag borde få möjlighet att göra det. Så länge koncessionssamebyns totala renantal inte överskrids och man är överens internt så borde det vara tillåtet. Det finns en outnyttjad potential i skötesrenarna.²⁶¹

7.2.14 Kravet på att ta emot skötesrenar

Av 88 § 5 framgår att koncessionsbeslutet ska ange i vilken mån koncessionshavaren är skyldig att ta emot skötesrenar. Koncessionssamebyarna har en förståelse för att de måste kunna samexistera med andra näringar i området. Det är nödvändigt att kunna komma överens med markägarna eftersom det annars inte finns någon möjlighet för dem att bedriva sin verksamhet. Skötesrenarna leder till en större acceptans och ömsesidig förståelse mellan markanvändarna. Koncessionssamebyarna får också en del inkomster genom systemet med skötesrenar. Däremot måste koncessionssamebyn ha möjlighet att neka oönskade medlemmar. Det har hänt att det blivit konflikt om skötesrenar och det finns rättsfall som behandlar kravet på att ta emot skötesrenar. Det innebär att koncessionssamebyarna även fortsättningsvis bör vara

²⁶¹ Minnesanteckningar från mötet med koncessionssamebyarna i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr Komm2024/00009/N 2021:02-1 s. 8.

skyldiga att ta emot skötesrenar, men att det bör vara tydligt under vilka förutsättningar det ska ske. Det är alla koncessionssamebyar i föreningen överens om, förutom Ängeså sameby som anser att det inte ska finnas ett krav på att ta emot skötesrenar.²⁶²

7.2.15 Skogsbruk

Skogsbruket har försämrat förhållandena på stora arealer renbetesmark i koncessionsområdet.

Koncessionssamebyarna har enligt FSC-certifieringen inte rätt till samma form av samråd (samplanering) med FSC-certifierade markägare, till exempel Sveaskog, som skogs- och fjällsamebyarna har. Det innebär i praktiken att det är upp till koncessionssamebyarna att initiera kontakten med Sveaskog och inte tvärtom. Situationen grundas i att FSC:s samplaneringsprocess är framtagen för renskötsel som grundas på urminnes hävd, medan koncessionssamebyarna som enligt rennäringslagen behöver tillstånd för att bedriva renskötsel jämföras med lokal ekonomi eller övrig näringsverksamhet. Den skillnad som görs i FSC-standarden mellan koncessionssamebyarna och andra samebyar visar att koncessionssamebyarna har ett sämre skydd för sin verksamhet än andra samebyar. Det är viktigt att samebyarna i koncessionsområdet får samma rätt som övriga samebyar att samråda med skogsbruket. Koncessionssamebyarna måste också ha möjlighet att skydda betet för sina renar och kunna planera renskötselarbetet efter det.

Införandet av den senaste FSC-standarden har ändå lett till att Sveaskog numera är mer noga med att föra dialog med koncessionssamebyarna. Det gör att koncessionssamebyarna har möjlighet att påverka åtminstone en del saker. Däremot har koncessionssamebyarna ingenting att sätta emot när det verkligen gäller. Kontakterna med Sveaskog har förbättrats jämfört med för några år sedan.²⁶³

²⁶² Minnesanteckningar från mötet med koncessionssamebyarna i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr Komm2024/00009/N 2021:02-1, s. 5 och 9.

²⁶³ Minnesanteckningar från mötet med koncessionssamebyarna i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr Komm2024/00009/N 2021:02-1, s. 9.

7.2.16 Jakt

Koncessionssamebyarna beskriver att renskötseln i koncessionsområdet påverkas negativt av jakt. Det kan komma jägare söderifrån som inte har renvana hundar. Renskötarna som har GPS-märkta renar kan se att dessa stressas av jakthundar och vallas fram och tillbaka mellan olika jaktlag. Sättet att jaga har förändrats och jakttiderna har förlängts. Under älgjakten flyttar renarna på sig mer än vad som är önskvärt och normalt. Sattajärvi sameby har sett att deras sändarförsedda renar under vissa dagar kan förflytta sig långa sträckor. Det blir många sådana dagar när älgjakten pågår ända från september till januari. Sändarna ger positionsangivelse var tolfte timme och avståndet mellan dessa har i vissa fall varit uppemot en och en halv mil. I praktiken kan renen (som ofta har en årskälv om det är en vaja) ha sprungit ungefär fyra gånger så långt som den sträcka som visas fågelvägen. Allt detta påverkar renarna negativt och försvårar samlingen under hösten.²⁶⁴

7.2.17 Särreglering för Muonio sameby

Koncessionssamebyarnas intresseförening ifrågasätter att Muonio sameby särbehandlas i olika sammanhang. Muonio sameby vill inte ha någon kontakt med övriga koncessionssamebyar, eller driva frågan om rättigheter tillsammans med dem. För det fall Muonio sameby skulle komma att bli en skogssameby så finns det fler koncessionssamebyar som skulle vilja följa efter.²⁶⁵

7.3 Lantbrukarnas riksförbund

7.3.1 Allmänt om koncessionssystemet

Lantbrukarnas riksförbund (LRF) beskriver att inom de områden som koncessionsrenskötseln utövas förekommer jordbruk i större utsträckning i jämförelse med andra områden där renskötsel utövas. Genom att renskötseln i koncessionsområdena sker i samförstånd

²⁶⁴ Minnesanteckningar från mötet med koncessionssamebyarna i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr Komm2024/00009/N 2021:02-1, s. 10.

²⁶⁵ PM 43 – Muonio sameby, dnr Komm2023/00061/N 2021:02-152 s. 27.

och också gemensamt med dem som utövar skogs- och jordbruk blir denna renskötsel speciell i jämförelse med traditionell renskötsel.

Över lag har modellen inneburit att det förelegat förutsättningar för väl fungerande samarbeten. Det faktum att markägaren har skötesrenar och inflytande i sättet för hur renskötseln utövas ger förståelse, likväl som renskötarna och samebyarna får insyn och förståelse för jord- och skogsbruk.

Flera markägare som äger skötesrenar är medlemmar i LRF. I de allra flesta fall och i de flesta områden där koncessionsrenskötseln utövas fungerar det väl. LRF är därför positiv till koncessionsrenskötseln.²⁶⁶

7.3.2 Samarbetet mellan areella näringar i området

LRF beskriver att hur väl samarbetet fungerar mellan renskötseln respektive jord- och skogsbruk varierar mellan olika områden, samebyar och kanske särskilt enskilda koncessionsinnehavare.

Sett till de stora områden som nyttjas och antalet verksamma inom dessa områden så uppstår problem relativt sällan. I de områden där samarbetet inte fungerar på ett önskvärt sätt föreligger dock situationer som inte är hållbara. Under lång tid har drabbade markägare och LRF försökt att förhindra en dålig utveckling gällande koncessionsrenskötsel inom vissa områden.

Det är i sammanhanget viktigt att påpeka att när koncessionsrenskötseln i ett visst område inte fungerar så drabbar de uppkomna konflikterna hela koncessionsrenskötseln. Det beror på att stora värden går förlorade i de områden där samarbetssvårigheter föreligger.

För att koncessionsrenskötseln ska fungera krävs att det inte föreligger foderbrist för renarna. Antalet renar och lokaliseringen av renskötseln måste anpassas på ett sådant sätt så att inte renskötseln blir beroende av att renarna betar på jordbruksmark. Det kan finnas områden där markägare tillåter att renar betar på jordbruksmark och i de områdena föreligger naturligtvis inte hinder för det. Detta bör på något sätt klargöras i koncessionsvillkoren när besluten om koncessionsrenskötsel utfärdas.

²⁶⁶ Yttrande om koncessionssystemet från expert utsedd av LRF, dnr Komm2024/00011/N 2021:02-65.

I de områden där jordbrukare använder produktiv jordbruksmark för ett heltidsjordbruk går inte gårdens behov av djurfoder att kombinera med bete av ren. På sådana jordbruksmarker har det under lång tid förelegat meningsskiljaktigheter för när skada uppstår liksom hur dessa skador ser ut och hur de ska bedömas, förhindras och ersättas. Det är här utmaningarna uppstår i de områden där koncessionsrenskötseln inte fungerar.

LRF accepterar inte skada på jordbruksmark i samband med koncessionsrenskötsel. Konsekvenserna för jordbrukaren blir för stora. I de mest utsatta områdena kan skadornas omfattning hota jordbruket lokalt.

Något som är av stor vikt i sammanhanget är att ta fram en beskrivning för hur skadorna ser ut. En jordbruksmark med riklig växande grönska kan misstas för att vara en vall av foder med hög kvalitet. Renbetning som sker under fel tid på året skadar rötter, vilket kan leda till att hela arealer måste sås om och att stora delar av en skörd påverkas negativt. Försök att skapa en gemensam bild över hur skadorna ser ut har gjorts från LRF:s sida under lång tid.²⁶⁷

7.3.3 Länsstyrelsens uppdrag

Enligt LRF bör det vara av stor betydelse för Länsstyrelsen i Norrbottens län att bringa klarhet i hur skador på jordbruksmark ser ut när myndigheten beslutar om koncessioner och särskilt när villkoren som följer besluten bestäms. Det är tydligt att detta inte har fungerat. Länsstyrelsen är tillsynsmyndighet och förväntas ställa upp villkor som förhindrar att skada uppstår.

Uppställda villkor bör vara utformade på ett sådant sätt så att skada undviks. I den delen anser LRF att det behovet oftast uppfyllts, trots att en gemensam bild över skadeläget inte föreligger. Myndighetens ansvar i att se till att villkoren efterlevs har dock helt åsidosatts. Hos länsstyrelsen finns underlag som visar insänt material från markägare och som kan jämföras med villkor som har ställts upp. Underlagen visar med tydlighet bristen på åtgärder från länsstyrelsen. Det finns tillämpliga lagrum i dagens lagstiftning som antagligen är tillräckliga för att situationen skulle kunna förbättras.

²⁶⁷ Yttrande avseende koncessionssystemet från expert utsedd av LRF, dnr Komm2024/00011/N 2021:02-65.

Dessa lagrum används dock inte, vilket resulterar i att man inte kommer till rätta med problematiken med skador för enskilda markägare. Av den anledningen finns behov av att förändra reglerna runt koncessionsrenskötseln.

LRF har föreslagit att områden som är särskilt utsatta ska undantas vid länsstyrelsens beslut om koncession. Sett till det totala området som koncessionsrenskötsel bedrivs inom skulle dessa områden som undantas från koncessionsrenskötseln vara små. Det skulle dock antagligen få en betydande positiv inverkan på koncessionsrenskötseln som helhet i form av ökad acceptans från markägarna.

Länsstyrelsen har inte fattat beslut om att undanta områden där skador har påvisats. I stället har områden som markägarna särskilt velat skydda från skador tagits med i besluten, med resultat att skador har fortsatt att uppkomma. LRF har bedömt att det finns stöd för att genom nuvarande lagstiftning undanta vissa drabbade områden.

7.4 Länsstyrelsen i Norrbottens län

Länsstyrelsen i Norrbottens län upplever att det finns vissa konflikter kring koncessionsrenskötseln, särskilt i förhållande till markägare som inte vill ha skötesrenar och som arrenderar ut sin mark till lantbrukare. Det går inte att undanta åkrarna från koncessionsområdet. Konflikterna genererar merarbete för länsstyrelsen som behöver medla mellan lantbrukarna och samebyarna.

Länsstyrelsen tycker att det är lämpligt att koncession beviljas för fem år i taget. Utgångspunkten är att personer som har koncession får fortsatt koncession om allting fungerar med styrelsen och medlemmarna i samebyn.

Systemet med skötesrenar är självreglerande. Antalet skötesrenar som koncessionshavaren är skyldig att ta emot bestäms i tillståndsbeslutet. Tillståndsbeslutet baseras på ansökan från samebyn, vilken i sin tur är förankrad hos styrelsen.²⁶⁸

²⁶⁸ Minnesanteckningar från mötet med Länsstyrelsen i Norrbottens län den 14 november 2023, dnr Komm2024/00011/N 2021:02–9, s. 2 och 3.

7.5 Muonio sameby

På Muonio samebys område bedrivs sedan urminnes tider en traditionell skogssamisk renskötsel. Muonio sameby betraktas såväl av sina egna medlemmar som av Sametinget och SSR som en skogssameby.

Vid ett flertal tillfällen, såväl skriftligen som muntligen, har Muonio sameby till olika instanser framfört att det är fel att den enligt rennäringslagen klassificeras som en koncessionssameby. I en skrivelse begärde Sametinget år 2021 att regeringen snarast ska presentera en lösning för att Muonio sameby inte längre ska vara beroende av koncession för att bedriva skogsrenskötsel. Regeringen beslutade samma år att överlämna skrivelsen till Renmarkskommittén.

Mot den bakgrunden har frågan om Muonio sameby utretts särskilt i PM 43. Därefter har kompletterande samtal förts med olika intressenter, däribland Vittangi sameby, Pajala och Karesuando allmänningsskogar och personer som äger skötesrenar i Muonio sameby.²⁶⁹

Vad gäller koncessionssystemet som sådant har Muonio sameby inga andra synpunkter än att samebyn inte bör vara en del av det.²⁷⁰

7.6 Samebyar med sedvanerätt till renbete i koncessionsområdet

Vissa fjäll- och skogssamebyar bedriver vinterbete i delar av koncessionsområdet på grund av sedvana. På dessa marker föreligger alltså dubbla betesrätter under vintern. Länsstyrelserna har möjlighet att i koncessionen bestämma att vissa betesområden inte får användas av koncessionshavaren under vintern.²⁷¹

Gränsdragningskommissionen skriver i sitt betänkande från år 2006 att de nordligaste fjällsamebyarna har vinterbete grundat i

²⁶⁹ Se minnesanteckningar från telefonsamtal med renägare i Muonio sameby, dnr Komm2023/00061/N 2021:02–186, minnesanteckningar från mötet med Vittangi sameby den 13 november 2023, dnr Komm2024/00011/N 2021:02–12 och minnesanteckningar från mötet med Pajala och Karesuando allmänningsskogar den 12 december 2023, Komm2024/00009/N 2021:02-2.

²⁷⁰ Yttrande från Muonio sameby angående koncessionssystemet, dnr Komm2024/00011/N 2021:02–5.

²⁷¹ SOU 2001:101 s. 328.

sedvanerätt på mark ovanför en linje dragen Parkajoki-Kärendöjärvi-Kangos-Junosuando socken-gränsen till Tarendö, som länsstyrelsen pekat ut genom en kungörelse år 1913. Vidare skriver Gränsdragningskommissionen att Vittangi och Gällivare skogssamebyar gör sedvanerättsligt grundade anspråk på vinterbete inom koncessionsområdet.²⁷²

Vittangi sameby har i samband med PM 43 – *Muonio sameby* framfört följande. Vittangi sameby består av fyra renskötargrupper som bedriver skogssamisk renskötsel. Under barmarkstiden bedrivs renskötsel ovanför lappmarksgränsen. Till samebyn hör även ett område nedanför lappmarksgränsen. Vittangi samebys vinterbetesmarker ligger i Muonio samebys område nedanför lappmarksgränsen. Vittangi sameby har inga vinterbetesmarker någon annanstans.

När fjällsamebyarna flyttar till sitt vinterbete i Vittangi samebys område behöver Vittangi sameby i sin tur flytta till sitt vinterbete i Muonio sameby. Vittangi sameby använder vinterbetesmarkerna årligen från den 1 oktober till dess att skaren kommer i april. Det är alltså större delen av året. Hur länge Vittangi sameby uppehåller sig på vinterbetesmarkerna beror på snöförhållandena. Generellt sett försöker Vittangi sameby stanna där så länge som möjligt. Vinterbetesmarkerna är nödvändiga för att Vittangi sameby ska kunna fortsätta bedriva renskötsel.

Majoriteten av Vittangi samebys renskötseanläggningar ligger på vinterbetesmarkerna inom Muonio sameby. Det är renvaktarstugor, arbetshagar och anläggningar för skiljning och slakt. Det finns anläggningar från 1940-talet. Först var anläggningarna statliga och sedan togs de över av Vittangi sameby. Vissa anläggningar har rivits och andra har flyttats.

Skaitelandet ligger i den sydvästra delen av Muonio sameby. Muonio får enligt koncessionsbeslutets särskilda villkor inte använda den del av koncessionsområdet som ligger i Skaitelandet mellan Torne och Lainio älvar för renbetning under tiden 1 oktober–30 april.²⁷³ Området används för vinterbete av Vittangi sameby.

²⁷² SOU 2006:14 s. 407.

²⁷³ Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut om koncessioner i Muonio sameby, 21 april 2021, dnr 611-4305-21 med flera. Det särskilda villkoret infördes efter beslut från Lantbruksnämndens rennäring delegation den 28 september 1984, dnr 556-1263/84. I beslutet angavs att området under tiden den 1 oktober till den 30 april skulle reserveras för lappmarksrenskötelsens betning och då i första hand för Vittangi och Lainivuoma samebyar.

Saivomuotka ligger i den norra delen av Muonio sameby. Vittangi, Muonio och Könkämä samebyar hävdar sedvanerätt till renbete där.²⁷⁴ I praktiken används området för vinterbete av Vittangi sameby. Muonio sameby använder inte området under samma period.

Vittangi sameby har haft ytterligare vinterbetesområden. Ett sådant är Meraskangas som tidigare undantogs från Muonio samebys vinterbete genom ett särskilt villkor i koncessionsbeslutet. Området ligger norr om en rät linje från Kitkiöjärvi by till Puristajokis utlopp i Muonio älv.²⁷⁵

Det nuvarande vinterbetet gör att renskötseln i Vittangi sameby fungerar väl. Att situationen med konkurrerande anspråk på betesmark fungerar så pass bra beror i stor utsträckning på personliga relationer mellan människor i Vittangi och Muonio samebyar. Det finns i nuläget ingen dialog om vinterbetesmarkerna men alla inblandade är medvetna om vad som gäller. Hur det kommer att fungera om 30 eller 40 år efter ett generationsskifte är däremot mer osäkert.

Vittangi samebys rätt att fortsätta bedriva renskötsel på sina nuvarande vinterbetesmarker behöver säkerställas genom lag eller på något annat sätt, anser samebyn. Det finns en oro för att Vittangi sameby annars ska förlora renbetesrätten till sina vinterbetesmarker. En sådan situation skulle kunna uppstå om både Vittangi och Muonio samebyar bedöms ha sedvanerätt till renbete på samma mark och Muonio sameby inte längre har några koncessionsvillkor att förhålla sig till.

Det har hänt att fjällsamebyar använt stängsel för att stänga ute Vittangi sameby från renbetesområden trots att Vittangi sameby har renskötselanläggningar och sedvanerätt till renbete på området. Det finns en oro för att samma sak ska hända på vinterbetesmarkerna i Muonio sameby.²⁷⁶

²⁷⁴ Sametinget har beslutat att inte dela området mellan de olika samebyarna, vilket sedan har fastställts av Kammarrätten i Sundsvall genom dom den 22 april 2020 i mål nr 198–19. Domen överklagades men Högsta förvaltningsdomstolen meddelade inte prövningstillstånd.

²⁷⁵ Det särskilda villkoret infördes genom Länsstyrelsen i Norrbottens läns beslut om koncessioner i Muonio sameby, 14 december 1993, dnr. 351-13384-93 m.fl. Villkoret upphävdes sedan Kammarrätten i Sundsvall i dom den 8 mars 2004 i mål nr 1860–61-02 funnit att länsstyrelsen inte haft sakliga skäl för sitt beslut att inskränka Muonio samebys rätt till vinterbete inom det egna koncessionsområdet på det sätt som skett. Domen överklagades inte.

²⁷⁶ Minnesanteckningar från mötet med Vittangi sameby den 13 november 2023, dnr Komm2024/00011/N 2021:02–12, s. 1–3.

7.7 Sametinget

Sametinget fick år 2021 i uppdrag av regeringen att analysera frågorna om hur samebyarnas interna organisation, beslutsfattande och regler för medlemskap bör se ut. Uppdraget redovisades till regeringen den 27 november 2023. I sammanfattningen av Sametingets förslag står att Muonio sameby enligt lagen ska betraktas som skogsameby i stället för koncessionssameby och att ett antal bestämmelser gällande koncessionsrenskötsel och koncessionssamebyar ska utredas vidare.²⁷⁷

Vilka dessa bestämmelser är utvecklas i det underlag som togs fram av den arbetsgrupp som tillsattes av Sametinget bestående av tjänstemän från Sametinget. I vissa frågor biträdde arbetsgruppen av en representant för SSR och av en person med stark koppling till samer utanför samebyarna – dock inte såvitt avsåg koncessionsrenskötseln.

Sammanfattningsvis föreslog arbetsgruppen i fråga om koncessionssamebyarna att lagen bör ändras så att Muonio sameby betraktas som skogsameby, att det blir möjligt att ta ut sköteslega för slaktrenar och att kravet på att barn ska vara hemmavarande för att behålla sitt medlemskap bör tas bort. Vidare utredning rekommenderades avseende frågorna om att ändra bosättningskravet till länet, tillåta ett högre antal skötesrenar i perioder, möjliggöra avsteg från kravet om att slutligt fördela kostnader, införa en bestämmelse som förhindrar att koncessionsvillkoren avsevärt försvårar renskötseln och ändra så att koncessioner som huvudregel ska ges för minst tio år.

Därutöver har arbetsgruppen behandlat frågan om etnicitetskravet och konkurrens om vinterbete utan att lämna några förslag eller rekommendera vidare utredning. Detta eftersom arbetsgruppen har uppfattat ett fortsatt stöd för att koncessionshavaren ska vara same och att arbetsgruppen inte vill ge förslag som direkt eller indirekt kan öka konkurrensen om bete eller minska det samiska inflytandet i koncessionssamebyarna.²⁷⁸

²⁷⁷ Sametingets förslag, dnr Komm2023/00061/N 2021:02-218 s. 1 och 2.

²⁷⁸ Bilaga 1 till Sametingets promemoria, dnr 1.3.8-2021-985 s. 1, 18–19, 28 och 31.

7.8 Skogsindustrierna

Skogsindustrierna har inga egentliga synpunkter på koncessionsrenskötseln. I fråga om samråd och länsstyrelsen uppdrag vill man dock framföra följande.

7.8.1 Samråd

Skogsindustrierna beskriver att Svenska Cellulosa Aktiebolaget (SCA) och Sveaskog har dialog med koncessionssamebyarna enligt FSC-standarden princip 4, vilket innebär att samråd genomförs på liknande sätt som för övriga lokalsamhället. Det följer regelverket i den FSC-standard som är överenskommen med bland annat SSR. Koncessionsrenskötseln omnämns för första gången i FSC-standarden från år 2022.

Samråden fungerar olika mellan byarna beroende på om aktuell koncessionssameby är intresserad och efterfrågar detta eller inte. Princip 4 är generellt en bra nivå för den samverkan som bör ske mellan skogsägare och koncessionssamebyar. FSC-standarden är mer långtgående än skogsvårdslagen i dessa frågor, som ställer krav på hänsyn till kultur och rennäringen i 30 och 31 §§. Till exempel kontaktas koncessionssamebyarna vid behov för att skogsbolagen ska få information om viktiga platser för renskötseln såsom boplatser, arbetshagar, viktiga stigar och leder eller offerplatser. I anslutning till dessa genomförs samråd liknande dem som sker med skogs- och fjällsamebyar.

Samrådsplikt enligt skogsvårdslagen gäller på renskötselns åretruntmarker enligt 20 §, det vill säga för fjäll- och skogssamebyar. Enligt de allmänna råden till 31 § skogsvårdslagen bör samråd hållas årligen även utanför åretruntmarkerna mellan samebyar och större skogsägare med återkommande skogsbruksåtgärder. Sådana samråd ska hållas på motsvarande sätt som enligt föreskrifterna och de allmänna råden till 20 § skogsvårdslagen.²⁷⁹

Det är viktigt att påminna om att FSC-standarden är ett frivilligt åtagande. Samplaneringsprocessen är framtagen med utgångspunkt från samisk hävdvunnen renskötsel och är ett resultat av en

²⁷⁹ Skogsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd till Skogsvårdslagen, SKSFS 2011:7 s. 27.

överenskommelse mellan parterna i standardutvecklingen inom en medlemsorganisation.²⁸⁰

7.8.2 Länsstyrelsens uppdrag

Det är viktigt att Länsstyrelsen i Norrbottens län genomför renbetesinventering även i koncessionsområdet, anser Skogsindustrierna. Oavsett vem som äger renarna i koncessionsområdet så måste renantalet anpassas till befintlig betestillgång.

Det finns markägare som är missnöjda renskötseln i koncessionsområdet och som har drivit frågorna rättsligt, främst gällande jordbruksmark. Det är således viktigt att länsstyrelsen följer upp att villkoren i koncessionen efterlevs.²⁸¹

7.9 SSR

SSR har genom beslut på samebyordförandekonferensen 2023 antagit en viljeinriktning som innebär att koncessionsrenskötseln succesivt bör avvecklas.²⁸²

Viljeinriktningen ska ses mot bakgrund av att SSR:s uppdrag omfattar att stärka den samiska renskötseln. Organisationen har under lång tid arbetat för att säkra den samiska renskötseln och dess utövande. SSR anser inte att koncessionsrenskötseln som konstruktion går att likställa med samisk traditionell renskötsel grundad på urminnes hävd och sedvanerätt. Det är något som även framgår av rennäringslagens bestämmelser. Även om koncessionsinnehavaren måste vara same för att få renskötseltillstånd betyder inte det att koncessionsrenskötsel i dess nuvarande form är en samisk renskötsel. SSR anser att syftet med koncessioner i dagens samhälle måste ses som förlegat och att det av den anledningen saknas skäl för dessa att fortgå.

²⁸⁰ Yttrande om koncessionssystemet från expert utsedd av Skogsindustrierna, dnr Komm2024/00011/N 2021:02-66.

²⁸¹ Yttrande om koncessionssystemet från expert utsedd av Skogsindustrierna, dnr Komm2024/00011/N 2021:02-66.

²⁸² SSR:s beslut om viljeinriktning vid samebyordförandekonferensen 2023, dnr Komm2023/00061/N 2021:02-172 s. 2.

Den traditionella samiska renskötelsns förutsättningar har förändrats på grund av klimatförändringarnas effekter, intrång och exploatering, vilket i sin tur har lett till minskade betesområden. Detta medför enligt SSR att det utöver vad som anförts ovan finns ytterligare skäl att ifrågasätta koncessionsrenskötelsns ianspråktagande av betesmarker inom fjäll- och skogssamebyars områden.

Vad gäller Muonio samebys ställning så har SSR framfört att den bör betraktas som en skogssameby och inte som en koncessionssameby.²⁸³

7.10 STR-T

7.10.1 Om minoriteten

STR-T beskriver att den meänkielitalande minoriteten har en nära samhörighet med finska Tornedalen. Eftersom Sverige och Finland historiskt varit ett och samma land så upplevs inte gränsen som så skarp av naturliga skäl. Trots den gemensamma historien, kulturen och likheter i språket så ser man annorlunda på lagstiftning och rättigheter kopplat till renskötsel och etnicitet i de två grannländerna. I Finland är inte renskötseln i lag bunden till någon specifik etnicitet. Minoriteten har försörjt sig på jordbruk, renskötsel, fiske, jakt, handel och skogsbruk sedan hundratals år bakåt i tiden.

7.10.2 Sedvanerätt

STR-T:s uppfattning är att koncessionssamebyarna har sedvanerätt till renbete i koncessionsområdet. Däremot finns inte sådan urminnes hävd till jakt och fiske (för samebyarna) på koncessionssamebyarnas område som följer av Girjasdomen. Sedvanerätten innebär en rätt att låta renarna beta på andras mark, men renskötarna har också en skyldighet att samverka med markägaren för att förhindra konflikter och skador för jordbruket

²⁸³ Yttrande och PM om SSR:s inställning till koncessionsrenskötsel, dnr Komm2024/00011/N 2021:02–11, s. 1.

orsakade av ren. Detta är särskilt viktigt när det kommer till jordbruksmarker som utgör levebröd för markägaren. I den nya lagen bör det enligt STR-T framgå tydligt att renbetesrätten i koncessionsområdet är civilrättslig och grundas i sedvana. Om kravet på koncession ändå måste finnas kvar så borde koncessionen utfärdas för byn i stället för till enskilda koncessionshavare.²⁸⁴

7.10.3 Etnicitetskravet

Den nuvarande lagens utformning är daterad enligt STR-T:s uppfattning. Det finns inga rimliga skäl till ett etnicitetskrav och STR-T anser att det är ett förlegat system. Det viktiga är att personen är kunnig inom renskötsel. Kunskapen om hur man bedriver renskötsel avgörs inte utifrån om man är same eller tornedaling.

Den meänkielitalande minoriteten har ägnat sig åt renskötsel under många hundra år men trots detta så är man i regelverket bunden till att samisk härkomst ska finnas hos koncessionshavare för att bedriva renskötsel. Renskötseln är ett kulturarv som ingår i minoritetens historiska kombinationsnäringssfång med jordbruk, skogsbruk, handel, fiske, jakt och renskötsel. Det bör vara upp till varje koncessionssameby att välja vem man vill ha som koncessionshavare.

Koncessionssamebyarna borde inte heta ”sameby” utan i stället kallas för renskötsselförening eller något liknande så som de också historiskt har kallats.²⁸⁵

7.10.4 Kravet på att ta emot skötesrenar

Det bör enligt STR-T även fortsättningsvis finnas ett krav på att koncessionssamebyarna ska ta emot markägares renar och det måste finnas ett system där renskötseln organiseras gemensamt. Det skulle troligen inte fungera att varje enskild renägare samlar, märker och i övrigt sköter sina egna renar. Systemet med skötesrenar kan på så sätt motverka polarisering. Systemet motverkar också konflikter

²⁸⁴ Minnesanteckningar från mötet med STR-T i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr Komm2024/00011/N 2021:02-51 s. 2.

²⁸⁵ Minnesanteckningar från mötet med STR-T i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr Komm2024/00011/N 2021:02-51 s. 2 och 3.

mellan renskötelsen och annan markanvändning. I koncessionsområdena finns det inte några stora konflikter mellan renskötelsen och skogsbruket, beskriver STR-T.²⁸⁶

7.10.5 Bosättningskravet

Att en renägare måste vara folkbokförd och fast bosatt i koncessionsområdet är ett problem, anser STR-T. Kravet gör att renägare förlorar sitt renmärke och tappar sin koppling till orten om man av arbetsrelaterade orsaker tvingats flytta. Renskötelsen är mer än en hobby för många. Det är en livsstil som man bär med sig och som hos många är djupt rotad. Att tappa möjligheten att äga ren minskar skälen till att komma tillbaka, besöka, vistas på orten eller återvända helt. Det gör att banden till en del av kulturen tappas, vilket gör det svårare att komma tillbaka till kulturen och innebär att möjligheterna för kommande generationer att ta vid försvåras.²⁸⁷

Renskötelsen gynnas av fler medlemmar. Större antal renar ger inkomster till samebyn och större hjordar innebär att mer arbetskraft behöver anställas. Renskötelsen lockar inte bara medlemmar utan även ortsbefolkning och skolor att besöka rengårderna. Den väcker intresse för natur och friluftsliv och är hälsofrämjande ur många aspekter. Inom renskötelsen lever språket meänkieli vidare och där har länge skett en naturlig språköverföring mellan generationer. Dock har den statliga assimileringpolitiken gjort sin inverkan även där och försvagat språket.²⁸⁸

Det måste fortsatt finnas en möjlighet att arrendera en jordbruksfastighet för att kunna få medlemskap i en koncessionssameby och därmed ett renmärke.²⁸⁹

²⁸⁶ Minnesanteckningar från mötet med STR-T i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr Komm2024/00011/N 2021:02-51 s. 3.

²⁸⁷ Synpunkter på koncessionssystemet från sakkunnig för STR-T, dnr Komm2024/00011/N 2021:02-64.

²⁸⁸ Synpunkter på koncessionssystemet från sakkunnig för STR-T, dnr Komm2024/00011/N 2021:02-64.

²⁸⁹ Minnesanteckningar från mötet med STR-T i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr Komm2024/00011/N 2021:02-51 s. 3.

7.10.6 Kravet på övervägande nytta för orten

STR-T beskriver att renskötseln har ett stort kulturvärde i Tornedalen med omnejd och inte bör ses som endast en ekonomisk inkomst eller nytta för befolkningen. Den är ett kulturarv, en koppling till Tornedalens historia, ett levnadssätt och en sedvana.

Renskötseln bör ges förutsättningar att leva och utvecklas, men det ska givetvis ske i symbios med andra befintliga näringar. Varken renskötsel, jordbruk eller skogsbruk ska ta så stor plats att det omöjliggör förutsättningar för den andras fortlevnad.²⁹⁰

7.10.7 Muonio sameby

Det finns ett starkt motstånd från markägare som är engagerade i STR-T mot idén att Muonio sameby görs om till en skogssameby. Markägarna vill inte att Muonio sameby ska ha några utvidgade rättigheter i allmänningsskogen, exempelvis till att uppföra anläggningar eller jaga utan markägares tillstånd. Utvidgade jakträttigheter som resulterar i dubbelregistrerad jakt kan innebära en säkerhetsrisk. Det innebär också att man tappar kontroll över beståndet och viltvärden. Dessutom vill inte markägare förlora sin möjlighet och rätt att äga renar, vilket riskerar att bli fallet om kravet på att ta emot skötesrenar tas bort och det blir samebyn som avgör vem som får vara medlem och inte. Det är viktigt att tornedalingar, kväner och lantalaiset ska ha förutsättningar att kunna bibehålla och utöva renskötsel som en del av sitt historiska kulturarv. Det finns också en oro för att jakten och fisket ska påverkas.²⁹¹

7.10.8 Annan markanvändning

STR-T beskriver att man i koncessionsrenskötseln är van vid att kompromissa med markägarna. Konflikter i skogsbruket handlar inte i första hand om koncessionsrenskötseln utan om att länsstyrelsen undantar områden från avverkning för att det rör sig om gamla skogar. Kalhyggen förändrar renens beteendemönster. Då

²⁹⁰ Synpunkter på koncessionssystemet från sakkunnig för STR-T, dnr Komm2024/00011/N 2021:02-64.

²⁹¹ Minnesanteckningar från mötet med STR-T i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr Komm2024/00011/N 2021:02-51 s. 3 och 4.

får man inte renarna att röra sig på samma sätt. När markerna förändras ändras också renarnas förflyttning. Det har fungerat bra med FSC-märkningen efter att den nya standarden infördes. Dialogen med Sveaskog har förbättrats. Det finns ingen annan stor skogsägare i området än Sveaskog och allmänningarna.

I koncessionsområdet förekommer konflikter med jordbruket i mindre omfattning än på andra platser. Jordbrukarna anser ibland att renarna förstör marker under barmarkstiden. Det finns dock en god samverkan mellan bönderna och flera av koncessionssamebyarna. Det finns också ett ömsesidigt beroende mellan renskötseln och jordbruket eftersom jordbrukarna i området producerar ensilage till renarna. Det ensilage som tillverkas och säljs för stödutfodring till koncessionssamebyarna säljs också till flera fjäll- och skogssamebyar. Det innebär att även fjäll- och skogssamebyarna är beroende av att jordbruket finns.²⁹²

²⁹² Minnesanteckningar från möte med STR-T i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr Komm2024/00011/N 2021:02-51 s. 4.

8 Möjliga vägar framåt

Inför kommitténs kommande diskussioner om en framtida reglering av det som i dag är koncessionsrenskötsel kan sekretariatet se följande handlingsalternativ framför sig:

- Status quo (kommittén väljer att inte föreslå några lagändringar utan endast göra en språklig uppdatering av bestämmelserna om koncessionsrenskötsel).
- Att sedvanerätten till renbete för koncessionssamebyarna kodifieras i lag (de blir då inga koncessionssamebyar längre utan får ett annat namn), samtidigt som regler föreslås för hur deras skyldighet att ta emot skötesrenar ska se ut, krav för medlemskap med mera.
- Att koncessionssystemet behålls men att vissa delar i den nuvarande regleringen ändras, exempelvis i fråga om etnicitetskrav, krav för medlemskap med mera.

Som redovisats i avsnitt 4.11.5 och 4.11.6 är sekretariatets juridiska bedömning att renbetesrätten i koncessionsområdet har en civilrättslig grund i sedvanerätten och därmed, liksom renskötselrätten, åtnjuter egendomsskydd, samt att den rätt som apparbetats före år 1886 består trots att renskötsel året runt utanför lappmarkerna inte var tillåtet enligt lagen. Renbetesrätten kan dock inte inskränka någon annans rätt till annan markanvändning än just renbete och rätt att flytta renhjorden mellan betesmarker. Renbetesrätten påverkar alltså inte rätten till jakt och fiske på de marker där koncessionssamebyarna har rätt till renbete. Den innebär inte heller någon rätt att ta virke eller bygga anläggningar på markerna utan markägarens tillstånd. Att rätten grundas på sedvana

innebär inte heller att skogssamebyarnas renskötselrätt försvagas eller inskränks på de marker där rättigheterna existerar parallellt.

Av expertgruppens jurister finns några som delar sekretariatets bedömning. Det finns dock också jurister i expertgruppen som har motsatt uppfattning, och menar att den sedvanerätt som fanns före 1886 års lag har utsläckts i och med lagen.

Juridiskt sett är frågan om sedvanerätt inte enkel, men av betydelse för det politiska vägvalet. Vill man politiskt ha regler om ett avskaffande av koncessionssystemet och ett starkare erkännande av renbetesrätten i koncessionsområdet, som är kulturellt betydelsefull för såväl samer, tornedalingar som övrig lokalbefolkning där, så kan man juridiskt motivera ett sådant avskaffande. Det möter samtidigt också svårigheter att förklara på vilken grund staten anser sig ha rätt att ge tillstånd till en sedvanerättsligt grundad befogenhet. Även med ett avskaffande av koncessionsplikten behöver staten dock fortfarande utöva tillsyn i förhållande till hur renskötseln bedrivs i koncessionssamebyarna, på samma sätt som för fjäll- och skogssamebyarna, så att renbetet blir uthålligt och av en rimlig omfattning. En sedvanerättsligt grundad befogenhet till renbete är också en sådan nyttjanderätt till fast egendom som är underkastad den allmänna hänsynsregeln i 3 kap. 1 § jordabalken (vilket även bör gälla renskötselrätten). Markägare och andra som berörs av renskötseln i området har därför tillgång till ett adekvat rättsskydd för sina intressen. En sådan ordning ger inte renskötarna någon rätt att orsaka skador och störningar på åkermark i någon större omfattning än vad som i dag är tillåtet. Detta följer bland annat av uttalanden i Nordmalingdomen om att det får antas att en sedvanerätt inte med tiden kan utvidgas ohämmat så att renskötseln vållar skador och olägenheter i betydligt större omfattning än vad som skedde när rätten etablerades. Renskötseln måste inte bedrivas på exakt samma sätt som skedde när rätten etablerades, utan renskötseln får utvecklas i det nuvarande koncessionsområdet, precis som på andra marker, med skälig hänsyn bland annat till markägarintressena i området.

I en framtida lag bör en strävan också vara att förbättra förutsättningarna för fastighetsägare att komma till rätta med markskador orsakade av renskötsel. Ett medlingsinstitut eller någon form av offentligt finansierad skadevärderare kan vara verktyg för att åstadkomma det.

Något ska sägas om vem som får utöva den sedvanerättsligt grundade rätten. Att rätten får utövas av den som är medlem i en association är en ordning som har gällt så länge att den får anses godtagen av alla berörda. Den ordningen kan därför bli bestående i ett sedvanerättsligt baserat system. Den ordningen hindrar inte heller att associationen fortsatt kan bestå av medlemmar som är primärt ansvariga för renskötseln och av andra medlemmar som agerar som skötesrenägare. Frågan om de primärt ansvariga renskötarna (de nuvarande koncessionshavarna) ska vara samer bör som utgångspunkt kunna anförtros åt medlemmarna att avgöra i associationens stadgar.

Renskötseln i området är kulturellt viktig och har levt kvar under mycket lång tid av bland annat det skälet. Att i en framtida lag fastställa den sedvanegrundade rätten till renbete kan vara främjande för möjligheterna för alla som har ett intresse i renskötseln där att behålla och utveckla sitt kultur- och samfundsliv såsom de själva önskar. Med en avskaffad tillståndsplikt kan också de ekonomiska förutsättningarna för renskötseln och investeringar i denna bli mer långsiktiga och omgärdade av mindre regulatorisk osäkerhet.

Väljer man att avskaffa koncessionsplikten uppstår en särskild fråga vad som bör göras med de mindre områden där renskötseln eventuellt började först närmare förra sekelskiftet och eventuellt inte är sedvanerättsligt grundad året om. Att införa samma regelverk över hela området kan motiveras av förenklingsskäl, men ett framtida system kan också vara utformat på så sätt att renskötsel endast är tillåten vintertid i dessa områden. Så är redan länsstyrelsens koncessionsbeslut utformade vad gäller några av dessa platser.

Vill man i stället från politiskt håll behålla koncessionssystemet kan man motivera det utifrån att man i så fall ansluter sig till den bedömning som vissa experter har gjort om att 1886 års lag utsläkte den befintliga sedvanerätten. Det går också att argumentera för att renskötseln i koncessionsområdet accepteras av de flesta i dag, och att de platser där det uppstår konflikter är undantag – det vill säga att man inte bör laga något som inte är trasigt.

9 Referenser

9.1 Litteratur

- Allard, Christina, 2015, *Renskötselrätt i nordisk belysning*, Makadam förlag
- Allard, Christina 2012, *Renskötselrättens grunder – en replik*, SvJT 2012 s. 864
- Bengtsson, Bertil, 2011, *Nordmalingmälet en kort kommentar*, SvJT 2011 s. 527
- Hart, H.L.A., 2012, *The Concept of Law*, Oxford University Press
- Jermsten, Henrik, kommentaren till 2 kap. 15 § regeringsformen, Karnov, Juno elektronisk version.
- Juhani Kortesalmi, Jouko, 2008, *Poronhoidon synty ja kehitys Suomessa*, Suomalaisen Kirjallisuuden seura förlag
- Sevä, Katarina och Sevä, Tanja, 2005, *Kulturspår i Muonio sameby*
- Silversparf, Agneta, Lundström, Kjell-Åke och Össbo, Åsa, 2016, *Samiska rötter*, CEDAR - Enheten för demografi och åldrandeforskning & Vaartoe - Centrum för samisk forskning vid Umeå universitet
- Torp, Eivind, 2012, *Renskötselrättens grunder*, SvJT 2012 s. 708

9.2 Praxis med mera

- Länsstyrelsen i Norrbottens län, beslut den 14 december 2022, dnr 611-15403-2022 med flera
- Länsstyrelsen i Norrbottens län, underlag för beslut den 21 april 2021, dnr 611-4305-21 med flera

Länsstyrelsen i Norrbottens län, beslut med bilaga med allmänna villkor som gäller samtliga koncessioner från 2021-01-01, dnr 611-10371-22 med flera

Länsstyrelsen i Norrbottens län, beslut den 16 december 2020, dnr 611-7563-2020 med flera

Kammarrätten i Sundsvalls dom den 22 april 2020 i mål nr 198–19 *Girjasdomen*, NJA 2020 s. 3

Nordmalingdomen, NJA 2011 s. 109

Kammarrätten i Sundsvalls dom den 8 mars 2004 i mål 1860--61–02 RÅ 2003 ref. 69

Länsstyrelsen i Norrbottens län, beslut den 14 december 1993, dnr 351-13384-93 med flera

Länsstyrelsen i Norrbottens län, beslut den 26 oktober 1933

Länsstyrelsen i Norrbottens län, beslut den 4 januari 1933

Lantbruksnämndens rennäringsdelegation, beslut den 28 september 1984, dnr 556-1263/84

Sporrong & Lönnroth v Sverige, mål nr. 7151/75 och 7152/75. *Skattefjällsdomen*, NJA 1981 s. 1

NJA 1928 s. 510

9.3 Offentligt tryck

SOU 2023:68 *Som om vi aldrig funnits – exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset*

SOU 2023:46 *Jakt och fiske i renbetesland*

Dir. 2023:15 *Tilläggsdirektiv till Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Ku 2020:01)*

Dir. 2021:49 *Tilläggsdirektiv till Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Ku 2020:01)*

Dir. 2020:29 *Uppgörelse med historiska kränkningar och övergrepp mot tornedalingar, kväner och lantalaiset*

Ds 2009:40 *Vissa samepolitiska frågor*

SOU 2006:14 *Samernas sedvanemarker*
Prop. 2005/06:86 *Ett ökat samiskt inflytande*
Dir. 2002:7 *En gränsdragningskommission för renskötseområdet*
SOU 2001:101 *En ny rennäringsspolitik – öppna samebyar och samverkan med andra markanvändare*
Dir. 1997:102 *En ny rennäringsspolitik samt en översyn av stödet till rennäringen och samisk kultur, rennäringssadministrationen och rennäringsslagstiftningen, m.m.*
Prop. 1992/93:32 *om samerna och samisk kultur*
Prop. 1990/91:27 *om vissa lagstiftningsåtgärder till följd av beslutet om ny regional statlig förvaltning*
Prop. 1984/85:226 *om ändring i rennäringsslagen (1971:437)*
Ds Jo 1984:2 *Koncessionsrenskötsel*
Kungl. Maj:ts proposition nr 1971:51 *med förslag till ny rennäringsslag*
SOU 1968:16 *Rennäringen i Sverige*
Kungl. Maj:ts proposition 1928 nr 43 *med förslag till lag om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige m. m.*
SOU 1923:51 *Förslag angående lapparnas renskötsel m.m.*
Kungl. Maj:ts Nåd. Proposition nr 169 till 1917 års riksdag
1895 års lappkommitté, 1896, *Förslag till lag om de svenska lapparnes rätt till renbete i Sverige samt till lag om renmärken*
Särskilda Utskottets Utlåtande N:o 1, den 2 april 1886
1882 års lappkommitté, 1883, *Förslag till förordning angående de svenska Lapparne och de bofaste i Sverige samt till förordning om renmärken*

9.4 Övrigt

FSC-standard för skogsbruk i Sverige, FSC-STD-SWE-03-2019
SW

Information om socknarna i Norrbottens län, webbsidan
Socknar.se, <https://socknar.se/landskap/norrbotten>, besökt den
25 april 2025

Information om Tjårutråsk från Institutet för språk och folkminnen, dnr Komm2024/00011/N 2021:02-78

Kartan som bifogas SOU 2006:14 *Samernas sedvanemarker*
<https://www.regeringen.se/contentassets/53ee2c9374ab40f6a8f58b101faa7ecb/samernas-sedvanemarker-karta/>

Karesuando Skogsallmännings yttrande med anledning av PM 43 – Muonio sameby, dnr Komm2023/00061/N 2021:02–213

Material avseende renskötselns ålder i Korju sameby, dnr Komm2024/00011/N 2021:02-86

Material avseende renskötselns ålder på östra sidan av Kalix älv, dnr Komm2024/00011/N 2021:02-87

Minnesanteckningar från mötet med koncessionssamebyarna i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr Komm2023/00063/N 2021:02–81

Minnesanteckningar från mötet med STR-T i Överkalix den 31 oktober 2023, dnr Komm2024/00011/N 2021:02–51

Minnesanteckningar från mötet med Länsstyrelsen i Norrbottens län den 14 november 2023, dnr Komm2024/00011/N 2021:02–9

Minnesanteckningar från mötet med Pajala och Karesuando allmänningsskogar den 12 december 2023, dnr Komm2024/00009/N 2021:02–2

Minnesanteckningar från telefonsamtal med renägare i Muonio sameby, dnr Komm2023/00061/N 2021:02-186

Minnesanteckningar från mötet med Vittangi sameby den 13 november 2023, dnr Komm2024/00011/N 2021:02–12

Powerpointpresentation av Pajala Allmännings verksamhet, dnr Komm2023/00061/N 2021:02–212

PM 43 – Muonio sameby, dnr Komm2023/00061/N 2021:02–152

Protokoll från Sangis lappby, webbsidan Nordkalottbiblioteket.se, <https://nordkalottbiblioteket.se/sv/digitaliserade-bocker/protokoll-fran-sangis-lappby>, besökt den 25 april 2024

Sametingets förslag, dnr Komm2023/00061/N 2021:02–218

Sametingets promemoria, bilaga 1, dnr 1.3.8-2021-985

Sametingets webbsida <https://www.sametinget.se/8768>, besökt den 30 november 2023

Sametingets webbsida <https://www.sametinget.se/8840>, besökt den 1 december 2023

Sametingets webbsida <https://www.sametinget.se/tarendo>, besökt den 1 december 2023

Sametingets webbsida <https://www.sametinget.se/8864>, besökt den 30 november 2023

Sametingets webbsida <https://www.sametinget.se/8860>, besökt den 1 december 2023

Sametingets webbsida <https://www.sametinget.se/8848>, besökt den 30 november 2023

Sametingets webbsida <https://www.sametinget.se/8382>, besökt den 30 november 2023

Sametingets webbsida <https://www.sametinget.se/8856>, besökt den 30 november 2023

Sametingets webbsida <https://sametinget.se/korju>, besökt den 3 april 2024

Sametingets webbsida <https://sametinget.se/kalix>, besökt den 3 april 2024

Sametingets webbsida <https://sametinget.se/pirttijarvi> besökt den 26 april 2024

Sametingets webbsida <https://sametinget.se/12089>, besökt den 4 april 2024

SCB, Småorter 1990, Befolkningskoncentrationer i glesbygd, tryckt år 1995

Skogsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd till Skogsvårdslagen, SKSFS 2011:7

Synpunkter på koncessionssystemet från sakkunnig för STR-T, dnr Komm2024/00011/N 2021:02-64

Synpunkter från expert utsedd av LRF, dnr Komm2024/00011/N 2021:02-82

Synpunkter på koncessionssystemet från expert utsedd av Koncessionssamebyarnas intresseförening, dnr Komm2024/00011/N 2021:02-81

SSR:s beslut om viljeinriktning vid samebyordförandekonferensen 2023, dnr Komm2023/00061/N 2021:02-172

- Skrivelse om renskötseln i Tornedalen – historia och nutid över Korjus område, dnr Komm2023/00061/N 2021:02–203
- Yttrande från Sattajärvi sameby, dnr Komm2023/00061/N 2021:02–145
- Yttrande avseende koncessionssystemet från expert utsedd av LRF, dnr Komm2024/00011/N 2021:02–65
- Yttrande från Muonio sameby angående koncessionssystemet, dnr Komm2024/00011/N 2021:02–5
- Yttrande om koncessionssystemet från expert utsedd av Skogsindustrierna, dnr Komm2024/00011/N 2021:02–66
- Yttrande och PM om SSR:s inställning till koncessionsrenskötsel, dnr Komm2024/00011/N 2021:02–11
- 1919 års lappkommitté (Riksarkivet) volym 5, frågeformulär från den 30 oktober 1921
- 1919 års lappkommitté (Riksarkivet) volym 5, yttrande från Pajala kommunfullmäktige den 15 januari 1922, bilaga 1
- 1919 års lappkommitté (Riksarkivet) volym 5, yttrande från Junosuando kommunfullmäktige den 29 januari 1922
- 1919 års lappkommitté (Riksarkivet) volym 5, yttrande från Tärendö kommunfullmäktige den 24 december 1921
- 1919 års lappkommitté (Riksarkivet) volym 5, yttrande från Övertorneå kommunfullmäktige den 7 januari 1922
- 1919 års lappkommitté (Riksarkivet) volym 5, yttrande från Korpilombolo kommunfullmäktige den 28 december 1921
- 1919 års lappkommitté (Riksarkivet) volym 5, yttrande från Överkalix kommunfullmäktige den 28 december 1921
- 1919 års lappkommitté (Riksarkivet) volym 5, yttrande från Hietaniemi kommunfullmäktige den 23 december 1921
- 1919 års lappkommitté (Riksarkivet) volym 5, yttrande från Nederkalix kommunfullmäktige den 25 januari 1922
- 1919 års lappkommitté (Riksarkivet) volym 5, utdrag ur protokoll vid kommunfullmäktiges sammanträde i Karl Gustaf den 15 december 1921

1919 års lappkommitté (Riksarkivet) volym 5, utdrag ur protokoll
vid från Nedertorneå kommunfullmäktiges sammanträde den
17 december 1921

1919 års lappkommitté (Riksarkivet) volym 2, sammanställningar
av förhör med lappar

Sekretariatsunderlag